

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI
BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ
PROGRAMI**

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL HAK VE
SORUMLULUKLARINA YÖNELİK FARKINDALIK
DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEVGİ YILDIRIM

**ANKARA
ŞUBAT, 2020**

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI
BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ
PROGRAMI**

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL HAK VE
SORUMLULUKLARINA YÖNELİK FARKINDALIK
DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

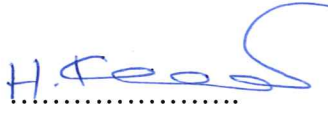

SEVGİ YILDIRIM

DANIŞMAN: PROF. DR. HAFİZE KESER

**ANKARA
ŞUBAT, 2020**

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Sevgi YILDIRIM adlı öğrencinin hazırladığı “Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Hak ve Sorumluluklarına Yönelik Farkındalık Durumlarının Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışma Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı / Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Yüksek Lisans Programı’nda jüri üyelerince oy birliği ile **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	<u>Jüri Üyeleri</u>	<u>İmza</u>
Başkan	Prof. Dr. Hafize KESER	
Üye	Doç. Dr. Demet SOMUNCUOĞLU ÖZERBAŞ	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Necmettin TEKER	

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca, jüri üyeleri tarafından .../.../20... tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulu tarafından ise .../.../20... tarihinde kabul edilmiştir.

.....
Prof. Dr. Yasemin KARAMAN KEPENEKÇİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapıtlara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

Sevgi YILDIRIM

ÖZET

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL HAK VE SORUMLULUKLARINA YÖNELİK FARKINDALIK DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

YILDIRIM, Sevgi

Yüksek Lisans Tezi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hafize KESER

Şubat, 2020, xvi + 165 sayfa

Bu araştırmanın temel amacı; ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumluluklarını bilme durumları ile dijital haklarını kullanım durumları ve dijital sorumluluklarına uyma durumlarını değerlendirmektir. Bu kapsamda araştırma iki aşamadan oluşmaktadır. Araştırmanın ilk aşamasında deneysel ölçek geliştirme modeli kullanılarak ortaokul öğrencilerin dijital haklarını kullanma ve dijital ortamlardaki sorumluluklarına uyma durumlarını belirlemeye yönelik iki ölçek geliştirilmiştir. Ölçek geliştirme çalışması, Ankara'nın dört ilçesinde (Mamak, Altındağ, Çankaya, Keçiören) öğrenim görmekte olan 760 genel ve imam hatip ortaokul öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda, dijital haklar ölçeğinin 18 madde ve 3 faktörden (Dijital ortamlarda korunma hakkı, dijital ortamlara erişim hakkı ve dijital ortamlara katılım hakkı) oluştuğu, dijital sorumluluklar ölçeğinin ise 19 madde ve 4 faktörden (Dijital ortamlarda korunma ile ilgili sorumluluklar, dijital ortamlara katılım ile ilgili sorumluluklar, dijital ortamlara erişim ile ilgili sorumluluklar ve dijital ortamlarda bilgi güvenliği ile ilgili sorumluluklar) oluştuğu belirlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda 3 ve 4 faktörden oluşan yapılar doğrulanmıştır. Dijital Haklar ölçeğinin tamamı için Cronbach's Alfa iç tutarlılık katsayısı .878 bulunmuştur. Alt faktörlere ait değerler ise sırasıyla; .858, .780 ve .748 olarak hesaplanmıştır. Dijital Sorumluluklar ölçeğinin tamamı için Cronbach's Alfa iç tutarlılık katsayısı ise .917 bulunmuştur. Alt faktörlere ait değerler ise sırasıyla; .880, .872, .735 ve .685 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma sonucunda ortaokul öğrencilerinin dijital haklarını kullanım durumları ile dijital sorumluluklarına uyma durumlarını belirlemek için kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmiştir.

Araştırmanın ikinci aşaması nicel araştırma yöntemlerinden olan kesitsel tarama araştırması deseninde yapılmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda Ankara il merkezinde bulunan ilçelere (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pursaklar, Sincan, Yenimahalle) bağlı kamu ortaokullarında okuyan 1152 öğrenciye veri toplama araçları uygulanmıştır. Ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumluluklarını bilme durumları geliştirilen form ile, dijital haklarını kullanım durumları ve dijital sorumluluklarına uyma durumları ise geliştirilen ölçekler kullanılarak belirlenmiştir. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde IBM SPSS Statistics 22 paket programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde frekans, yüzde, ilişkisiz iki örneklem arasındaki farkın manidarlığına bakmak için bağımsız örneklem t testi ve ikiden fazla olması durumunda ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Karşılaştırması yapılacak gruplar arasında gözlenen farkların istatistiksel olarak manidar olması durumunda ise oluşan farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını belirlemek için ise post-hoc testi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ortaokul öğrencilerinin %90,84'ü dijital haklarını bildiğini belirtirken, %9,32'si bu haklarını bilmediğini belirtmiştir. Diğer taraftan dijital sorumluluklarını bildiğini belirten öğrencilerin oranı %93,11 iken, öğrencilerin %6,87'si bu sorumluluklarını bilmediklerini belirtmiştir. Erkek öğrencilerin dijital haklarını daha çok kullandığı sonucuna ulaşılrken, kız öğrencilerin ise dijital sorumluluklara daha çok uydukları görülmüştür. Sınıf düzeyi ve öğrenim görülen okul türü bakımından dijital haklar ve dijital sorumluluklar boyutunda anlamlı bir farklılık gözlenmezken, bilgi ve iletişim teknolojileri ile dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders alma durumları bakımından ders alan öğrencilerin haklarını kullanma durumlarının ve sorumluluklarına uyma durumlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İnternet kullanım süresi ise öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumları üzerinde farklılık yaratırken, sorumluluklara uyma durumu üzerinde anlamlı bir farka yol açmamıştır. Bu sonuçlar ışığında eğitim programlarında dijital hak ve sorumluluk konularına önem verilmesi gerektiği, bu bağlamda ortaokul ders müfredatlarına dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders içeriklerinin eklenebileceği önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Çocuk hakları, Dijital çocuk hakları, Dijital sorumluluklar, Dijital vatandaşlık, Ölçek geliştirme.

ABSTRACT

EVALUATION OF AWARENESS LEVELS OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS ABOUT DIGITAL RIGHTS AND RESPONSIBILITIES

YILDIRIM, Sevgi

Master Degree Computer Education and Instructional Technologies Department

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Hafize KESER

February, 2020, xvi + 165 Pages

The main purpose of this study is to evaluate secondary school students' knowledge of digital rights and responsibilities, use of digital rights and compliance with digital responsibilities. In this context, the study consists of two stages. Two scales were developed to determine the status of secondary school students' use of their digital rights and their compliance with the responsibilities in digital environments by using experimental scale development model in the first stage. The scale development study was conducted with 760 public and religious secondary school students studying in four districts of Ankara (Mamak, Altındağ, Çankaya, Keçiören). The digital rights scale consists of 18 items and 3 factors (right to protection in digital environments, right to access to digital environments and right to participate in digital environments), and the scale of digital responsibilities consists of 19 items and 4 factors (responsibilities related to protection in digital environments, responsibilities related to participation to digital environments, responsibilities related to access to digital environments, responsibilities related to information security in digital environments) as a result of exploratory factor analysis. Structures consisting of 3 and 4 factors were verified as a result of confirmatory factor analysis. Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was determined as .878 for the whole Digital Rights scale and values of sub-factors were; .858, .780, and .748. The Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was determined as .917 for the whole Digital Responsibilities scale and the values of the sub-factors were; .880, .872, .735 and .685. A valid and reliable scale has been developed which can be used to determine the secondary school students' use of digital rights and their compliance with digital responsibilities as a result of this first stage of the study.

The second stage of the study was carried out in the cross-sectional survey design which is one of the quantitative research methods. Data collection tools were applied to 1152 students studying in the public secondary schools of Ankara (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pursaklar, Sincan, Yenimahalle). The status of knowing the digital rights and responsibilities of secondary school students was tried to be determined by using the developed form, and the status of using their digital rights and compliance with their digital responsibilities were determined by using the developed scales. IBM SPSS Statistics 22 software was used to analyze the data. In the analysis of the data, frequency, percentage, independent sample t test (for two samples) and one-way analysis of variance ANOVA (for more than two samples) were performed in order to examine the significance of the difference. If the observed differences between the groups were statistically significant, the post-hoc test was used to determine which group or groups were the difference. According to the results of the study, 90.84% of secondary school students stated that they knew about their digital rights, while 9.32% stated that they did not. On the other hand, while 93.11% of the students stated that they knew about their digital responsibilities, 6.87% of the students stated that they did not. It is observed that male students use their digital rights more than female students, and female students were more likely to comply with digital responsibilities than male ones. While there was no significant difference in terms of digital rights and digital responsibilities in terms of grade level and type of school, it was concluded that the students who took courses in terms of information and communication technologies and digital rights and responsibilities had higher levels of exercising their rights and compliance with their responsibilities. In terms of internet usage time, internet usage time did not make a difference on students' use of digital rights, but did not cause a significant difference on compliance with responsibilities. In the light of these results, it is suggested that digital rights and responsibilities should be given importance in education programs, and in this context, course content on digital rights and responsibilities can be added to secondary school curriculum.

Key Words: Child rights, Digital child rights, Digital responsibilities, Digital citizenship, Scale Development.

ÖN SÖZ

Gelişen teknoloji ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım yaşının giderek düştüğü, bu teknolojilerin çocuklar arasında da yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Dijital teknolojiler çocuklara pek çok fırsatı sunarken, birçok riski de beraberinde getirmektedir. Bu durum ise bir takım hak ve hukuk ihlallerine sebebiyet verebilmektedir. Çocukların dijital ortamları kullanırken bir takım haklara sahip olduklarını bilerek, bu haklarını bilinçli bir şekilde kullanabilmeleri dijital dünyanın kendilerine sundukları fırsatları değerlendirebilmesi ve risklerden kendilerini korumaları açısından oldukça önemlidir. Diğer taraftan dijital ortamlarda uymaları gereken bir takım sorumluluklar olduğunun farkında olmaları ve bu sorumluluk bilinci ile dijital teknolojileri kullanmaları başka bireylerin haklarını ihlal etmeden dijital teknolojileri kullanmaları açısından onlara yol göstericidir. Alanyazına bakıldığında çocukların dijital ortamlardaki hak ve sorumluluklarına ilişkin bir araştırmaya ve herhangi bir ölçme aracına rastlanmamıştır.

Bu araştırmada, ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumluluklarına yönelik farkındalık durumlarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle bir ölçek geliştirilmiş, ardından öğrencilerin dijital hak ve sorumluluklarını bilme durumları, bu haklarını kullanma durumları ve sorumluluklarına uyma durumları değerlendirilmiştir. Araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırma kapsamındaki problem, amaç, alt amaçlar, önem, sınırlılıklar ve tanımlara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde, çocuk hakları, dijital vatandaşlık, dijital ortamda çocuk, dijital ortamda çocuk hak ve sorumlulukları, ilgili ulusal ve uluslararası araştırmalar, üçüncü bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması, veri toplama araçları, geliştirilen ölçekler ve verilerin analizine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Dördüncü bölümde, ortaokul öğrencilerinin dijital ortamlardaki haklarını kullanım durumları ile sorumluluklarına uyma durumlarına ilişkin bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Beşinci bölümde araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara ve sonuçlar göz önünde bulundurularak yapılan önerilere yer verilmiştir.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim süresince emeği geçen, öğrencisi olmaktan gurur ve onur duyduğum, çalışmalarım sırasında her konuda fikir ve önerileri ile bana rehberlik eden ve bu çalışmanın gerçekleşmesinde en büyük katkıyı sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. Hafize KESER' e,

Ölçek geliştirme sürecimde değerli fikirlerini aldığım Prof. Dr. Yasemin KARAMAN KEPENEKÇİ'ye, Doç.Dr. Levent ÇETİNKAYA'ya, Doç. Dr. Demet SOMUNCUOĞLU ÖZERBAŞ'a, Öğr. Gör. Dr. Necmettin TEKER'e, Öğr. Gör. Dr. Mehmet KURT'a ve Arş. Gör. Şanser BULU'ya,

Görüş ve tavsiyeleriyle tez sürecim boyunca yanımda olan Öğr. Gör. Dr. Ebru SOLMAZ'a,

Araştırmam sırasında ölçek uygulaması yapmama izin veren tüm okul yöneticilerine ve ölçeği cevaplayan tüm öğrencilere,

Bana inanan, güvenen, sevgi ve desteklerini her zaman hissettiğim aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar DİZİNİ	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xv
KISALTMALAR/SİMGELER	xvi
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ	1
1.1.Problem.....	1
1.2.Amaç.....	5
1.3.Önem.....	6
1.4.Sınırlılıklar	7
1.5.Tanımlar	7
BÖLÜM 2.....	9
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	9
2.1.Kavramsal Çerçeve.....	9
2.1.1. Çocuk ve Çocukluk Tanımı.....	9
2.1.2. Çocuk Hakları.....	11
2.1.3. Çocuk Haklarının Tarihçesi	12
2.1.3.1. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi (1924)	13
2.1.3.2. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi (1959).....	13
2.1.3.3. Türk Çocuk Hakları Bildirisi (1963)	14
2.1.3.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi.....	14
2.1.4. Dijital Vatandaşlık	16
2.1.4.1.Dijital Etik	17
2.1.4.2. Dijital Erişim	18
2.1.4.3. Dijital Kanun	18
2.1.4.4. Dijital İletişim.....	19
2.1.4.5. Dijital Okuryazarlık	19
2.1.4.6. Dijital Ticaret.....	20
2.1.4.7. Dijital Sağlık.....	20
2.1.4.8. Dijital Güvenlik	21
2.1.4.9. Dijital Hak ve Sorumluluk	21
2.1.5. Türkiye’de Dijital Haklara İlişkin Yasal Düzenlemeler	22
2.1.5.1. Kişisel Verilerin Korunması Üzerine Yapılan Çalışmalar	23
2.1.6. Dijital Ortamda Çocuk.....	24
2.1.6.1. Çocukların İnternet Kullanım Durumları	26

2.1.6.2. Dijital Ortamlarda Çocuklar için Riskler.....	28
2.1.6.2.1.Çocukların Çevrimiçi Riskler ile Karşılaşma Durumları.....	31
2.1.7. Dijital Ortamda Çocukların Hakları	34
2.1.7.1. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Dijital Çocuk Hakları İlişkisi.....	34
2.1.7.2. Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejileri 2016-2021 Belgesi'nde Dijital Çocuk Haklarına İlişkin Alınan Kararlar	40
2.1.7.3 İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartları	41
2.1.8. Dijital Ortamda Çocukların Sorumlulukları.....	48
2.2. İlgili Araştırmalar	50
2.2.1.Türkiye'deki İlgili Araştırmalar	50
2.2.2.Yurtdışındaki İlgili Araştırmalar	53
BÖLÜM 3.....	57
YÖNTEM.....	57
3.1.Araştırmanın Modeli.....	57
3.2.Evren-Örneklem	58
3.2.1.Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği Geliştirme Çalışmasına İlişkin Verilerin Toplandığı Örneklem	58
3.2.2.Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeğine İlişkin Verilerin Toplandığı Örneklem.....	59
3.3.Veriler Toplama Araçları	62
3.3.1.Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeğinin Geliştirilmesi	62
3.3.1.1.Dijital Haklar Ölçeği Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizleri	66
3.3.1.2.Dijital Sorumluluklar Ölçeği Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizleri	70
3.4.Verilerin Toplanması	74
3.5.Verilerin Çözümlemesi	76
BÖLÜM 4.....	79
BULGULAR VE YORUMLAR	79
4.1.Öğrencilerin Dijital Hak ve Sorumluluklarını Bilme Durumları	79
4.2.Öğrencilerin Dijital Haklarını Kullanma Durumları	86
4.2.1.Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları	86
4.2.2.Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları	88
4.2.3.Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları	89
4.2.4.Öğrencilerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları	91
4.2.5.Öğrencilerin Dijital Hak ve Sorumluluklara Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları	92
4.2.6.Öğrencilerin İnternet Kullanım Sürelerine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları.....	94
4.3.Öğrencilerin Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumları.....	96
4.3.1.Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumları ..	97

4.3.2.Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları	98
4.3.3.Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları	99
4.3.4.Öğrencilerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları	101
4.3.5.Öğrencilerin Dijital Hak ve Sorumluluklara Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları	103
4.3.6.Öğrencilerin İnternet Kullanım Sürelerine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları.....	104
BÖLÜM 5.....	107
SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	107
5.1.Sonuçlar	107
5.1.1.Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Hak ve Sorumluluklarını Bilme Durumlarına İlişkin Sonuçlar	107
5.1.2.Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Haklarını Kullanma Durumlarına İlişkin Sonuçlar.....	108
5.1.3.Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumlarına İlişkin Sonuçlar.....	109
5.1.4.Dijital Hakları Kullanma ve Dijital Sorumluluklara Uyma Durumlarına İlişkin Genel Sonuçlar.....	110
5.2.Öneriler	111
5.2.1.Araştırmacılara Yönelik Öneriler	111
5.2.2.Uygulayıcılara Yönelik Öneriler	112
KAYNAKLAR.....	113
EKLER.....	125
EK 1. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi	126
EK 2. Türk Çocuk Hakları Bildirisi	129
EK 3. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Çocuğa Getirdiği Haklar	130
EK 4. Türk Ceza Kanununda Bilişim Suçları.....	133
EK 5. Dijital Hak ve Sorumluluklar Öğrenci Görüş Formu	138
EK 6. Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği Uzman Değerlendirme Formu	141
EK 7. Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği Boyutlar, Maddeler ve Madde Sayıları	151
EK 8. Etik Kurul Onayı	154
EK 9. Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma İzni.....	155
EK 10. Kişisel Bilgiler Formu	156
EK 11. Dijital Hak ve Sorumluluklar Bilgi Formu	158
EK 12. Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği.....	160
BENZERLİK BİLDİRİMİ	163
ÖZGEÇMİŞ.....	165

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1 Dijital Vatandaşlığın Boyutları.....	17
Tablo 2 Çocukların Üstlendikleri Role Göre Çevrimiçi Riskler	30
Tablo 3 Çocukların Çevrimiçi Ortamlarda Karşılaştıkları Risklere Dair Sınıflama	31
Tablo 4 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Dijital Ortamda Karşılaşılan Riskler Arasındaki İlişki	36
Tablo 5 AFA Çalışma Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımları.....	59
Tablo 6 DFA Çalışma Grubuna İlişkin Bilgiler	59
Tablo 7 Farklı Evren Büyüklüklerine Göre Örneklem Büyüklüğü Dağılımı.....	60
Tablo 8 Ankara İlçeleri Genel ve İmam Hatip Ortaokul Öğrenci Dağılımı Frekans ve Yüzde Oranları	61
Tablo 9 Öğrencilerin Cinsiyetlerinin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Dağılımı	61
Tablo 10 $\alpha=0.05$ Anlamlılık Düzeyinde Kapsam Geçerlik Oranlarının Minimum Değerleri	65
Tablo 11 Dijital Haklar AFA Sonuçları	68
Tablo 12 Dijital Haklar Ölçeğinin Gözden Geçirilmiş Faktör Yapısına İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri.....	70
Tablo 13 Dijital Sorumluluklar AFA Sonuçları	72
Tablo 14 Dijital Sorumluluklar Ölçeğinin Gözden Geçirilmiş Faktör Yapısına İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri	74
Tablo 15 Ölçek Alt Faktörleri, Faktörlere Dâhil Olan Sorular ile En Düşük ve En Yüksek Puanlar	77
Tablo 16 Öğrencilerin Dijital Haklarını Bilme Durumları.....	79
Tablo 17 Öğrencilerin Dijital Sorumluluklarını Bilme Durumları.....	82
Tablo 18 Öğrencilerin Dijital Haklarını Kullanma Durumları.....	86
Tablo 19 Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları.....	86

Tablo 20 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları	88
Tablo 21 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları.....	89
Tablo 22 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesi İle Dijital Haklarını Kullanma Durumlarına İlişkin ANOVA Sonuçları	90
Tablo 23 Öğrencilerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları.....	91
Tablo 24 Öğrencilerin Dijital Hak ve Sorumluluklara Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları.....	93
Tablo 25 Öğrencilerin İnternet Kullanım Sürelerine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları.....	94
Tablo 26 Öğrencilerin İnternet Kullanım Süreleri İle Dijital Haklarını Kullanma Durumlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	95
Tablo 27 Öğrencilerin Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumları	96
Tablo 28 Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumları.....	97
Tablo 29 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumları.....	99
Tablo 30 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumları	100
Tablo 31 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumlarına İlişkin ANOVA Sonuçları	101
Tablo 32 Öğrencilerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumları.....	102
Tablo 33 Öğrencilerin Dijital Hak ve Sorumluluklara Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumları.....	103
Tablo 34 Öğrencilerin İnternet Kullanım Sürelerine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumları.....	105
Tablo 35 Öğrencilerin İnternet Kullanım Süreleri İle Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	106

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 Faktör Özdeğerleri Çizgi Grafiği	67
Şekil 2 Üç Faktörlü Yapıya İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli	69
Şekil 3 Faktör Özdeğerleri Çizgi Grafiği	71
Şekil 4 Dört Faktörlü Yapıya İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli	73

KISALTMALAR/SİMGELER

BTK	Bilgi Teknolojileri Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
BM	Birleşmiş Milletler
AFA	Açımlayıcı Faktör Analizi
DFA	Doğrulayıcı Faktör Analizi
KGO	Kapsam Geçerlik Oranı
KGİ	Kapsam Geçerlik İndeksi
KMO	Kaiser-Mayer-Olkin
χ^2	Ki-kare İstatistiği
GFI	İyilik Uyumu İndeksi
AGFI	Düzenlenmiş İyilik Uyumu İndeksi
RMSEA	Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü
CFI	Karşılaştırmalı Uyum İndeksi

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın problemi, amacı, önemi, sınırlılıkları ve araştırmada kullanılan terimlerin kısa tanımları yer almaktadır.

1.1.Problem

İnsan hakları, içinde bulunduğumuz çağın en önemli kavramlarından birisidir. Alanyazın incelendiğinde bir dizi insan hakları tanımlamasına rastlamak mümkündür. Aydın (2008), insan haklarını insanların sırf insan olmasından dolayı sahip oldukları, dünyanın her yerinde geçerli olan, keyfi olarak sınırlandırılmayacak, devredilemez ve vazgeçilmez haklar olarak tanımlarken, Kepenekçi (2000), tüm insanların insan olmalarından dolayı doğumlarıyla birlikte kazandıkları, soyut, teorik ya da felsefi bir kavram olmaktan öte kadın, erkek, çocuk ve benzeri farklar gözetilmeksizin, sahip oldukları haklar şeklinde tanımlamaktadır. Çeçen (2013), ise kimsenin karşı çıkmasının mümkün olmadığı ve sonuna kadar desteklemekle yükümlü olduğu üst düzey hukuksal değerler olarak tanımlamaktadır. Ortak bir tanım çıkarmak gerekirse insan hakları; ayırım gözetmeksizin insanların sadece insan olmaları sebebiyle sahip oldukları, kimsenin karşı çıkmasının mümkün olmadığı, devredilemez, ihlal edilemez ve direkt olarak insan onurunu korumayı amaçlayan en üst düzeydeki hukuksal değerler şeklinde tanımlanabilir.

İnsan hakları devletin güvence altına alması gereken en önemli hak ve hürriyetlerdendir. İnsan haklarının korunması konusunda en fazla önemin verilmesi gereken grubu ise çocuklar oluşturmaktadır. Çocuklar, içinde buldukları gelişimsel dönem ve haklarını korumak konusunda çoğunlukla çevreye bağıdırlar. Bu sebeple çocukluk döneminde çocukların haklarının korunması yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde önemli etkiler yaratabilmektedir.

Akyüz (2010) çocuk haklarını, “Çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal, ahlaki ve bedensel yönden özgürlük ve saygınlık içinde, normal ve sağlıklı gelişmesi için hukuki olarak korunan yararlarıdır.” şeklinde tanımlamaktadır. İnsan haklarına dair belgelerde bireye tanınmış tüm haklar çocuklar için de geçerlidir. Ancak, çocuklara sahip oldukları

bu insan haklarının yanı sıra bazı çocuk hakları da tanınmıştır. Bu anlamda atılan ilk adım Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'dir (1924).

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nde çocukların korunmaları, gelişmeleri ve yaşatılmaları uluslararası anlamda ilk defa gündeme gelmiştir. Bildirgede tüm çocukların güvenli ve sağlıklı bir ortamda yaşaması, felaket durumlarında önceliğin çocuklara verilmesi, çocukların tüm istismarlara karşı korunması konularına vurgu yapılmıştır. Ardından, Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne paralel olarak BM Çocuk Hakları Bildirgesi (20 Kasım 1959) ilan edilmiştir. Bildirgede hiçbir çocuğa karşı ayırım yapılmaması, çocuğa kendini özgür bir şekilde geliştirme şansı verilmesi, doğumuyla birlikte bir vatandaşlık ve kimlik kazandırılması, sosyal güvenlik haklarından yararlandırılması, engelli çocuklara gereken bakım ve tedavinin gösterilmesi, çocuğun manevi ve maddi güvenlik ortamında yetiştirilmesi, eğitimi için destek sağlanması, çocuğun korunma ve yardımdan ilk yararlanacaklar arasında yer alması gibi ilkeler yer almıştır. BM Çocuk Hakları Bildirgesi'ni takiben hazırlanan Türk Çocuk Hakları Bildirisi 28 Haziran 1963 günü kabul edilmiştir. Türk Çocuk Hakları Bildirisi'nde yine, anne, baba ve devletin sorumluluklarından bahsedilerek, özellikle, devletin çocuğun gözetilip korunmasına dair yasal, idari ve uygulamaya dönük önlemleri alması gerektiğinin altı çizilmektedir.

Tüm bu bildireler bağlayıcı nitelikte olmaması nedeniyle uygulama konusunda bildirgeyi imzalayan devletlerin insiyatifindedir. Ancak, 20 Kasım 1989'da imzalanan ve çocuk haklarının en önemli belgesi sayılan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, sözleşmeyi imzalayan tüm devletler için bağlayıcı niteliktedir. Sözleşme ile çocuk hakları uluslararası hukukta koruma altına alınmıştır. Sözleşmede çocuğa tanınan tüm haklar dört başlık altında toplanmış ve tanınan diğer hakların kullanılmasında temel ilkeler olarak kabul edilmiştir. Bu haklar ayrımcılığa engel olunması, yaşama ve gelişme hakkı, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, çocukların görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkıdır.

Dünyanın giderek dijitalleşmeye başlamasıyla günümüz şartlarının ortaya çıkardığı dijital hak ve sorumluluklar da hem yetişkin hem de çocuk hayatının önemli bir bölümünü oluşturmaya başlamıştır. Artık her birey doğumundan itibaren vatandaş ya da müşteri olarak veri tabanları üzerinde dijital varlıklarını sürdürmektedir (Odabaşı, 2017). Bu sebeple günümüz bireylerinin hayatı dijital teknolojilerden önemli ölçüde etkilenmektedir.

Bu gelişmelere paralel olarak da “Dijital Vatandaşlık” kavramı ortaya çıkmıştır. Dijital vatandaşlık, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etik kurallara uygun, güvenilir, yasal ve sorumlu bir şekilde kullanılmasını sağlayan davranışları çevrimiçi ortamda savunmak ve uygulamaktır (ISTE, 2007). Dijital vatandaş ise teknolojiyi ve teknolojiyle hayatımıza giren dijital araçları doğru kullanabilen, kişi haklarına ve etik ilkelere dijital platformlar üzerinde de saygı duyan ve bu araçları güvenlik ve sorumluluk bilinciyle kullanan kişidir (Çubukcu ve Bayzan, 2013). Bu tanımlarda da görüldüğü gibi bireylerden dijital teknolojileri kendi yaşamlarında etkili, güvenli ve sorumluluklarını bilerek kullanmaları beklenmektedir. Aynı şekilde dijital teknolojiler çocukların yaşamında da her geçen gün önemini artırmakta, çoğu çocuk, bu teknolojileri hayatlarında etkin bir şekilde kullanmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım araştırmasına 2013 yılında ilk kez 6 ile 15 yaş grubu arasındaki bireyler de dâhil edilmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına bakıldığında çocukların %24,3’ünün cep telefonu, %50,8’inin İnternet ve %60,5’inin bilgisayar kullandığı görülmektedir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından yapılmış bir araştırmanın sonuçlarına bakıldığında ise Türkiye’de yaşayan çocukların %76,2’sinin İnternet’i kullandığı görülmektedir (RTÜK, 2013). 16 ile 74 yaş arasındaki bireylerin İnternet kullanım oranları incelendiğinde ise 2017 yılında İnternet kullanım oranı %66,8, 2018 yılında %72,9, 2019 yılında ise bu sayı 75,3’e ulaşmıştır (TÜİK, 2019). Bu verilerden hareketle Türkiye’de interneti kullanan çocuk sayısının da azımsanamayacak ölçüde olduğu söylenebilir.

Günümüzde çocukların bu şekilde çevrimiçi yaşaması hem bazı fırsatlar oluşturmakta hem de bazı risklerin oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. Diğer bir deyişle fırsatları artırmak risklerin artmasına neden olabilmektedir (Livingstone ve Helsper, 2010). Bu riskler; bağımlılık, cinsel içerikli siteler, zararlı yazılımların indirilmesi, tanınmayan kişiler ile iletişim halinde olma, kişisel bilgilerin paylaşımı vb. olarak sıralanabilir.

Türkiye’nin de içinde bulunduğu “EU Kids Online” adlı araştırmanın sonuçlarına bakıldığında çevrimiçi risklerle karşı karşıya kaldığını belirten çocukların oranının %25 olduğu görülmüştür (Kaşıkçı, Çağıltay, Karakuş, Kurşun ve Ogan, 2014). Araştırmanın diğer verilerine bakıldığında, pek çok sosyal medya sitesine kayıt olma şartları arasında 13 yaş ve üstünde olma şartı istenmesine karşın, 13 yaşın altında olan çocukların yaklaşık üçte birinin sosyal medya ortamlarını kullandığı görülmüştür. Diğer taraftan, kişisel

bilgileri herkese açık olan çocukların sayısının %46, adres bilgilerini sosyal medya ortamlarında paylaşan çocukların sayısının %19 ve telefon bilgilerini sosyal ağlar üzerinde paylaşan çocukların sayısının ise %8 olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın diğer verilerine göre ise cinsel içerikte fotoğraflarla karşılaşan çocukların oranının %11, cinsel içerikli mesaj alan çocukların ise %11,5 olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucunda çocukların ve ailelerinin çevrimiçi riskler hakkında kendilerine güvendikleri ancak, internet konusunda yeterince beceri ve bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır (EU Online, 2010). Tüm bu sonuçlara bakıldığında dijital ortamlarda çocukların ve gençlerin karşılaştıkları risklerin incelenmesi ve çocukların bu riskler konusunda farkındalığının artırılması gerektiği söylenebilir.

Ribble (2011), dijital araçları kullanan bireylerin giderek yaşlarının düşmesi ve yeni doğan neslin dijital yerli olması sebebiyle, küçük yaşlarda dijital vatandaşlık algısının başlaması gerektiği ve dijital araçların doğru kullanımı konusunda çocuklara eğitim verilmesi gerekliliğini belirtmiştir. Çünkü çocuklar artık vatandaşlık kimliklerinden önce dijital vatandaşlık kimlikleri ile dünyaya gelmekte, çoğu çocuk farkında bile olmadan dijital dünyanın içinde yerini almaktadır. Örneğin günümüzde pek çok ebeveyn henüz doğmamış çocuklarının ultrasonik görüntülerini sosyal ortamlarda paylaşmaktadır (Leaver, 2015; Akt: Odabaşı, 2017).

Bu gibi risklerin aşılabilmesi ve oluşmamasını sağlamak için çocukların dijital ortamlardaki hak ve sorumluluklarını bilmeleri ve bunları kullanabilmeleri gerekmektedir. Çocukların, dijital ortamdaki hak ve sorumluluklarının farkında olarak, bu haklarını kullanabilmeleri ve dijital ortamdaki sorumluluklarına uymaları günümüz dünyasında önemli bir gerekliliktir. Peki, çocuklar dijital hak ve sorumluluklarının ne kadar farkındadır, bu haklarını kullanma ve dijital ortamdaki sorumluluklarına uyma durumları nedir? Alanyazın incelendiğinde ülkemizde “dijital vatandaşlık” üzerine yapılan çalışmalara rastlanmaktadır (Bakır, 2016; Çubukçu ve Bayzan, 2013; Kaya, 2014; Karaduman, Öztürk 2014; Kocadağ, 2012; Ocak, 2013; Öztürk, 2015). Ancak, çocukların dijital hak ve sorumlulukları konusundaki farkındalıkları, bu haklarını kullanım durumları ya da dijital ortamdaki sorumluluklarına uyma durumları üzerine yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Oysa, çocukların bu hak ve sorumluluklarının farkında olarak, bu haklarını kullanması, haklarını kullanırken de sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri yeniçağın gerektirdiği en önemli gereksinimlerdenidir. Daha önce de belirtildiği gibi çocukların hak ve sorumlulukları konusundaki farkındalıkları gelecekteki yaşamsal dönemleri için oldukça önemlidir. Bu farkındalık durumlarının değerlendirilmesi, bu

doğrultuda dijital ortamdaki haklarını kullanım durumları ve sorumluluklarına uyma durumlarına göre gerekli önlemlerin alınıp çocukların bu ortamları haklarının ve sorumluluklarının farkında olarak güvenli ve doğru bir şekilde kullanabilmesi sağlanmalıdır. Bu bağlamda, araştırmanın problem durumu “Ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumluluklarını bilme durumları nasıldır ve bu haklarını kullanma durumları ile sorumluluklarına uyma durumları nedir?” şeklinde ifade edilmektedir.

1.2.Amaç

Bu araştırmanın temel amacı, ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumluluklarını bilme durumları, dijital haklarını kullanma durumları ve dijital sorumluluklarına uyma durumlarının değerlendirilmesidir. Bu genel amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Alt Amaçlar

1. Ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumluluklarını bilme durumları nedir?
2. Ortaokul öğrencilerinin dijital haklarını kullanma durumları nedir ve bu haklarını kullanma durumları;
  - a) Okul türü,
  - b) Sınıf,
  - c) Bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumu,
  - d) Dijital hak ve sorumluluklara (konu, ünite, kurs, vb.) yönelik ders alma durumu,
  - e) İnterneti kullanım süreleribâkımından anlamlı bir fark göstermekte midir?
3. Ortaokul öğrencilerinin dijital sorumluluklarına uyma durumları nedir ve bu sorumluluklarına uyma durumları;
  - a) Cinsiyet,
  - b) Okul türü,

- c) Sınıf,
- d) Bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumu,
- e) Dijital hak ve sorumluluklara (konu, ünite, kurs, vb.) yönelik ders alma durumu,
- f) İnterneti kullanım süreleri

bakımından anlamlı bir fark göstermekte midir?

1.3.Önem

Hayatımızın önemli bir bölümünü oluşturan dijital teknolojiler, çocukların dünyasında da geniş bir yere sahiptir. Bugün dünyanın pek çok bölgesinde çocuklar hızla gelişen bir teknolojik bir ortamda yaşamakta, öğrenmekte ve büyümektedir. Dolayısıyla, teknolojideki bu hıza ailelerine göre daha çabuk uyum sağlamaktadırlar. Bu durum, bilgi aktarma sürecinin çocuktan anne babaya doğru gitmeye başlamasına sebep olmaktadır. Bu teknolojiler çocuklara hem pek çok fırsat sunmakta hem de küçük yaşlarda bu dünya ile tanışan çocuklar kişisel mahremiyetin ihlal edilmesinden siber zorbalığa kadar pek çok risk ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum da bir takım hak ve hukuk ihlallerine sebep olabilmektedir.

Çocukların bu fırsatları iyi değerlendirebilmesi, bunun yanı sıra mevcut risklerden kendilerini korumayı öğrenmesi, içinde buldukları çağın gerektirdiği bir durumdur ve bunu yapabilmeleri için de sahip oldukları hak ve sorumlulukların farkında olmaları gerekmektedir. Livingstone ve Bulger (2013), çocukların çevrimiçi fırsatlardan yararlanabilmesine yönelik çalışmaların; küresel araştırma, düzenleme ve uygulama toplulukları içinde birincil derecede önemli olduğunu belirtmişlerdir (Akt: Odabaşı, 2017). Çünkü, dijital dünya birçok fırsat ve risk ile her geçen gün hayatımızdaki yerini artırmakta bunun sonucu olarak da bu dünyanın içine doğan çocuklar en büyük etkiyi görmektedir. Tüm bu sebeplerle çocukların bu dünyanın içinde varlıklarını sürdürebilmesi için dijital hak ve sorumluluklarına dair bilgiler edinmeleri oldukça önem arz etmektedir. Ancak, alanyazına bakıldığında bu anlamda yapılmış olan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan yapılacak olan bu çalışma çocukların dijital çağdaki hak ve sorumluluklarının önemine vurgu yapacağından, çocukların dijital hak ve

sorumluluklarını bilme durumlarına bakarak, dijital haklarını kullanma ve dijital sorumluluklarına uyma durumlarına yönelik bir değerlendirme getireceğinden, ayrıca bu amaç doğrultusunda dijital hak ve sorumluluklara yönelik bir ölçek geliştirme çalışması yapılacağından önemlidir. Bu araştırmadan elde edilecek bulgular çocuklara yönelik dijital vatandaşlık, dijital okuryazarlık programlarının düzenlenmesinde karar vericilere, politika belirleyicilere, program geliştirmecilere, öğreticilere ve anne babalara ışık tutabilir. Bunun yanı sıra alanyazına günümüz çağında farkında olunması gereken bir araştırma alanı olmasından dolayı katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4.Sınırlılıklar

Araştırma, veri toplama aracı olarak geliştirilecek ölçek ile ortaokul öğrencilerinin dijital haklarını kullanma ve dijital sorumluluklarına uyma durumlarının değerlendirilmesi açısından Ankara ilindeki örnekleme dâhil edilen ortaokul öğrencileri ile sınırlıdır.

1.5.Tanımlar

İnsan Hakları: İnsanların hiçbir ayırım gözetmeksizin yalnızca insan olmaları sebebiyle sahip oldukları, kimsenin karşı çıkmasının mümkün olmadığı, devredilemez, ihlal edilemez ve direkt olarak insan onurunu korumayı amaçlayan en üst düzeydeki hukuksal değerlerdir (Aydın, 2008; Çeçen, 2013; Kepenekçi, 2000).

Çocuk Hakları: Çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal, ahlaki ve bedensel yönden özgürlük ve saygınlık içinde, normal ve sağlıklı gelişmesi için hukuki olarak korunan yararlarıdır (Akyüz, 2000, ss 3-4).

Dijital Vatandaş: Teknolojiyi ve teknolojiyle birlikte hayatımızda yer edinen dijital araçları doğru kullanarak, insan haklarına ve etik kurallara dijital ortamlarda da saygı gösteren, bu araçları kullanırken güvenlik ve sorumluluk bilinciyle hareket eden kişidir (Çubukcu ve Bayzan, 2013).

Dijital Vatandaşlık: Bilgi ve iletişim teknolojilerinin etik kurallara uygun, güvenilir, yasal ve sorumlu bir şekilde kullanılmasını sağlayan davranışları çevrimiçi ortamda savunmak ve uygulamaktır (ISTE, 2017).

Dijital Okuryazarlık: Bireylerin dijital kaynaklara erişerek, bu kaynaklar ile dijital bilgi üretebilmesi, diğer bireyler ile iletişim kurmak için bu araçları uygun bir şekilde kullanmak konusundaki tutumu, farkındalığı ve yeteneğidir (Martin, 2005)

Dijital Hak ve Sorumluluklar: Dijital araçların herkes tarafından serbestçe kullanılması, bu araçlar ile her bireyin kendini özgür bir şekilde ifade edebilmesi, dijital platformlarda yapılan haksızlık ve işlenen suçlara karşı şikâyet hakkının kullanılması ve bu sorumlulukta hareket edilmesidir (Çubukcu ve Bayzan, 2013).

BÖLÜM 2

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde dijital ortamda çocuk hak ve sorumluluklarına yönelik kavramsal bilgiler ve ilgili ulusal ve uluslararası araştırmalar yer almaktadır.

2.1.Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde, araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan çocuk ve çocukluk, çocuk hakları, çocuk haklarının tarihçesi, ulusal ve uluslararası çocuk hakları belgeleri, dijital vatandaşlık, dijital ortamda çocukların durumu, dijital ortamda çocukların karşılaştıkları riskler, çocukların dijital hak ve sorumlulukları, internette insan hakları ve sorumlulukları ile ilgili temel kavramlar, ilkeler ve ilgili araştırmalara yer verilmektedir.

2.1.1. Çocuk ve Çocukluk Tanımı

Çocuklar, eşsiz varlıklardır. Soru sorar, gözlem yapar, içinde buldukları dünyayı anlamlandırmaya çalışırlar. Alanyazına bakıldığında çocuk kavramının farklı alanlarda, farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir.

Postman (1995) çocuğu; özel ilgi ve korunmaya muhtaç, herhangi bir yeteneğe ya da mesleki tecrübeye sahip olmayan, 0 ilâ 18 yaş arasındaki insan grubu olarak tanımlarken, Semerci (2006) devamlı gelişen ve değişen, erişkinin küçük bir modeli olmayan bir varlık olarak tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu'na bakıldığında ise çocuk için; “Bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak” tanımlaması yapılmaktadır. Biyolojik olarak çocuk, ergenlik döneminden önceki bireydir. Tıbbi bakımdan çocukluk ergenliğin başlaması ile sonlanır ve gençlik çağına girilir (Schenk/Danziger, Akt: Akyüz, 2000, s.66). Hukuki boyuttan çocuk tanımını ele aldığımızda ise çocuk; anne ve babaya soy bağı ile bağlı olan bireydir ve belli bir yaşın altındaki bireyler çocuk olarak kabul edilmektedir (Çelik, 2005). 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda çocuk, on sekiz yaşını doldurmayan kişi olarak tanımlanmaktadır (TCK.m.6). Böylece BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki çocuk tanımı ile uyum

sağlanmıştır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi birinci maddesinde “Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar herkes çocuk sayılır.” denilmektedir.

Tüm bu tanımlamalardan yola çıkarak genel bir tanım ortaya koymak gerekirse çocuk; doğumuyla birlikte erişkin olana dek korunmaya ihtiyaç duyan, sürekli olarak gelişen, on sekiz yaşını doldurmamış ve bir anne babaya kan bağı ile bağlı olan bireydir.

Çocukluk ise sosyokültürel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple çocukluk bir döneme ait evrensel bir deneyim değil, norm ve değerlere göre göreceli olarak değişen kültürel bir yapıdır (Franklin, 1993). Çocukluk, büyük ölçüde toplumsal faktörlerden etkilenmektedir. Toplumlar çocukluğun sınırlarını belirlemek adına çocukluk döneminin bittiği, yetişkinlik döneminin başladığı zamana dair kendi değerlerini oluşturabilirler. Örneğin; çocuğun aileden ayrılışı, evlenme yaşı, bir toplum için çocuğun artık yetişkin olduğu algısını ve çocukluk döneminin bittiği kanısını ortaya çıkarabilir. Örnek verilecek olunursa ortaçağda çocukluğun yedi yaşında bittiği kabul edilmektedir. Bunun sebebi ise çocukların iyi biçimde konuşmaya başlamalarının yedi yaşında gerçekleşmesidir.

Çocukluğa dair ahlaki ve hukuki açıdan da farklı bakış açıları bulunmaktadır. Çocuğun yaşına göre alabileceği sorumluluktan, yargılanmasına, siyasi etkinliğine kadar birçok konu çocukluk döneminin sınırlarını çizebilmektedir. Rönesans’tan önce çocukluğa bakıldığında, çocukların “küçük yetişkinler” olarak nitelendirildiği görülmektedir (Franklin, 1993). Bu dönemde sanatçıların çizdiği çocuk figürleri küçük kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Aynı şekilde yetişkin çocuk imajının Türk kültüründe de hâkim olduğu görülmektedir. Türk kültüründe göçebe yaşamdan dolayı çocuğa, hayatta kalma, silah kullanma, avlanma gibi pek çok yetişkin sorumluluğu yüklenirken, çocuğun ancak kendini kanıtlayan bir kahramanlık gösterdikten sonra isim alabildiği görülmektedir (Onur, 2005).

1600’lü yıllardan itibaren çocukluk kavramı gelişmeye başlamış, 17. yy. başlarında çocuklara özel statüler verilmiştir. Rönesans ile başlayan bu değişim 19. yüzyılda devam ederek, çocukluk döneminin yetişkinlikten farklı olduğu, bu dönemde çocuğun daha zayıf ve korunması gerektiği anlayışı kabul edilmiştir (Şimşek, 2013). Buna bağlı olarak da çocukları her türlü olumsuzluktan korunmak için çalışarak, sağlık, refah ve eğitimleriyle ilgili önlemler alınmaya başlanmıştır (Washington, 2010). 20. yüzyıla gelindiğinde ise toplumun geleceğini belirleyen en önemli kaynak çocuk olarak görülmeye başlanmış, çocuk devlet güvencesine alınmıştır (Şimşek, 2013). Bu

gelişmelerle birlikte çocuğun bakım ve korunması konusunda aileye sorumluluklar yüklenmiş ve devlet bu sorumlulukların yerine getirilmesi konusunda denetim yürütmeye başlamıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesine (1989), bakıldığında ise çocukluğun bitiş zamanı sözleşmenin birinci maddesi ile belirtilmiştir. Sözleşme (1989) çocuğu, 18 yaşından küçük insan olarak tanımlamaktadır. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun birinci maddesine göre de çocuk; “daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi” olarak tanımlanmakta ve gene on sekiz yaş çocukluğun sınırı olarak gösterilmektedir. Kişinin reşit olması ile çocukluk dönemi biterek çocuk, haklarını kullanma konusunda tam yetkili yetişkin konumuna ulaşmaktadır.

Unutulmamalıdır ki çocukluk dönemi hayatın en önemli evrelerindedir. Bu dönem gençlik döneminin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Sağlıklı bir çocukluk geçirmek tüm dünya çocuklarının en önemli hakkıdır.

2.1.2. Çocuk Hakları

Çocuk hakları insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu haklar çocuğun insan oluşundan ve çocuk olmasından dolayı özel bir muameleye ihtiyaç duymasından ortaya çıkmış haklardır. Çocuk haklarının kalıcılığını ve gelişimini sağlama toplum için geleceğe yönelik önemli bir yatırımdır. Bir çocuk nasıl bir çocukluk geçirirse, yetişkinlik dönemini de öyle yaşar. Her birey çocukluğunda kazandığı davranışları, toplumdaki öğrendiklerini yaşamının geri kalanına da taşır. Bu anlamda çocuklara sunulan imkân ve fırsatlar; çocuğun yararına öncelik vererek fikri, ahlâki, ruhsal ve toplumsal yönden gelişimini sağlayacak durumda olmalıdır.

Akyüz (2000), çocuk haklarını “Çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal, ahlaki ve bedensel yönden özgürlük ve saygınlık içinde, normal ve sağlıklı gelişmesi için hukuki olarak korunan yararları” şeklinde tanımlamaktadır. Nelken (1998) ise çocuk haklarını, çocukların zarar görmekten ve istismardan korunması, çocuklara kendilerini yetiştirmek için şans verilmesi ve barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarının sağlanması konusunda fırsat veren haklar olarak tanımlamaktadır.

Çocuk hakları kavramı felsefi ve hukuki olmak üzere iki boyutta ele alınmaktadır. Felsefi bakımdan çocuk hakları refah hakları, korumacı haklar, yetişkin hakları ve anne babalara karşı haklar olmak üzere gruplandırılmaktadır. *Refah Hakları* çocuğun barınma, beslenme, sağlık hizmeti alma, eğitim görme gibi temel haklarını kapsamaktadır. Refah hakları, Anayasa hukukunda ekonomik ve sosyal haklar olarak nitelendirilmektedir.

Korumacı Haklar, çocukları ilgisizlikten, fiziksel, duygusal ya da başka bir kötü muameleden korumayı amaçlayan haklardır. *Yetişkin hakları*, çocukların yetişkinlerin sahip olduğu tüm haklardan yaralanması anlamını taşımaktadır. *Anne babalara karşı haklar* ise, çocukların reşit olmadan önce anne ve babalarına karşı bağımsız olmalarına imkân veren haklar olarak nitelendirilmektedir (Franklin, 1993, s.32)

Hukuksal olarak bakıldığında ise çocuk hakları, kanunlar ve uluslararası sözleşmeler ile koruma altına alınan haklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukuksal anlamda çocuk haklarını en geniş biçimde güvence altına almayı amaçlayan belge 20 Kasım 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşmedir. Sözleşmede yer alan çocuk hakları; gelişme hakları, korunma hakları, yaşamsal haklar ve katılma hakları olmak üzere dört grupta toplanmaktadır.

Gelişme hakları, çocuğun kendini geliştirebilmesi için bilgi edinme, eğitim, oyun ve dinlenme, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü gibi hakları içermektedir. *Korunma hakları*, çocuğun istismar, ihmal ve sömürüden korunmasına yönelik haklardır. *Yaşamsal haklar*, çocuğun yaşaması, sağlık bakımı, beslenme, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamayı öngören haklardır. *Katılma hakları* ise, çocuğun aile ve toplum içinde aktif rol edinmesine yardımcı olmasına dönük haklardır.

2.1.3. Çocuk Haklarının Tarihçesi

Çocuk haklarının tarihçesini incelediğimizde insanların sahip oldukları tüm hakların çocuklar için de geçerli olduğunu görürüz. Ancak, çocukların sahip oldukları bu insan haklarının yanı sıra içinde buldukları gelişimsel dönem ve haklarını korumak konusunda çoğunlukla çevresinin yardımına ihtiyaç duyması dolayısıyla sahip oldukları bazı özel hakları bulunmaktadır.

Uluslararası anlamda çocukları korunmaya dair bir topluluğun oluşturulması fikri ilk olarak Jules De Jeune tarafından 1894 yılında gündeme getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan olumsuzlukların ardından çocukların kurtarılması için yardım faaliyetleri yapılması adına birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların başında ise Eglantyne Jebb bulunmuştur. Eglantyne Jebb 1919 yılında İngiltere’de Save The Children (Çocukları Koruma) Vakfı’nı, bir yıl sonra ise Cenevre’de The International Save The Children Union’ı (Uluslararası Çocukları Koruma Birliği) kurmuştur (Moccia vd., 2009, s. 9). Eglantyne Jebb’in “çocukları kurtarın” yardım çağrısının etkili olması üzerine Uluslararası Kızılhaç Komisyonu öncülüğünde savaşta zarar gören çocukların

ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla 1920 yılında Cenevre’de Uluslararası ocuklara Yardım Birlięi kurulmuştur (İnan, 1968, s. 203). Ardından 1922 yılında çocuklar için daha fazla çalışma yapılması gerektiği dūřuncesiyle Jebb tarafından Cenevre ocuk Hakları Bildirgesi adında yedi maddelik bir taslak oluşturmuştur.

2.1.3.1. Cenevre ocuk Hakları Bildirgesi (1924)

Eglantyne Jebb öncülüğünde hazırlanan Cenevre ocuk Hakları Bildirgesi 1922 yılında Milletlerarası ocuklara Yardım Birliği tarafından yayınlanmış, 26 Eylül 1924 yılında Milletler Cemiyeti Genel Kurulunca kabul edilmiştir. Bildirgede ocukların yaşatılmaları, gelişmeleri ve korunmaları konuları uluslararası anlamda ilk defa gündeme gelmiştir. Bildirge, Türkiye Cumhuriyeti adına Mustafa Kemal Atatürk tarafından imzalanmıştır (1924).

2.1.3.2. Birleşmiş Milletler ocuk Hakları Bildirgesi (1959)

BM Genel Kurulu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 25. maddesinde çocukların özel bakım ve yardım görmeleri gerektiği belirtmiştir. Çocukların korunması ve çocukların sorunlarını incelemek üzere Sosyal Sorunlar Meclisi oluşturulmuş ve meclis toplantısında Cenevre Bildirgesi’nin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin esasları doğrultusunda düzenlenmesine karar verilmiştir (Akyüz, 2013, s. 37). Yapılan düzenlemeler sonucu 20 Kasım 1959 tarihinde BM ocuk Hakları Bildirgesi (*Ek 1*) kabul edilmiştir.

“İnsanlık ocuęa verebileceklerinin en iyisini borçludur.” dūřuncesi ile oluřturulan BM ocuk Hakları Bildirgesi 10 maddeden oluřmaktadır.

Bildirge maddeleri incelendiğinde çocukların hiç bir ayrıma maruz bırakılamayacağı, çocuğun kimliğinin korunması ve çocukların gelişimlerini desteklerken temel olarak çocuğun çıkarlarının gözetilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda çocuğa her türlü sağlık ve eğitim hizmetinin sağlanması, çocuğun her türlü istismardan korunması gerekliliği de bildirgede yer alan önemli hususlardandır.

2.1.3.3. Türk Çocuk Hakları Bildirisi (1963)

Türk Çocuk Hakları Bildirisi, BM Çocuk Hakları Bildirgesi ışığında hazırlanmıştır. Altı maddeden oluşan bildiri, 28 Haziran 1963 günü kabul edilmiştir (TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyon Başkanlığı, 2008). Türk Çocuk Hakları Bildirisi'nde çocuğun iyi bir bakım görmesi ve iyi bir eğitim alması için anne, baba ve devletin çocuğa karşı sorumluluklarından bahsedilmektedir. Aynı zamanda özel gereksinimli çocukların eğitimleri ve bu çocuklara meslek edindirilmesinin yine anne, baba ve devletin sorumluluğu altında olduğu üzerinde durulmuştur (*Ek 2*).

2.1.3.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk hakları alanında yapılan tüm çalışmalara rağmen yayınlanmış bu beyannamelerin bağlayıcı yanı bulunmamaktadır. Bunun sebebi beyannamelerin hükümetler tarafından kabul edilen, ancak beyannamedeki şartlara uyulmaması durumunda kanuni bir yaptırım olmayan genel ilkeler olmasıdır. Diğer taraftan sözleşmeler ise sözleşmeyi imzalayan taraf devletleri bağlayıcı yasal metinlerdir.

Beyannamelerin bağlayıcı yanı olmaması sebebiyle Polonya yetkililerinin girişimi ile uluslararası hukukta çocuk haklarını güvenceye alma fikri ortaya atılmıştır (Akyüz, 2013, s. 38). BM Genel Kurulu, öneriyi dikkate alarak bir çalışma grubu oluşturmuş ve bir sözleşme hazırlamıştır (Akyüz, 2000, s. 17-18). BM Çocuk Hakları Sözleşmesi 20 Kasım 1989'da genel kurul gündemine gelmiş ve oybirliğiyle kabul edilmiştir. Ardından 26 Ocak 1990 tarihinde imzaya açılarak, ilk gününde 61 ülke tarafından imzalanmıştır (Tiryakioğlu, 2001).

Türkiye, sözleşmenin 17, 29 ve 30. maddelerini Lozan Anlaşması ve T.C. Anayasası hükümlerine göre yorumlama hakkını saklı tuttuğunu belirterek 14 Eylül 1990 tarihinde sözleşmeyi imzalamış, 27 Ocak 1995 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (İnan, 1995, s.766.).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Yapısı

Çocukların Magna Carta'sı olarak nitelendirilen ve çocuklarla ilgili birçok evrensel standardı bir araya getirerek yasalara bağlı bir şekilde çocuk haklarını tanıyan

ilk uluslararası belge olan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile 18 yaşından küçük bireylerin temel hakları 54 madde ile düzenlenmiştir.

Sözleşme ön söz ve üç bölümden oluşmaktadır. Ön söz bölümünde, sözleşmenin ele aldığı konuya dair ilkeler vurgulanmıştır. İnsan hakları sözleşmeleri ve bildirelerinin çocuklar ile ilgili hükümlerine atıfta bulunularak çocukların özel bir ilgiye ve korunmaya ihtiyaç duydukları belirtilmiştir. Bu anlamda çocuğu koruma sorumluluğunun öncelikle aileye sonrasında devlete ait olduğu belirtilmiştir.

Birinci bölümde, 18 yaşından küçük çocukların sahip olduğu haklar ve bunların gerçekleştirilmesi için devlete düşen görevlere yer verilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise, sözleşmeye nasıl uyulacağı, sözleşmenin nasıl denetleneceği ve hangi koşullara göre yürürlüğe gireceğine dair maddelere yer verilmiştir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi her çocuğun korunması için evrensel ilkeler belirleyerek bir yandan çocuğu ihmal, istismar ve kötü muameleye karşı korumayı amaçlarken diğer taraftan çocukların kendi potansiyellerini gerçekleştirmeleri ve yeteneklerini geliştirmelerini sağlamak için programlar oluşturma amacını gütmektedir (Akyüz, 2000, s.19). Çocuklara tanınan hakların kullanılması, devletlerin sorumlu olduğu görevlerin yapılması konusunda sözleşmede bulunan dört hak göz önünde bulundurulacak temel ilkeler niteliğindedir.

1) Ayrımcılığın Önlenmesi

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesine göre sözleşmeyi imzalayan her devletin hiçbir ayırım gözetmeksizin sözleşmede yazılı olan tüm hakları tanıması ve taahhütte bulunması kararlaştırılmıştır.

2) Yaşama ve Gelişme Hakkı

Sözleşme'nin 6. maddesi ile sözleşmeyi imzalayan taraf devletler tüm çocukların temel yaşama hakkı olduklarını, çocukların yaşatılması ve gelişmesi için gerekli maksimum çabayı göstereceklerini kabul etmişlerdir.

3) Çocuğun Yüksek Yararının Gözetilmesi

Sözleşme'nin 3. Maddesi ile çocukları ilgilendiren her türlü faaliyette çocukların yararının gözetilmesi, çocuğun anne ve babası ya da kendisinden hukuken sorumlu diğer

kişilerce bakımının ve korunmasının sağlanması güvence altına alınmıştır. Aynı zamanda çocukların bakım ve güvenliğinden sorumlu kurumların yetkili makamlar tarafından konulan kriterlere uymaları kararlaştırılmıştır.

4) Çocuğun Görüşlerinin Dikkate Alınması ve Katılım Hakkı

Sözleşme'nin 12. maddesinde kendi görüşlerini oluşturabilen çocuklara görüş ve düşüncelerini ifade edebilmeleri için gerekli imkânın sağlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu dört temel hak dışında sözleşmenin çocuğa getirdiği tüm haklar *Ek 3* 'te verilmiştir.

2.1.4. Dijital Vatandaşlık

Dijital ortamda çocuk hak ve sorumluluklarına geçmeden önce dijital hak ve sorumlulukları içine alan bir kavram olan dijital vatandaşlık kavramının incelenmesi gerekmektedir. Teknolojinin hızla gelişmesi ile toplumlar dijital toplum olma yolunda hızla ilerlemektedir. Bu durum vatandaş kavramını da başka bir boyuta taşıyarak "Dijital Vatandaş" kavramını gündeme getirmiştir. Dijital vatandaş teknolojinin ve teknolojiyle birlikte hayatımızda yer edinen dijital araçların kullanımını bilen, etik kurallar ile insan haklarına dijital ortamlarda da saygı gösteren, güvenlik ve sorumluluk bilinciyle bu araçları kullanan kişi olarak tanımlanmaktadır (Çubukcu ve Bayzan, 2013).

İçinde bulunduğumuz çağın gereği olarak, devletlerin artık dijital vatandaşlığın gereklerini yerine getirecek bireylere ihtiyacı vardır. Çünkü dönüşüm içindeki dünyada kişiler vatandaşlık kimliklerinden önce, dijital vatandaşlık kimlikleriyle tanınmaya başlamıştır. Bu sebeple Kocadağ'ın (2012) da belirttiği gibi dijital vatandaş olarak tanımladığımız bireylerin, bilgi teknolojilerinin kullanımına ilişkin yeterliliklere sahip olmalarıyla birlikte, teknolojinin kullanımına ilişkin bazı davranış ilkelerine de sahip olmaları ve bu konuda çevrelerine rol - model olmaları beklenmektedir. Unutulmamalıdır ki sürekli yenilikler sunan bilgi ve iletişim teknolojileri özellikle dijital nesil olan çocuklar ve gençler tarafından etkin olarak kullanılmakta, günümüz çocukları vatandaşlık kimliklerinden önce, dijital vatandaşlık kimlikleri ile dünyaya gelmektedir.

Bayzan ve Çubukcu'nun (2013) ifade ettiği gibi internetin haberleşme ve iletişim anlamında ülke sınırlarının dışına çıkması, dünyayı küreselleştirmesiyle sınırlara dayalı bir vatandaşlık düşüncesinin ortadan kalkması, dijital vatandaşlık kavramının ortaya

çıkmasının sebeplerinden biri olmuştur. Ribble, Bailey ve Ross (2004), dijital vatandaşlığı teknoloji kullanımına ilişkin davranış standartları olarak tanımlanmaktadır. Dijital vatandaşlığı pek çok açıdan inceleyen Ribble (2006), bu kavramı REPs (Respect, Educate, Protect/ Saygı Duy, Eğit, Koru) ilkeleri bağlamında ele alıp tanımlamıştır. Bu üç ana tema altında dokuz başlık yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1

Dijital Vatandaşlığın Boyutları

Saygı Duy (Kendine ve diğerlerine)	Eğit (Kendini) ve İletişim Kur (diğerleri ile)	Koru (Kendini ve diğerlerini)
Dijital Etik	Dijital İletişim	Dijital Sağlık
Dijital Erişim	Dijital Okuryazarlık	Dijital Güvenlik
Dijital Kanun	Dijital Ticaret	Dijital Hak ve Sorumluluklar

(Ribble'dan (2006) yararlanılarak oluşturulmuştur.)

2.1.4.1. Dijital Etik

Etik, insanların bireylerle ya da toplumla kurduğu ilişkilerde tutum ve davranışlarının temelini oluşturan değer, kural ve ilkeleri, doğru ve yanlış ya da iyi ve kötü gibi ahlâksal temelde anlamlandıran bir disiplindir (Aydın 2003; Kırel 2000). Dijital etik ise Çubukçu ve Bayzan'a göre (2013), dijital araçları kullanırken diğer insanların sahip olduğu haklara saygı gösterilmesi ve dijital araçların nasıl ve ne zaman kullanılacağı sorumluluğuna sahip olunmasıdır. Ribble ve Bailey'e (2007) ise, davranış ve usullerin elektronik standartlarının dijital etiği oluşturduğunu belirtmişlerdir. İyi bir dijital vatandaşın günlük hayatında olduğu gibi internet ortamında da etik olgusuna dikkat etmesi, dijital ortamları doğru kullandığı kadar etik kullanması da gerekmektedir.

Dijital ortamlarda, yasalara ve uluslararası kanunlara aykırı davranışlarda bulunmak, insanları tahrik edici paylaşımlarda bulunmak, dil, din ve ırk ayrımı yapan ifadeler kullanmak ve insanları küçük düşürmek, tehdit edici, küfürlü içerikler kullanmak gibi durumlar dijital etiğe aykırı davranışlar olarak gösterilebilir (Elçi, 2015). Bu gibi durumları önleyebilmek için bireylere bilgisayar etiği konusunda bilgilendirmeler yapmak doğru olacaktır. Bu konuda Bilgisayar Etiği Enstitüsü bilgisayar kullanırken uyulacak ilkeler belirlemiştir. Bu ilkeler diğer insanlara zarar vermek için bilgisayarın kullanılmaması, diğer insanların bilgisayar kullanımına engel olunmaması, gizli

dosyaların hırsızlık yapmak ve başka amaçlar ile karıştırılmaması, bilgisayarı kullanarak yanlış bilgi yayılmaması, yasal olmayan yollar ile yazılım kullanılmaması, kaynak belirtmeden diğer kişilerin düşüncelerinin kullanılmaması şeklinde özetlenebilir (<https://computerethicsinstitute.org/turkish.html>).

2.1.4.2. Dijital Erişim

Ribble, Bailey ve Ross (2004), toplumun bir bütün olarak elektronik ortama katılımını dijital erişim şeklinde ifade etmektedir. Çubukçu ve Bayzan (2013) ise toplumun dijital teknolojiye istediği yerden yüksek bir hız ve kalite ile erişebilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Toplumdaki bireylerin dijital teknolojilere erişimi dijital bir boşluğun olmaması açısından önem taşımaktadır. Fakat, sosyoekonomik durum, coğrafi konum gibi engeller nedeniyle dijital teknolojilere herkes eşit bir şekilde erişememekte, bu sebeple dijital teknolojilerin sunduğu fırsatlar tüm bireylere ulaşmamaktadır (Ribble ve Bailey, 2007). Gelişmekte olan ülkeler internete erişim için altyapının yaygınlaştırılması, cihaz ve erişim fiyatlarının düşürülmesi, bireylere temel bilgi ve iletişim teknolojileri becerilerinin kazandırılmasına odaklanmaktayken, gelişmiş ülkeler bireylerin dijital yeterliliklerinin geliştirilerek dezavantajlı kesimlerin bilgi ve iletişim teknolojileri ile tanışmasına yönelik çalışmalar yürütmektedirler (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2014). Dijital erişimi tüm bireyler için eşit hale getirmek öncelikle gerekli altyapı desteğinin sağlanması ile mümkündür. Dijital vatandaşlık becerilerinin kazandırılabilmesi için tüm bireylerin ihtiyaç duydukları anda internete erişime sahip olması büyük önem taşımaktadır.

2.1.4.3. Dijital Kanun

Dijital kanun teknoloji kullanımını düzenleyen yasal yükümlülükler olarak tanımlanmaktadır (Ribble ve Bailey, 2007). Bayzan ve Çubukçu (2013) ise dijital kanunu dijital ortamları kullanırken bu ortamlardaki ilke, politika ve kanunlar hakkında bilinçli olunması, bunlara uyulması ve uymayanların uyarılması şeklinde ifade etmektedirler. Dijital bir vatandaşın gerçek hayatta suç teşkil eden her türlü davranışın dijital ortamlar için de suç olduğu bilinciyle hareket etmesi, internet ortamında sergilediği her davranışın kayıt altına alındığını ve bunların hukuki sonuç doğuracağını göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu anlamda dijital kanun büyük bir önem arz etmektedir.

2.1.4.4. Dijital İletişim

Dijital ortamda iletişimin büyük bir bölümü sosyal ağlar yoluyla sağlanmaktadır. Bu teknolojiler bireylere duygu ve düşüncelerini paylaşabilmeleri için paylaşım ve tartışmayı esas alan bir ortam yaratmaktadır (Vural ve Bat, 2010). Bu ortamlar bireylere ses, metin, görüntü, video gibi pek çok iletişim kanalı sunmakta, bu durum da insanlar arası iletişimi kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır.

Dijital iletişim; Ribble ve Bailey (2007) tarafından elektronik bilgi alışverişi olarak tanımlanmaktadır. Bayzan ve Çubukçu (2013) ise dijital iletişimi; dijital ortamda farklı iletişim kaynaklarını kullanabilecek becerilere sahip olunması, bilgi alışverişinin yapılabilmesi ve iletişim kaynaklarının doğru bir şekilde, doğru zamanda kullanılması olarak ifade etmişlerdir. Bu durumda dijital ortamlardaki iletişim konusunda bireylerin bilinçli hareket etmesi, kullanılan iletişim araçlarının etik ve amacına uygun kullanımı ile ilgili kazanımlar sağlanması önem arz etmektedir.

2.1.4.5. Dijital Okuryazarlık

İçinde yaşadığımız çağda bireyler dijital teknolojilerin kullanımına ilişkin temel düzeyde bilgilere sahip olmalı ve bu teknolojileri öğrenme süreçlerinde kullanılabilmelidirler. Dijital okuryazarlık da bu noktada önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ribble ve Bailey (2007) dijital okuryazarlığı; dijital teknolojileri nasıl ve ne zaman kullanacağını bilme yeteneği şeklinde tanımlamaktadır. Dijital okuryazar insanlar teknoloji ile neler yapabileceğini bilen, teknolojiyi ustaca kullanan ve hangi teknolojiyi ne zaman kullanacağına dair kararlar verebilen, yenilikleri bilen kişiler olarak nitelendirilmektedir (Davies, 2011).

Dijital okuryazarlık Çubukçu ve Bayzan'a (2013) göre dijital vatandaşlığın önemli bir ayağını oluşturmakta, hatta bu kavram geleneksel okuryazarlıktan daha önemli olmaya başlamaktadır. Çünkü günümüzde bir çocuk, dijital araçları kullanmayı, eğitim öğretim etkinliklerinden önce öğrenmektedir. Dijital okuryazarlık bireye dijital ortamda doğru ve güvenilir bilgiye ulaşabilme, bilgi edinme sürecinde teknolojiyi kullanabilme yeteneğini kazandırmaktadır. Bu sebeple bireylere dijital okuryazarlık konusunda planlı ve programlı bir şekilde eğitim verilmesi bir ihtiyaç haline gelmiştir.

2.1.4.6. Dijital Ticaret

Dünyanın giderek dijitalleşmesi ile birlikte geleneksel alışveriş yöntemlerinin yanı sıra internet ortamında yapılan alışverişler de günlük hayatın önemli bir parçasını oluşturmaya başlamıştır. Bu durum dijital ticaret kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Dijital ticaret Ribble ve Bailey (2007) tarafından ürünlerin dijital ortamda alınması ve satılması şeklinde tanımlanmıştır. Çubukçu ve Bayzan (2013) ise dijital ticareti, çevrimiçi ortamda ürün ve hizmet alabilme bilincinde olarak bu hizmetleri alabilme yeterliliğine sahip olunması olarak tanımlamaktadır. Bunların yanı sıra dijital ortamlarda çevrimiçi bir şekilde alışveriş yaparken banka sistemlerindeki bilgilerin ve gizliliğin korunabilmesi, alışveriş ve ticaret yaparken güvenli sitelerin kullanılması da dijital ticaretin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

TÜİK (2017) verilerine göre internet üzerinden sipariş veren 16 ile 74 yaş arasındaki bireylerin oranı %24,9' dur. 2018 yılında ise bu oran %29,3 olarak belirlenmiştir. TÜİK (2019) verilerinde ise bu oran %34,1'e çıkmıştır. Cinsiyete göre İnternet üzerinden alışveriş yapma oranlarına bakıldığında erkeklerin %38,3'ü, kadınların ise %29,9'u internet üzerinden alışveriş yapmaktadır. Bu verilere göre e-ticaret kullanımına olan yöneliş günden güne artmaktadır. Bu sebeple bireylerin dijital ticaret konusunda bilgilendirilmesi dijital vatandaşlığın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

2.1.4.7. Dijital Sağlık

Gelişen teknoloji ile birlikte birçok cihaz günlük hayatımızda yerini almaya başlamıştır. Bu cihazlar hayatımızı pek çok anlamda kolaylaştırır da uygun olmayan kullanımlarda fizyolojik ve psikolojik olabilecek pek çok soruna yol açabilmektedir. Dijital sağlık, Çubukçu ve Bayzan (2013) tarafından, dijital ortamların getirdiği fiziksel ve psikolojik sorunların farkında olunması şeklinde ifade edilmektedir.

Dijital teknoloji ve sağlık dendiğinde ilk akla gelenler uzun süreli bilgisayar kullanımına bağlı duruş bozuklukları ve göz rahatsızlıklarıdır. Bunun yanı sıra psikolojik sorunlar da dijital sağlık konusundaki önemli sorunlardır. Bu sorunların başında internet ve dijital teknolojilere olan bağımlılık gelmektedir. Bireyler dijital teknolojiyi ve iletişim araçlarını kullanırken doğabilecek fiziksel ve psikolojik sağlık sorunlarının farkında olmalı ve bu konuda bilinçlendirilmelidir. Teknoloji kullanımının doğrudan veya dolaylı olarak sağlığa etki ettiği görülen bir gerçektir. Bu durumda dijital teknolojileri

kullanırken sağlığına dikkat etmeye özen gösteren bireyler yetiştirilmesi sağlıklı bir toplum için önemli olduğu söylenebilir (Elçi, 2015).

2.1.4.8. Dijital Güvenlik

Dijital teknolojileri kullanan bireylerin kişisel bilgi, yazılım ve ağ güvenliklerini sağlamak için aldıkları elektronik önlemler dijital güvenlik olarak ifade edilebilir (Ribble ve Bailey, 2007 ve Çubukcu ve Bayzan, 2013). Dijital ortamlarda yaptığımız pek çok işlemlerde sanal izler bırakmaktayız ve bu izlerimiz kayıt altına alınmaktadır. Gelişen yeni teknolojiler ile birlikte gün geçtikçe daha çok bilgi bu ortamlara depo edilmektedir. Bu sebeple verilerimizin güvenliği büyük önem arz etmektedir. Ribble (2011)'e göre nasıl evlerimizin güvenliğini sağlamak için gerekli önlemleri alıyorsak elektronik verilerimizin ve bilgisayarlarımızın güvenliği için de önlemler almamız gerekmektedir.

Elektronik olarak daha fazla bilginin saklanabildiği dijital platformlarda bu bilgilerin güvenliği için uygun stratejiler geliştirilmeli, bireylere kendi bilgilerini nasıl koruyacakları öğretilmelidir.

2.1.4.9. Dijital Hak ve Sorumluluk

Hayatımızı pek çok anlamda etkileyen dijital teknolojiler pek çok hak ve sorumluluğu da içinde barındırmaktadır. Her birey dijital ortamlarda varlığını sürdürürken bir takım haklara sahiptir. Bu hakların yanı sıra dijital ortamlarda gerçekleştirilen her türlü davranışın bir sorumluluğu da bulunmaktadır. Dijital ortamlarda bireylerin bir varlığının olması, bu bireylere belirli hak ve sorumluluklar getirmektedir. Bu haklar her kullanıcı için eşittir (Ribble, 2011). Herkesin kendini özgürce ifade edebilme hakkının olduğu bu ortamlarda ifade özgürlüğünün başkalarının haklarını ihlal etmeyecek ölçüde olduğu da unutulmamalıdır.

Dijital hak ve sorumluluklar, dijital ortamda kullanıcıların sahip olduğu özgürlük ve ayrıcalıklar ile bu özgürlük ve ayrıcalıklarla beraber gelen bir takım davranışsal beklentiler olarak tanımlanmaktadır (Ribble ve Bailey, 2007). Çubukçu ve Bayzan (2013) ise bu boyutu, dijital araçların herkes tarafından özgürce kullanılabilmesi ve bu araçları kullanarak herkesin kendini özgürce ifade edebilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Diğer taraftan dijital ortamda işlenen suçların şikâyet edilmesi ve bu sorumluluk ile hareket edilmesi de dijital hak ve sorumluluk kavramı içerisinde yer almaktadır.

2.1.5. Türkiye’de Dijital Haklara İlişkin Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de bilişim suçu kavramı 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda ilk kez 3756 sayılı madde ile yasal düzenlemelere konu olmaya başlamıştır (Resmi Gazete, 1991). Ardından bu kanun 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu’ndaki hükümler ile uygulanmaya başlanmıştır. Bilişim suçları, Türk Ceza Kanunu’nda “Bilişim Alanında Suçlar” başlığı altında ve “Bilişim sistemleri aracılığıyla işlenen suçlar” kapsamında ele alınmaktadır (Ek 4).

Bilişim sistemleri aracılığıyla işlenen suçlara karşı yapılan düzenlemeler haberleşme gizliliğinin korunması (madde 132), özel hayatın gizliliğinin korunması (madde 133), kişisel verilerin korunması (madde 134), kişisel verilerin hukuka aykırı kullanılması (madde 136) ve kişisel verilerin hukuka aykırı bir şekilde yok edilmesine (madde 138) ilişkin yapılan düzenlemeleri içermektedir. Bu düzenlemeler Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’ nın bazı maddeleri ile de paralellik göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’ndaki maddelere bakılacak olursa anayasanın 20. maddesinde “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz” ifadesi ile özel hayatın gizliliği güvence altına alınmıştır. Haberleşme ve haberleşmenin gizliliği ise “Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır.” içerikli anayasanın 22. maddesi ile güvence altına alınmıştır.

Bu düzenlemelerin yanı sıra nitelikli hırsızlık (madde 142/2), nitelikli dolandırıcılık (madde 158/1) gibi suçlar mal varlığına karşı bilişim sistemlerini kullanarak işlenen suçlar kapsamında yer almaktadır. Müstehcenlik(madde 226/5) suçu ise bilişim sistemlerini kullanarak yapılan genel ahlaka karşı suçlar kapsamında yer almaktadır.

Doğrudan bilişim sistemleri kullanılarak işlenen suçlar kapsamında ise bilişim sistemlerine erişme (madde 243), bir sistemi bozarak, sistem üzerindeki bilgileri yok etmek ve değiştirmek (madde 244), banka ve kredi kartlarının kötü amaçlar için kullanımı gibi suçlar konusunda düzenlemeler bulunmaktadır. Aynı zamanda yasak cihaz ve programlar başlıklı madde 245 ile bilişim suçlarının işlenmesi durumunda menfaat sağlayan kişilerin cezalandırılması konusunda da düzenlemeler bulunmaktadır.

2011 yılı itibariyle ise bilişim teknolojileri yoluyla işlenen suçların soruşturulması ve siber suçlarla etkin ve verimli bir şekilde mücadele edebilmek amacıyla Emniyet Genel Müdürlüğü’nce Bilişim Suçlarıyla Mücadele Daire Başkanlığı kurularak

2013 yılı itibariyle bu başkanlığın ismi Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı olarak değiştirilmiştir (www.egm.gov.tr).

2.1.5.1. Kişisel Verilerin Korunması Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kişisel veri; Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Kişisel Nitelikteki Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Şahısların Korunmasına Dair Sözleşme' nin (1981) ikinci maddesinde “kimliği belirtilen veya belirtilebilen gerçek kişiyle ilgili tüm bilgiler” olarak tanımlanmıştır. Aynı şekilde, Avrupa Birliği Direktifinde (1995) de (95/46/EC), benzer bir hüküm bulunmaktadır. Buna göre “kişisel veriler belirli veya belirlenebilir gerçek kişilere ait bütün bilgileri ifade eder.” denilmektedir.

Bu tanımlamalardan yola çıkarak kişisel veri için kişilerin kimlik yapısını ortaya koyan bilgiler diyebiliriz. Kişisel veriler kamu ve özel sektör tarafından toplanmakta ve çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Kamu kurumları, daha iyi kamu hizmeti sunmak, suçlularla mücadele etmek, vergi toplamak vb. amaçlarla, bireyler hakkında çeşitli bilgiler toplamakta, özel sektörler ise sundukları hizmetin kalitesini artırmak ve pazarlama stratejilerini geliştirmek, bunların yanı sıra bu bilgileri üçüncü kişilere devrederek ticari kazanç sağlamak gibi amaçlar ile bu bilgileri toplamaktadır (Aksoy, 2010, s. 75-76; Arslan, 2011, s. 32).

Toplanan bu bilgiler bireylerin yaşam biçiminden, ilgi alanlarına hatta psikolojik durumuna kadar pek çok bilgiyi içermektedir. Kişiler bu bilgilerini çoğu zaman gerek daha hızlı gerekse daha ucuz hizmet alabilmek gibi amaçlar ile kendi rızaları ile paylaşmaktadırlar. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte kişisel verilerin güvenliği konusunda endişeler artmış, kişisel verilerin hukuka aykırı şekilde kullanılması, kişisel bilginin yabancı kişilere açıklanması ve bilginin varolduğu yerden başka bir yere aktarılması risklerini de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple kişisel verilerin korunması temel insan hak ve özgürlüklerini koruma anlamında da önem teşkil etmektedir.

Avrupa Konseyi tarafından, 28 Ocak 1981 yılında Strazburg'da imzaya açılan Kişisel Nitelikli Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Şahısların Korunmasına Dair Sözleşme (1981) veri koruma alanındaki ilk uluslararası hukuk belgesi olarak kabul edilmektedir. Türkiye, bu sözleşmeyi 28 Ocak 1981 tarihinde imzalamış, 17 Mart 2016 tarih ve 29656 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak iç hukuka dâhil etmiştir.

Sözleşmenin temel amacı kişilerin özel bilgilerinin otomatik olarak işlenmesini engelleyerek özel hayata dair haklarının korunmasını sağlamaktır.

Kişisel verilerin korunması konusunda özel bir kanun çıkarmak amacıyla, 26 Aralık 2014 tarihinde TBMM Başkanlığına “Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Tasarısı” sunulmuştur. Sunulan tasarı, 24 Mart 2016 tarihinde kanunlaşarak, 7 Nisan 2016 tarih ve 29677 sayılı Resmi Gazete’de, “Kişisel Verilerin Korunması Kanunu” şeklinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (KVKK). Son olarak 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 135. Maddesinde kişisel verilerin kaydedilmesi, 136. Maddesinde verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme, 138. Maddesinde verileri yok etmeme fiilleri suç olarak düzenlenmiştir. Ayrıca Kanunun 140. Maddesinde bu suçlarla ilgili olarak tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbiri uygulanacağı belirtilmiştir.

2.1.6. Dijital Ortamda Çocuk

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gün geçtikçe gelişmesiyle birlikte bu gelişmelere paralel olarak pek çok teknolojik yenilik hayatımıza girmiştir. Bu teknolojik gelişmeler özellikle 21. yüzyıl dünyasında dijital nesil olarak adlandırabileceğimiz çocuklar üzerinde büyük etkiler yaratmaktadır. Günümüzde çocukların çoğu çok küçük yaşlardan itibaren dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilmektedir. Hatta çocukların dijital olarak erken doğduğunu iddia etmek mümkündür. Örneğin pek çok ebeveyn henüz doğmamış çocuklarının ultrasonik görüntülerini sosyal medya ortamlarında paylaşmaktadır (Leaver, 2015).

Çocukların dijital ortamlardaki varlığında toplumun önemli bir rolü vardır. Toplum çocuğun dijital ortam gereksinimlerini sağlayabilmelidir. Tüm dijital toplumlar çocuklar ve gençlerin dijital teknolojilere erişimini sağlarken, bu teknolojiler ile gerçekleştirdikleri faaliyetlerde bilinçli seçimler yapabilmesine destek olmalıdır (Selwyn ve Facer, 2007). Dijital teknolojiler doğru olarak kullanıldığında ve herkesin erişimine açık olduğunda daha az avantaja sahip çocukların dünyalarında değişim yaratmalarına, eğitimin kalitesini arttırmaya ve kapsamını geliştirmeye imkân vermektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri, uzaktan eğitim içeriklerine erişim sağlanmasında önemli bir rol üstlenirken aynı zamanda öğrenenlere kendi hızlarında kişiselleştirilmiş eğitim olanakları da sağlamaktadır. Örneğin Serebral Palsili bir çocuk yazmış olduğu bir raporda şöyle demiştir: “İnternete bağlı bir notepad aldığım günden beri hayatım bütünüyle değişti”

(UNICEF, 2017). Dijital teknoloji sayesinde çevrimiçi ortamlarda akranlarıyla eşit düzeyde etkileşim kurabilen bu çocuk için becerileri engellerinden daha görünür hale gelebilmektedir. Demokratik Kongo Cumhuriyetinde genç bir blogcu yaşadığı topluluğun temiz su ihtiyacını ve karşılaştıkları ciddi sorunları tüm dünyayla paylaşmak için interneti kullandığını belirtmiştir (UNICEF, 2017).

Ancak, her toplum çocuklar için aynı düzeyde fırsat sağlayamamakta, bu durum ise çocuklar arasında dijital bir eşitsizliğe yol açmaktadır. Bu ayrımın oluşmasında yoksulluk, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, yaşanılan coğrafya gibi pek çok etken olabilmektedir. Dünya genelinde gençlerin %29'unun dijital ortamlara erişimi olmadığı tespit edilmiştir. İnternet'e en az erişimi Afrika'daki gençler sağlarken Avrupa'daki gençlerin %4'ü internete erişim sağlayamamaktadır (UNICEF, 2017).

İnternet erişimine sahip olmamanın ötesinde dijital becerilere sahip olmayan ya da azınlık gruplar içerisinde yer alan çocuklar internette kendilerine anlamlı gelen içeriğe bile erişememektedir. Ekonomik anlamda ise zengin ailelerden gelen çocuklar dijital teknolojileri kullanarak avantajlarını artırırken, yoksul çocuklara bir fırsat sunulmamaktadır. Bu durum ise aradaki uçurumun açılmasına sebebiyet vermektedir. Erişimin yaygınlaştırılmaması durumunda dijital teknoloji çocukların potansiyellerini gerçekleştirmelerinde onları engelleyecek yeni ayrımlara yol açabilir. Dijital teknolojilerden yoksun olan çocuklar dünya genelindeki bilgi kaynaklarına erişimden ve yeni öğrenme fırsatlarından mahrum kalmaktadır. Bunun yanı sıra yeni arkadaşlar edinme, kendini ifade edebilme yollarını keşfetme konusunda da önemli fırsatlara erişememektedirler. Bu durumda dezavantajlı çocuklar dijital ortamlardaki pek çok riske karşı kendini korumayıp savunmasız kalabilir. Dijital teknolojiden mahrum kalma geleceğe yönelik problemlere de sebebiyet verebilmektedir. Dünya üzerindeki en zengin ülkelerden elde edilen verilere göre bilgi teknolojilerini kullanma yetkinliği istihdam üzerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma konusunda bir deneyimi olmayan bireyler istihdam edilse dahi, çoğunlukla dijital becerilere sahip bireylerden daha az maaş almaktadır (UNICEF, 2017).

Çocukların geleceğinin dijital teknolojilerden giderek daha çok etkileneceği aşikârdır. Her geçen yıl daha fazla dijital araç ve çevrimiçi ortam kullanıma sunulmakta, yapay zekâ, nesnelere interneti gibi yeni teknolojiler dijital dünyayı değiştirip

dönüştürmeye devam etmektedir. Tüm bunlar olurken bilgi ve iletişim teknolojileri hem olumlu hem de olumsuz yönde çocukların yaşamlarını şekillendirmeye devam edecektir.

Dezavantajlı çevreden gelen çocukların dijital teknolojilerden daha az yararlanabilmeleri bireysel değil, toplumsal bir sorundur (Odabaşı, 2007). Bu sebeple çocukların teknolojiye erişimi mümkün olduğunca desteklenmeli ve sadece teknolojilerin risklerinden kaçınan bir politika izlemek yerine bu teknolojilerin iyi yönlerinden olabildiğince yararlanılması konusunda düzenlemeler yapılarak her çocuğun dijital dünyanın sunduğu fırsatlardan yararlanabilmesi ve kendilerini bekleyen çevrimiçi risklerden korunabilmesi sağlanmalıdır.

Başta dezavantajlı çocuklar olmak üzere tüm çocuklara yarar sağlamak için dijital içeriklerin tasarlanması sürecinde çocukların özel ihtiyaçlarını hesaba katmak ve çocuklara yönelik hizmetlerin kalitesini artırmak için dijital teknolojinin alanında yetkin öğretmenler ve uygun bir pedagojik yaklaşımla bu teknolojilerin desteklenmesi gerekmektedir.

2.1.6.1. Çocukların İnternet Kullanım Durumları

Dünyadaki Durum

İnternet kullanımındaki artış, İnternet'i içinde pek çok insanın bulunduğu bir dünya haline getirmiştir. Çocukların da bu dünyanın önemli bir bölümünü oluşturduğunu söylemek mümkündür. Dünya genelinde toplam nüfusun %48'i internete bağlanırken gençlerin %71'i çevrimiçidir. 18 yaşından küçük çocuk ve ergenlerin internet kullanıcılarının üçte birini oluşturduğu tahmin edilmektedir (UNICEF, 2017).

2010 yılında Türkiye'nin de parçası olduğu 24 ülkeden 23.420 Avrupalı 9-16 yaş internet kullanıcısı çocuk ve ebeveynleriyle yapılan "Euro Kids Online" başlıklı Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi bulgularına bakıldığında Avrupa'da 9 ile 16 yaş arasındaki çocukların %93'ünün haftada en az bir defa çevrimiçi olduğu, %60'ının hergün çevrimiçi olduğu görülmektedir. Bu durum çocukların günlük yaşamlarının bir parçasını internet kullanımının oluşturduğunu göstermektedir. Diğer taraftan İnternet kullanımına başlama yaşının giderek azaldığı ve internete kullanmaya 7-10 yaş arasında (%59) başlanıldığı, hatta 7 yaşından önce internet kullanmaya başlayanların oranının %13,3 olduğu görülmüştür. 15-16 yaşındaki çocuklar için bu oran %80'e kadar çıkmaktadır.

Araştırmanın verilerine göre İnternet en çok ev ortamında (%87), sonrasında ise okulda (%63) kullanılmaktadır. Dijital teknolojilerdeki gelişmelere paralel olarak internete erişebilen pek çok çocuk özel alanına daha çok çekilmektedir. İnternet’i kendi odalarında kullanan çocukların oranı %49’dur. İngiltere, Norveç, İsveç ve İrlanda’da her beş çocuktan biri İnternet’e avuçiçi cihazları kullanarak erişmektedir (EU Kids Online, 2010).

Çocukların internet kullanım amaçlarına bakıldığında da çeşitlilik gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. 9-16 yaş grubundaki çocukların İnternet’i en çok okul işlerinde kullandığı (%85) görülmektedir. Çocukların %83’ü interneti kullanarak oyun oynadığını, %76’sı kısa video dosyaları izlediğini ve %62’si anlık ileti kullandığını belirtmiştir. Web kamerası kullanmak (%31), başkalarına fotoğraf(%39) ya da ileti (%31) göndermek, blog sitelerini (%11) ve dosya paylaşım sitelerini (%16) kullanmak ise en az yapılan etkinlikler arasındadır.

Sosyal paylaşım sitelerinde profile sahip çocukların oranı %59’dur. Bu oranın %26’sını 9-10 yaş grubundaki çocuklar, %49’unu 11-12 yaş grubundaki çocuklar, %73’ünü 13-14 yaşındaki çocuklar ve %82’si ise 15-16 yaşındaki çocuklar oluşturmaktadır. Sosyal medya ortamları en çok Hollanda (%80), Litvanya (76%) ve Danimarka’da (%75) popülerken, Romanya (%46), Türkiye (%49) ve Almanya’da (%51) en az popüler olarak görülmektedir. Sosyal medya ortamlarında herkese açık profile sahip çocukların oranı %26’dır. Macaristan (%55), Türkiye (%46) ve Romanya (%44)’daki çocuklar ise en fazla herkese açık profil bulundurmaktadır.

2013- 2014 yıllarında Belçika, Danimarka, İtalya, İrlanda, Portekiz, Romanya ve İngiltere’de 3500 Avrupalı 9-16 yaş internet kullanıcılarına EU Kids Online anketinin ana bölümlerine mobil araçlara odaklanan bir bakış eklenerek “Net Children Go Mobile” başlıklı bir araştırma yapılmıştır (Mascheroni ve Olafsson,2014, akt:Odabaşı,2017). Her iki araştırmaya da katılan 7 ülkenin verilerine bakıldığında çocukların kendi odalarından internete girme oranlarında bir artış olduğu gözlemlenmiştir. 15-16 yaş grubu çocuklarda internet kullanımını dörtte üç yükselirken, 10 yaşındaki çocuklarda üçte bir oranında bir yükselme olmuştur.

Türkiye’deki Durum

EU Kids Online (2010) araştırması için Türkiye çapında 1018 çocuk ve ebeveynleri ile yüz yüze görüşülerek yapılmıştır. Projenin Türkiye bulguları

incelendiğinde Türkiye'deki 9 ile 16 yaş arasındaki çocuklardan %45,9'u, 7 ile 10 yaş aralığında İnternet kullanmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Avrupa verilerine bakıldığında İnternet kullanmaya başlama yaşı %59 oranında 7 ile 10 yaş arasındadır. Ancak Avrupa'da 7 yaşından önce İnternet kullanmaya başlayan çocukların oranı Türkiye'nin 5 katı (%13,3) kadardır. Türkiye'deki çocukların %60,1'i internete okuldan erişirken, İnternet kafeleri kullanarak erişenlerin sayısı %51,5'tir.

Türkiye'deki çocukların internet kullanım amaçlarına bakıldığında interneti %92,6 oranıyla en çok okul işleri için kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu oranı %62,3 ile video klip izlemek, %51,7 ile oyun oynamak, %46,1 ile sosyal medya kullanmak takip etmektedir. İnternet kullanım alışkanlıkları konusunda araştırmaya katılan çocukların %25'inin aşırı İnternet kullanımı olduğu çıkarımı yapılmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım araştırmasına 2013 yılında ilk kez 6 ile 15 yaş grubu bireyler de dâhil edilmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına bakıldığında çocukların %24,3'ünün cep telefonu, %60,5'inin bilgisayar, %50,8'inin İnternet kullandığı görülmektedir. Ayrıca internet kullanımına başlama yaşı ortalama 9 olarak tespit edilmiştir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından yapılan "Türkiye'de Çocukların Medya Kullanma Alışkanlıklarının Araştırılması" başlıklı araştırmaya göre (2013) ise Türkiye'deki çocukların %76,2'si İnternet kullanmakta olduğu tespit edilmiştir. İlkokul çağındaki çocukların dörtte birinin en az günde iki saat internet kullandığı, kullanım süresinin erkeklerde daha da arttığı görülmektedir. İlkokul yaşındakiler arasında cep telefonuna sahip olanların oranı %10,7 iken, bu oran ortaokul öğrencilerinde %53,1'e fırlarken, lise öğrencileri arasında ise %89,5 olmaktadır. Cep telefonunda internet bağlantısı olanların oranı ilkokul çocuklarında %50,6 iken, ortaokul ve lise öğrencilerinde %71,0 ve 83,6 oranına ulaştığı görülmüştür. Bu verilerden hareketle Türkiye'de interneti kullanan çocuk sayısının azımsanamayacak ölçüde olduğu söylenebilir.

2.1.6.2. Dijital Ortamlarda Çocuklar için Riskler

Bilgi ve iletişim teknolojileri çocuklara pek çok fırsatı sunmakla beraber geleneksel ortam risklerini daha da artırarak yeni tehlikelerin de yolunu açmıştır. Çocukların riskleri algılama olasılıkları daha azken, zarar görme olasılıkları daha fazladır. Bu özel durumlarından dolayı riskler çocuklar için daha büyük boyutlarda zararlara yol

açabilmektedir. Erişimi yasal olmayan internet sitelerine kolayca erişebilme, şiddet ve cinsellik içeren içeriklere maruz kalma, güvenilir olmayan insanlarla iletişim kurma başlıca riskler arasında sıralanabilir. Bu risklerin yanında “internet bağımlılığı” ve “siber zorbalık” en yaygın olarak karşılaşılan riskler şeklinde değerlendirilmektedir (Seferoğlu ve Sırakaya, 2018).

Kötü niyetli kişilerin başkalarını tekrar eden bir şekilde rahatsız etmesi ve onların zarar görmesi amacıyla interneti kullanması siber zorbalık olarak tanımlanabilir (Belsey, 2004; Olweus, 2003). Eskiden zorbalık okul bahçelerinde, sokakta yaşanırken şimdilerde sosyal medya ile bu zorbalılar kurbanlarını evlerinde dahi izleyebilmektedir. Strom ve Strom (2005) ve Bhat (2008), yaptıkları araştırmalarda geleneksel zorbalıkta kurbanın zorbadan uzak olduğu takdirde, örneğin evinde güvende olabileceğini; ancak sanal zorbalıkta kurbanın internet, cep telefonu gibi dijital teknolojiler sayesinde evinde ya da dışarıda artık çok rahat bir şekilde ulaşılabilir bir durumda olduğunu söylemektedir.

İnternet bağımlılığı ise kişinin internete bağlı kalma süresini kontrol edememesi, internette geçirdiği zamanı artırma isteği, internet kullanımını azaltmaya çalışıldığında rahatsızlık duyması ve bu sebeple sosyal ilişkileri, eğitim ya da kariyer imkânları ile ilgili sorunlar yaşaması şeklinde tanımlanabilmektedir (Goldberg, 1996; Kandle, 1998; Young, 1998).

İnternetin merkezi bir kontrol noktası olmaması sebebiyle bilginin paylaşılması ve yayılması da kontrolsüz bir şekilde ilerlemektedir. Bu durum da pek çok riskin öngörülmesini zorlaştırmaktadır. Günümüzde araştırmacılar çevrimiçi ortamlarda karşılaşılan riskleri çeşitli şekillerde sınıflandırmaktadır. Bunlardan biri De Moore ve arkadaşları tarafından yapılan sınıflamadır. De Moore ve arkadaşları (2008), internet risklerini içerik, temas ve ticari riskler olarak 3 gruba ayırmıştır (Akt: Valckle, Bonte, De Wever, Rots, 2010).

İçerik Riskleri; web siteleri içerisinde bulunan ve kullanıcıların olumsuz olarak etkilenmesine yol açabilecek kışkırtıcı içerikler, nefret söylemleri ve görselleri, cinsellik ile ilgili içerikler olarak sınıflandırılmaktadır. Bunlarla birlikte bireyin doğru olduğunu düşündüğü ve yönlendirici nitelikteki yanlış bilgiler de içerik riskleri arasında yer almaktadır (Çubukcu ve Bayzan, 2013; Seferoğlu, Sırakaya, 2018). *Temas riskleri*; çevrimiçi ve çevrimdışı olarak sınıflandırılmaktadır. Cinsel istismar, siber zorbalık ve gizlilik ihlalleri çevrimiçi riskler sınıfına girerken, çevrimiçi ortamlarda iletişime geçilen kişiler ile yüz yüze temasa geçmek çevrimdışı riskler grubuna girmektedir (Çubukcu ve Bayzan, 2013). *Ticari Riskler*; kişisel verilerin istismar edilmesi sonucu kişilerin

bilgilerinin ticari amaçlar ile kullanılması olarak tanımlanabilir. Kimlik hırsızlığı, ortalama, internet üzerinden yapılan bedava ve gerçek dışı teklifler ticari riskler olarak gösterilebilir (Çubukcu ve Bayzan, 2013).

Livingstone ve Haddon (2008) ise çevrimiçi riskleri, “içerik riskleri, bağlantılı kişi riskleri, ticari riskler ve gizlilik riskleri” olmak üzere dört başlık altında toplamıştır. *İçerik riskleri* yasal olmayan içeriğe maruz kalma, yanıltıcı, yanlış bilgi, cinsellik/şiddet içeren/ırkçı/nefret materyalleri ile karşı karşıya kalma ve zorlayıcı içerikler (intihar, anokresi ilaçlar vb.) olarak sınıflandırılmaktadır. *Bağlantılı kişi riskleri* yabancı kişiler ile temas kurma ve siber zorbalığa maruz kalma olarak gösterilmektedir. *Ticari riskler* grubunda yasadışı kumar oynamak, istenilmeyen reklamlarla karşılaşma ve korsan yazılım indirmek gibi durumlar yer almaktadır. *Gizlilik risklerini* ise özel bilgilerin paylaşılması, mahrem bilgilerin ele geçirilmesi ve bilgisayar korsanlığı gibi riskler oluşturmaktadır. Livingstone, Mascheroni ve Staksrud (2015) çevrimiçi riskleri çocukların üstlendikleri role göre yeniden düzenlemişlerdir (Tablo 2). Bu düzenlemeye göre çocuklar “alıcı” rolünde içerik ile ilgili risklere, “katılımcı” rolünde bağlantı risklerine ve “aktör” rolünde ise davranış risklerine maruz kalmaktadırlar. Bu rollerin her biri “saldırganlık, cinsellik, değerler ve ticari” kategorilerinde değerlendirilmiş, çocuğun oynadığı rol ve risk içeriğine göre 12 farklı risk kategorisi oluşturulmuştur.

Tablo 2

Çocukların Üstlendikleri Role Göre Çevrimiçi Riskler

<i>Riskler</i>	<i>İçerik</i> (Alıcı olarak çocuk)	<i>Bağlantı</i> (Katılımcı olarak çocuk)	<i>Davranış</i> (Aktör olarak çocuk)
<i>Saldırganlık</i>	Şiddet içeren ürkütücü içerik	Taciz, takip	Siber Zorbalık
<i>Cinsellik</i>	Pornografik içerik	Yabancılarla tanışmada cinsel taciz	Cinsel içerik, cinsel içerikli mesajlaşma
<i>Değerler</i>	İrkçı, nefret içeren içerik	İdeolojik propaganda	Zararlı içerikler oluşturma
<i>Ticari</i>	Gömülü/Gizli Pazarlama	Kişisel verilerin kötüye kullanılması	Kumar oynama ve kopyalama haklarını ihlal etme

Kaynak: Livingstone, Mascheroni ve Staksrud (2015)

Seferoğlu ve Sırakaya (2018) ise çevrimiçi riskleri güncel olarak ele alan yeni bir sınıflama yapmışlardır (Tablo 3).

Tablo 3

Çocukların Çevrimiçi Ortamlarda Karşılaştıkları Risklere Dair Sınıflama

<i>Risk Kategorileri Çocuğun Rolü</i>	<i>İçerikten Kaynaklanan Riskler</i>	<i>İletişimden Kaynaklanan Riskler</i>	<i>Ticari Kaynaklı Riskler</i>	<i>Cinsellik Kaynaklı Riskler</i>
<i>Pasif</i>	Yanlış, şiddet içeren, ideolojik, ırkçı, yönlendirici içerik	Kişisel bilgilerin sanal ortamlarda paylaşılması	İstenmeyen reklamlar, gizli pazarlama yöntemleri	Uygunsuz, müstehcen içeriğe maruz kalma
<i>Etkileşen</i>	Yanlış, şiddet içeren, ideolojik, ırkçı, yönlendirici içerik	Siber zorbalığa maruz kalma, siber tacize uğrama	Kişisel bilgilerin toplanması, siber dolandırıcılık	Cinsel tacize uğrama
<i>Gerçekleştiren</i>	Uygunsuz içerikler üretme	Siber zorba olma	Telif haklarını ihlal, kumar oynama	Uygun olmayan, müstehcen içerikler oluşturma
<i>Aşırı Kullanan</i>	İnternet bağımlılığı, çevrimiçi (dijital oyun, sosyal medya, akıllı telefon bağımlılığı ve teknoloji bağımlılığı).			

Kaynak: Seferoğlu ve Sırakaya (2018)

Tablo 3 incelendiğinde çevrimiçi riskler konusunda çocukların 4 farklı konumda olduğu görülmektedir. Pasif olarak risklerin kaynakları bakımından alıcı ya da izleyici rolündedirler. Etkileşen olarak çocuk, risk kaynakları ile karşılıklı bir şekilde etkileşime geçmekte ve genellikle mağdur olmaktadır. Gerçekleştiren olarak riskin kaynağı çocuktur. Aşırı kullanan olarak ise çocuk bütün risk kaynaklarından etkilenebilecek bir potansiyele sahiptir (Seferoğlu ve Sırakaya, 2018).

2.1.6.2.1. Çocukların Çevrimiçi Riskler ile Karşılaşma Durumları

Çocuklar çevrimiçi tehlikelerden orantısız biçimde etkilenmektedir. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki çocukların bu riskler ile karşılaşma durumu azımsanamayacak ölçüdedir.

Amerika’da Kayıp ve Sömürülmüş Çocuklar Ulusal Merkezi (NCMEC) adına yapılan Çevrimiçi Suçlar Ulus Gençliği Raporu’nda (2001) yer alan bilgilere göre 17 yaşından küçük her dört çocuktan biri internetten cinsel içerikli malzeme ile karşılaştığını, her on yedi çocuktan biri bir tehdit olayı yaşadığını, her otuz üç çocuktan biri internette girdiği sohbet ortamlarında internet dışındaki sosyal çevrede buluşmayı öneren saldırganlar ile karşılaştığını ya da cinsel içerikli teklif aldığını belirtmiştir.

R. Berson, I. Berson ve Ferron’un (2002) Amerika’daki genç kızların karşılaştığı çevrimiçi riskleri konu olan çalışmalarında 12 ile 18 arasında değişen katılımcıların %61’i çevrimiçi ortamlarda tanıştığı kişiler tarafından fotoğraflar aldığını, %15’i rahatsız edici bir muameleye maruz kaldıklarını ve %3’ü de tehdit edici, cinsel içerikli mesajlar aldıklarını belirtmişlerdir.

EU Kids Online (2010), araştırmasında 9 ile 16 yaş grubundaki İnternet’i kullanan çocuklara, dijital ortamlarda risklerle karşılaşma durumları ve bu sebeple rahatsız olup olmadıkları sorulmuştur. Verilen cevaplara göre İnternet’te karşılaştıkları durumlardan dolayı üzülüp rahatsız olduğunu belirten çocukların oranının %12 olduğu belirlenmiştir. Bu oran, 9 ile 10 yaşındaki çocuklar için %9 olarak belirlenmiştir. Çocukların %14’ü son bir yıl içinde açıkça cinsel içerikli çevrimiçi görüntüler gördüğünü ve üçte biri bu durumdan rahatsız olduğunu belirtmiştir. Sanal zorbalık konusunda ise, çocukların %6’sı İnternet’te müstehcen ya da rahatsız edici mesaj aldıklarını, %3’ü ise bu tür mesajları başkalarına gönderdiklerini belirtmiştir. Bu tür mesaj aldığını belirten çocuklardan çoğu sosyal bir destek almak isterken dört çocuktan sadece biri bu durumdan kimseye bahsetmediğini belirtmiştir (EU Kids Online, 2010).

Avrupa Çocuklar için Daha İyi İnternet Birliği’nin (Coalition for a Better Internet for Children) hazırlamış olduğu rapora göre çevrimiçi ortamda karşılaşılan bir tehlikeyi sadece her yedi kişiden birinin sunulan ihbar etme araçları ile gerekli yerlere ihbar ettiği görülmüştür. Bu sonuç çevrimiçi hizmet veren kuruluşların gizlilik ayarları ve ihbar araçlarını çocuklar için daha kullanılabilir hale getirmeleri gerektiğini göstermektedir (Livingstone, Olafsson, O’Neill ve Donoso 2012).

EU Kids Online (2010), araştırmasında çocukların %30’u, daha önce tanışmadıkları kişilerle yüz yüze iletişim kurduklarını, bu durumu riskli ancak eğlenceli olarak gördüğünü belirtmiş, %9’u ise, internette görüştüğü kişilerle yüz yüze bulunduğunu belirtmiştir. Tüm çocukların %1’i bu görüşmede rahat olmadığını söylemiştir. 11-16 yaşındaki çocukların ise %21’i, kullanıcılar tarafından oluşturulmuş intihar (%5), kendine zarar verme (%7), ilaç kullanımı (%7), anoreksiya (%10), nefret söylemi (%12) gibi

zararlı bir veya daha fazla türdeki içeriğe maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. 11 ile 16 yaş grubundaki çocukların %30'u İnternet kullanımlarının fazla olması nedeniyle arkadaşlarını, ailesini ihmal ettiğini, sağlık sorunları yaşadığını belirtmiştir.

Ülkeler karşılaştırıldığında, riske maruz kalma oranı en az İtalya, Türkiye ve Portekiz'de bulunmuştur. Sonuçlara bakıldığında ülkelerdeki internet kullanım süresi arttıkça riske maruz kalma oranının da arttığı söylenmektedir. İsveç, Litvanya, Estonya Çek Cumhuriyeti ve Fransa'daki çocuklar İnternet'te birçok etkinlikte bulduklarını belirtirken, İrlanda ve Türkiye'deki çocuklar en az etkinlik çeşidini belirtmiştir. Türkiye'deki çocuklar risklerle daha az karşılaştığını belirtmiş olmalarına rağmen Avrupa ülkelerine kıyasla Türkiye'deki çocukların İnternet kullanım oranının daha düşük düzeyde olduğunu unutmamak gerekmektedir. İnternet'i daha az kullanma nedeniyle karşılaşılan riskler de düşük gözükmektedir.

2013-2014 yıllarında 3500 Avrupa'lı 9-16 yaş internet kullanıcılarına EuroKids Online anketinin ana bölümlerine mobil araçlara odaklanan bir bakış eklenerek daha önce EuroKids Online araştırmasında yer alan 8 ülkede yapılan "Net Children Go Mobile" başlıklı araştırma sonuçlarına bakıldığında çocukların nefret içerikli mesajlar alma durumu %13'ten %17 ye, sıfır beden vurgusu yapan içerikle karşılaşma durumlarının %7'den %11'e, siber zorbalık yaşama durumlarının ise %7 den %12, internette tanıştığı biriyle buluşma olasılığının %9 dan %12 ye çıktığı gözlemlenmiştir.

Ülkemizde yapılan çalışmaların sonuçlarına bakıldığında da çocuklar ve gençler arasında sanal zorbalığın yaygın olduğu görülmektedir. Ortaokul ve lise öğrencilerinin siber zorba olma durumlarının incelendiği çalışmada Arıcak vd. (2008), çalışmaya katılan katılımcıların %5'inin başkalarının fotoğraflarını izin almadan kullandığı, %16'sının kendini başka biri gibi tanıttığı, %24'ünün sanal ortamlarda yüz yüze iken söyleyemedikleri şeyleri söylediği, %40'ının hakarete uğradığı ve %41'inin tehdit edildiği, bulgularına ulaşmışlardır. Ayas ve Horzum (2012) tarafından yapılan çalışmada ise siber zorbalık bakımından ortaokul öğrencilerinin %11'nin sanal zorba %18'nin ise mağdur olduğu anlaşılmıştır. Araştırmada sonucuna bakıldığında yaş faktörü arttıkça yapılan sanal zorbalık oranı artarken, daha küçük yaştaki çocuklar için sanal mağdur olma oranının arttığı görülmüştür.

Tüm bu sonuçlar ışığında çevrimiçi ortamların, çocuklara sağlanan geleneksel koruyucu önlemleri boşa çıkarabilecek potansiyelde olduğunu ve çocukları çok tehlikeli içerik ve davranışlarla karşı karşıya getirebileceğini söyleyebiliriz. Bu risklerin her biri kendi bağlamları içinde ele alınmalı ve çocuğu korumak için önlem alma çalışmalarının

yanı sıra, tüm çocuklara kendini koruyabilme yetkinliği kazandırabilmek için çocukların çevrimiçi ortamlarda nasıl davranmaları gerektiği ve bu gibi ortamlarda hangi hakları ve sorumlulukları olduğu ile ilgili bilgilendirici çalışmalar yapmak gerekmektedir. Bu anlamda yol gösterebilecek bir belge olan Dünya Çocuklarının Durumu (2017) başlıklı çalışmada çocukları dijital dünyadaki tehlikelerden korumak ve bütün çocukların dijital teknolojilerin fırsatlarından yararlanmasını sağlamak için 6 ilke belirlenmiştir:

1. Tüm çocukların iyi düzeyde internet içeriğinden faydalanabilmesini sağlamak için çocuklar için anlamlı ve kültürel, sosyal, cinsiyet ayrımlarının ortadan kaldırıldığı maliyeti uygun erişim sağlanmalıdır.
2. Çocuklar; sömürü, çocuk ticareti, istismar, siber zorbalık ve uygunsuz içeriğe maruz kalma gibi tüm çevrimiçi risklerden korunmalıdır.
3. Çocukların bilgilerin gizli kalması sağlanmalı, çocukların gizlilik ayarları varsayılan olarak azami ölçüde oluşturulmalı, çevrimiçi kimlikleri korunarak herhangi bir ticari kazanç için kullanılmasının önüne geçilmelidir.
4. Çocukların bilgili, katılımcı ve dijital dünyada güvende olmalarını sağlamak için okullarda, yaygın eğitim kurumlarında BİT becerilerinin geliştirilmesini sağlayacak dijital okuryazarlık dersi verilmelidir.
5. Dijital ortamlarda çocukları korumayı ve onlara yarar sağlamayı amaçlayan uygulamalar ve etik standartlar geliştirmek için özel sektörün gücünden yararlanılmalıdır.
6. Çocuklar, kendi yaşamlarını etkileyen dijital politikaların geliştirilmesi hususunda bu politikaların merkezine yerleştirilmelidir.

2.1.7. Dijital Ortamda Çocukların Hakları

2.1.7.1. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Dijital Çocuk Hakları İlişkisi

Günümüzde çocukların çevrimiçi yaşaması fırsatların yanında riskleri de beraberinde getirmektedir. Çocukların dijital teknolojiler ile gün geçtikçe artan bağı dijital ortamlarda sahip oldukları hak ve sorumlulukları bilmelerinin önemini arttırmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne bakıldığında dijital çağdaki çocuk hakları ile ilişkilendirebilecek pek çok madde olduğu görülmektedir. Sözleşme dijital teknolojiler hayatımıza girmeden önce oluşturulmuş olmasına karşın

çocuğun temel yararı felsefesine dayandığı için dijital ortamdaki haklar konusunda da önemli bir kaynaktır.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin maddeleri koruma, sağlama ve katılım başlıkları altında toplanmaktadır (Livingstone, Akt: Odabaşı, 2017, s.39). Sözleşme incelediğinde temel olarak çocuğun ona zarar verecek durumlardan korunması, çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması ve birey olarak katılım hakkının vurgulandığı görülmektedir. Dijital ortamlarda bu hakların sağlanması konusu bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi dijital teknoloji bireylerin hayatına pek çok fırsatı getirirse de bu fırsatların artması risklerin de artmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla dijital ortama katılım hakkı ve korunma hakkı arasındaki dengeyi sağlamak güçleşmektedir. Thierer (2009), dijital ortamdaki haklar konusunda yapılan çalışmaların çoğunun katılımı azaltma pahasına koruma odaklı olduğunu ve ülkelerin çocukları koruma bahanesi ile halkın internete erişmesini engelleme ve izleme politikasında olduğunu belirtmiştir. Ancak, çocuğa kendi hakkındaki konularda katılım hakkının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Kendini ilgilendiren konularda çocuğun görüşünün alınması, hem çocuğu hem de akranlarına karşı düşüncelerini geliştirecektir.

Third ve arkadaşlarının (2014) çocukların haklarını nasıl algıladıkları üzerine yaptıkları çalışmada çocukların katılım hakkını; diğer kişiler ile aynı ortamda olabilmelerini sağlayan ve geniş bir arkadaş çevresine sahip olmalarını sağlayan bir hak olarak gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın diğer bir sonucu ise çocuklar dijital teknolojilerin kendilerine sunduğu fırsatları ifade etmekte zorlanırken, riskler ile ilgili pek çok söylemleri olmuştur. Bu durum çocukların dijital ortamlara katılımları konusunda yeterince farkındalıkları olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Çocukların dünyalarını genişletebilmek ve bilinçli bir şekilde düşüncelerini ifade edebilmelerine imkân tanımak, kendilerini ve içinde buldukları toplumu ilgilendiren konularda fikir üretebilmelerinin yolunu açmak için çocuklara katılım haklarının sağlanması büyük önem arz etmektedir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi' de bu konuya vurgu yapmakta (Madde 12 ve 13), çocuğun kendiyle ilgili tüm konularda görüşlerini ifade edebilmesi için çocuğa fırsat verilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Çocukların korunma hakkı da en az katılım hakkı kadar önem taşıyan diğer bir konudur. Daha önce de belirtildiği gibi dijital ortamlar içinde çocuğu bekleyen pek çok riski de barındırmaktadır. Bu risklerin kontrol altında tutulması geleneksel ortamlardaki riskleri engellemek kadar kolay olmamaktadır. Bu sebepten çocukları risklerden koruyacak

önlemleri almanın yanı sıra her çocuğun hakları konusunda bilgi sahibi olması riskler ile başa çıkabilme konusunda önem arz etmektedir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi incelendiğinde “Koruma” başlığı altında toplanabilecek maddeler, günümüzde dijital ortam risklerine karşı da alınacak önlemlere vurgu yapmaktadır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ve dijital ortamda karşılaşılan riskler arasındaki ilişki Tablo 4 de gösterilmiştir (Livingstone 2015; Odabaşı, Kurt, Leymun, 2018’den uyarlanmıştır).

Tablo 4

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Dijital Ortamda Karşılaşılan Riskler Arasındaki İlişki

<i>Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Maddeleri</i>	<i>Dijital Ortam Riskleri ile İlişkisi</i>
<p>Madde 8: Taraf Devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; tabiiyeti, ismi ve aile bağları dâhil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmamayı taahhüt eder.</p> <p>Madde 16: Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz.</p> <p>Madde 17: Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlâki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Gizlilik, kimlik hırsızlığı, • Kişisel verilerin çalınması ve kötüye kullanılması.
<p>Madde 33: Taraf Devletler, çocukların uluslararası anlaşmalarda tanımladığı biçimde uyuşturucu ve psikotrop maddelerin yasadışı kullanımına karşı korunması ve çocukların bu tür maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla, yasal, sosyal ve eğitsel niteliktekiler de dâhil olmak üzere, her türlü uygun önlemleri alırlar.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Sıfır beden yönelimli içerikler • Uyuşturucu madde kullanımına yönlendirme

(Devam ediyor)

Tablo 4 (Devam)

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Dijital Ortamda Karşılaşılan Riskler Arasındaki İlişki

<p>Madde 19: Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar.</p> <p>Madde 34: Taraf Devletler, çocuğu, her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraf Devletler özellikle:</p> <ol style="list-style-type: none"> Çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanmasını; Çocukların, fuhuş, ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurulmasıyla sömürülmesini; Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini, önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alırlar.” <p>Madde 35: Taraf Devletler, her ne nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhuşa konu olmalarını önlemek için ulusal düzeyde ve ikili ve çok yanlı ilişkilerde gereken her türlü önlemleri alırlar.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cinsel içerikli mesajlara maruz kalma, • Çocuk pornografisi, • Çocuğu tehdit ederek görüntülerinin çekilmesi • Çevrimiçi ortamlarda çocuk ticareti.
<p>Madde 36: Taraf Devletler, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Siber zorbalık, • Kişisel verilerin tehdit amaçlı kullanımı.

(Livingstone 2015; Odabaşı, Kurt, Leymun, 2018'den uyarlanmıştır).

Tablo 4 incelediğinde çocukların dijital ortamlar dışındaki sosyal hayatlarında karşılaştıkları pek çok riskin dijital ortamlarda da kendini gösterdiğini görmek mümkündür. Hatta dijital ortamlarda karşılaştıkları risklerin çocuklara daha uzun süreli zararlar verebileceği bir gerçektir. Bu sebeple alınan önlemler, belirlenen ilke ve yasal düzenlemeler dijital ortamlarda karşılaşılan tüm bu riskler göz önünde bulundurularak düzenlenmelidir.

Sağlama boyutu ise çocukların kendilerini geliştirebilmeleri ve karşılarına çıkan fırsatları değerlendirebilmeleri için onlara sağlanması gereken imkân ve olanakları kapsamaktadır (Livingstone ve O’Neil, 2014). Bu başlık altında çocukların dijital teknolojilerin getirdiği fırsatlardan yararlanmasının en temel hakları olduğu vurgusu yapılmaktadır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne bakıldığında çocuğun yeteneklerinin, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal olarak geliştirilmesi (Madde 5, Madde 6, Madde 27, Madde 29), çocuğun kitle iletişim araçlarına ulaşabilmesi ve kullanabilmesi için kaynakların sağlanması (Madde 17), çocuğun boş vakitlerini değerlendirebilmesi ve yaşına uygun etkinliklere katılabilmesinin sağlanması (Madde 28) maddeleri ile çocuğa sağlanması gereken imkânlara vurgu yapılmaktadır.

Livingstone (2014) BM Çocuk Hakları Sözleşmesi doğrultusunda dijital ortamlarda çocuğa sağlanması gereken fırsatları hakları şu şekilde özetlemiştir:

1. Kullanılabilir formal ve informal eğitim program ve kaynaklarının sağlanması,
2. Erişilebilir zengin bilgi kaynaklarının sağlanması,
3. Çocuğun kendini ifade etmesi, yaratıcılık ve keşif yeteneğinin geliştirilmesi için olanak sağlanması,
4. Dijital ve kritik bilgi okuryazarlık becerileri kazandırma,
5. Geleneksel eşitsizlikleri gidermek ve özel ihtiyaçların karşılanması için imkân sağlanması,
6. Eğlence ve boş vakit değerlendirme fırsatlarının sağlanması
7. Kendi dilinde, kültüründe kaynaklara erişim sağlama olanağının sağlanması.

Bu başlık altında incelenen en temel haklardan birisi de çocukların dijital ortamlara erişimidir. Erişim konusu çocuğun kendine sağlanan fırsatları değerlendirebilmesi için temel bir öncüdür. Ancak, tüm çocuklar erişim hakkından eşit miktarda yararlanamamaktadır. Third ve arkadaşlarının (2014) yaptığı çalışmada çocukların erişim hakkını hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde temel hakları olarak gördükleri, ancak dijital teknolojileri kullanabilme konusunu da en önemli sorunlarından biri olarak gördükleri sonucuna ulaşmıştır.

Çocukların ve gençlerin dijital deneyimleri ile ilgili görüşlerinin toplandığı U-Report anketinde “*İnternetin sizin için daha iyi duruma gelmesi için ne gerekiyor?*” sorusuna düşük gelirli ülkelerde yaşayan çocuklar, diğer ülkelere kıyasla 2,5 kat daha fazla bir oranla (%31) dijital cihazlara erişim istedikleri cevabını vermişlerdir (UNICEF, 2017).

Orta Afrika Cumhuriyeti’nde UNICEF tarafından desteklenen geçici eğitim alanında ders alan bir çocuk “*İnterneti araştırma yapmak, özellikle de biyoloji dersi için kullanıyorum. Kampta kütüphane yok.*” demiştir. Teknolojiye erişim konusunda çocuklara bu destek sağlandığı takdirde, son teknolojiye sahip olmasalar bile ellerindeki teknoloji ile haklarını yenilikçi ve etkili biçimde kullandıkları görülmektedir.

Dijital erişim hakkı günümüzün gerekliliği olmasının yanı sıra, nesiller boyu devam eden deavantaj döngülerini kırmak için de önemli bir potansiyele sahiptir (UNICEF, 2017). Örneğin çeşitli engellerinden dolayı deavantaja sahip çocuklar kendilerine sağlanan erişim imkânlarıyla dijital teknolojileri akranları ile eşit bir şekilde kullanabilmektedir. Bu anlamda tüm çocuklara uygun erişim imkânlarının sağlanması dijital haklarını kullanabilmeleri için oldukça önemli bir durumdur.

Çocuklara sağlanan erişim imkânlarıyla birlikte bu araçları kullanabilmeleri için verilecek bir dijital okuryazarlık eğitimi de dijital teknolojilerin her geçen gün gelişmesi sebebiyle önem teşkil etmektedir. Dijital Çağda Çocuk Hakları Projesi’ne (2014) katılan çocukların dijital teknolojiye erişim düzeyleri ile paralel olarak dijital okuryazarlık becerileri sergilediği görülmüştür.

Martin (2005) dijital okuryazarlığı; bireylerin dijital kaynaklara erişerek, bu kaynaklarla dijital bilgi üretebilmesi, diğer bireyler ile iletişim kurmak için bu araçları uygun bir şekilde kullanmak konusundaki tutumu, farkındalığı ve yeteneği olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda dijital okuryazarlık Ribble (2011)’ın dijital vatandaşlık boyutlarından da birisidir. Teknolojiye erişimin yanı sıra teknolojiyi anlamak çocukların temel çevrimiçi fırsatlardan yararlanabilmeleri için minimum ölçüttür (Third vd., 2016). Çocukların dijital teknolojiye erişimini anlamlı hale getirmek için teknik, sosyal ve medya okuryazarlıklarının geliştirilmesi gerekmektedir (Third vd., 2014). Bu becerilerin sağlanması konusunda eğitimciler önemli bir rol oynamaktadır (Livingstone, O’Neil, 2014).

2.1.7.2. Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejileri 2016-2021 Belgesi'nde Dijital Çocuk Haklarına İlişkin Alınan Kararlar

Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejileri 2016-2021 Belgesi'nde (2016) çocukların haklarını garanti altına almak için beş öncelik alanı belirlenmiştir. Bu öncelik alanlarından birisini de dijital ortamda çocuk hakları oluşturmaktadır. Konseyin yapmış olduğu çalışmalarda BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki ayırım gözetmeme (madde 2), çocuğun yüksek yararı (madde 3), yaşama, hayatta kalma ve gelişme (madde 6) ve görüşlerini ifade etme (madde 12) hakları temel alınmıştır. Aynı zamanda üye devletlerce çocukların katılımı, korunmaları ve haklarının sağlanması için rehberlik ve destek sağlanacağı (madde 57) belirtilmektedir.

Belge incelendiğinde ilk olarak çocuk katılımı üzerine önemli kararlar alındığı görülmektedir. Çocuk katılımı hem belirlenen bir öncelik alanı olarak hem de dijital ortamlarda çocuk hakları alanında karşımıza çıkmaktadır.

Belgenin ilk kısmında “Bütün Çocukların Katılımı” başlığı altında Avrupa Konseyi'nin çocukları ilgilendiren bütün konularda çocuk katılımına rehberlik edeceği, çocuklar için çocuk danışma kuruluşları ve kamu denetçileri ile birlikte hak temelli çocuk katılımının gerçekleştirilmesi için gerekli adımları atacağı (madde 38), çocuklarla ilgili politika ve faaliyetlerin oluşturulması, uygulanması ve değerlendirilmesinde çocukların görüşlerine yer verileceği, demokratik ve insan haklarını temel alan bir eğitimin uygulanabilmesi için, üye ülkelerdeki vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin geliştirilmesinin desteklenerek, çocukların okul içerisinde katılım fırsatlarının güçlendirileceği (madde 40) kararları alınmıştır.

Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejileri 2016-2021 Belgesi'nin (2016) öncelik alanlarından “Dijital Ortamda Çocuk Hakları” bölümünde ise “Çocukların dijital ortama katılımı” başlığına yer verilmektedir. Bu başlık altında Avrupa Konseyi çocukların herhangi bir ayrımcılığa uğramaması, bilgiye erişme, kendisinin ifade etme ve dijital ortama katılma hakkını bu alanda çalışan diğer paydaşlarla destekleyerek koruyacağını ifade etmektedir. Diğer taraftan tüm çocukların ve ebeveynlerin bilgi ve iletişim teknolojileri ile dijital medyayı en yüksek potansiyelle ve güvenli kullanmalarını garanti etmek için akıllı telefon, tablet uygulamaları ve diğer iletişim araçları oluşturularak yaygınlaştıracağı ayrıca, özel gereksinimi olan çocukların güçlendirilmesine özel önem verileceğine değinilmektedir. Ayrıca ilgili başlık altında pozitif ebeveynliği destekleme

amacıyla dijital çağdaki hak temelli ebeveynlik üzerine dijital ortamda çocuk haklarıyla bütünleşik bir yaklaşımla rehber geliştirileceği belirtilmektedir.

Belgenin “Bütün Çocuklar için Şiddetsiz Bir Hayat” başlıklı bölümünde çeşitli ortamlarda ve biçimlerdeki şiddetten çocukları korumak üzere eğitimin rolünü güçlendirmek amaçlı çalışmaların yapılacağı, eğitsel içerik temelli insan hakları eğitimi ve demokratik vatandaşlık üzerine kampanyaların ve farkındalık artırıcı çabaların destekleneceği belirtilmektedir. “Çocukların Dijital Ortamda Korunması” başlıklı bölümünde ise çocukları potansiyel tehditlerden korunması için Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismardan Korunması Sözleşmesi’nin, Siber Suç Sözleşmesi ve Ek Protokollerinin, Bireylerin Kişisel Verilerinin Otomatik İşlenmesine dair Bireylerin Korunması Sözleşmesi’nin, Kadına Yönelik ve Aile İçi Şiddetle Mücadele ve Önleme Sözleşmesi’nin, İnsan Kaçakçılığıyla Mücadele Sözleşmesi’nin uygulanışını teşvik edilerek, izleneceği ve denetleneceği (madde 59) belirtilmektedir.

Son olarak “Dijital ortama çocuklar için düzenleme” başlıklı bölümünde dijital teknolojiyi kullanmaları için çocuklara sağlanacak imkânlar ile ilişkili olarak İnternet’in güvenli, yaratıcı ve eleştirel kullanımını sağlamak için Avrupa Konseyi, Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının başarısı ve Demokratik Kültür Yeterlilikleri Projesinin sonuçları üzerine inşa edilen bir “Pan-Avrupa Projesi” başlatacağı, dijital vatandaşlık yeterliliği için politika rehberi ve tanımlayıcı sözcük seti geliştirilerek üye ülkelerdeki okullarda kullanıma sunulacağı (madde 60) belirtilmektedir.

2.1.7.3 İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartları

İnternet Hak ve İlkeleri Dinamik Koalisyonu (2014), (The Internet Rights and Principles Dynamic Coalition) dijital ortamlarda kural koyucu ülkeler bazında etkinlik göstererek bireyleri destekleyen bir birliktir. İnternet Hak ve İlkeleri Dinamik Koalisyonu, 2008 yılı itibariyle, hakları temel alan bir internet yönetimi düzenlemek amacıyla bölgesel ve küresel toplantı ve etkinliklerde yer almaktadır.

İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartları (Charter of Human Rights and Principles for the Internet) Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi’ni temel alarak 2011 yılında hazırlanmıştır. Hazırlana bu belgede internet ortamında insan hak ve özgürlüklerinin kullanılabilmesi amacıyla ortak standartlar oluşturmak hedeflenmiştir. Hazırlanan belgenin içerdiği on hak ve ilke aşağıda kısaca özetlenmiştir (İnternet Hak ve İlkeleri Dinamik Koalisyonu, 2014):

- **Evrensellik ve Eşitlik:** Her insan eşit haklarla doğar. Bu haklara dijital ortamlarda da saygı gösterilmesi gerekmektedir.
- **Haklar ve Sosyal Adalet:** İnsan haklarının korunması, uygulanması ve sosyal adaletin ilerleyebilmesi için internet bir alan oluşturmaktadır. Her birey dijital ortamda, başka insanların sahip olduğu haklara saygı göstermekle sorumludur.
- **Erişebilirlik:** Her bireyin güvenli ve herkese açık internete erişerek kullanma hakkı vardır.
- **İfade ve Örgütlenme:** Sansür ya da herhangi bir engelleme olmaksızın her birey internette serbest bir şekilde istediği bilgiyi arayabilme ve bilgiyi açıklayabilme hakkına sahiptir. Bunun yanında, her birey internette veya internet aracılığıyla politik, sosyal, kültürel nedenlerle özgür bir şekilde bir araya gelebilir.
- **Özel Hayatın Gizliliği ve Veri Koruması:** Her birey dijital ortamlarda özel hayat hakkına sahiptir. Bu hak içine gözetlenmemek, şifreleme ve dijital ortamda anonim kalma hakkı girmektedir. Her birey sahip olduğu kişisel bilgilerini koruma hakkına sahiptir.
- **Yaşam, Hürriyet ve Güvenlik:** Sanal ortamda hürriyet, yaşama ve güvenlik haklarına saygı duyularak bahsi geçen bu haklar korunmalıdır. Sahip olunan bu haklar dijital ortamlarda başka bireylerin haklarını edecek şekilde kullanılmamalıdır.
- **Çeşitlilik:** İnternette kültürel ve dilbilimsel çeşitlilikler desteklenmeli, ifade özgürlüğünü desteklemek için, teknik ve politik yöntemler ile yenilikler desteklenmelidir.
- **Ağ Eşitliği ve Tarafsızlığı:** Her birey evrensel ve açık dijital içeriğe ayırım yapılmaksızın politik, ticari veya başka nedenlerin sebep olabileceği filtrelerden bağımsız bir şekilde erişebilmelidir.
- **Düzenleme ve Standartlar:** İnternet yapısı, iletişim sistemleri, belge ve bilgi formatları açık standartları temel alarak düzenlenmelidir.
- **Yönetim:** İnternetin kullanımı ve yönetimi için temel alınan yasa ve kurallar doğrultusunda insan hakları düzenlenmelidir. Bahsi geçen düzenleme açık, şeffaf, çok yönlü ve aktif katılıma dayalı bir biçimde yapılmalıdır.

İnternet Hak ve İlkeleri Dinamik Koalisyonu ayrıca insan haklarını internetin etkin olduğu ortamlar bağlamında yorumlayarak; internete erişim hakkı, ayrımcılığa uğramama hakkı, özgürlük ve kişi güvenliği hakkı, internet yoluyla gelişme hakkı,

internette ifade ve bilgi edinme özgürlüğü, internette inanç ve din özgürlüğü, sanal toplantı ve örgütlenme özgürlüğü, internette özel hayatın gizliliği hakkı, dijital verinin korunması hakkı, çocuk hakları ve internet olmak üzere birçok hakkı ele almıştır.

1.İnternete Erişim Hakkı

Dijital teknolojiler bireylerin gündelik hayatlarını etkilemenin dışında, iyi bir gelecek kurmaları için de destek sağlayabilir. Bu sebeple mümkün olduğunca çok sayıda bireyin dijital ortamlara bağlanma şansına erişmesini ve dijital dünyanın sunduğu olanaklardan yararlanmasını sağlamak gerekmektedir.

Her bireyin internetin sunduğu olanaklara erişme hakkı vardır. Bu hak dijital ortamlarda sahip olunan diğer tüm hakların temelini oluşturur niteliktedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte bireylerin bilgiye erişebilecekleri ortamlarda giderek zenginleşmektedir. Kanunlara karşı gelmediği, toplum güvenliğini, düzenini ve sağlığını tehdit etmediği, diğer bireylerin sahip olduğu hak ve özgürlükleri engellemediği müddetçe, herkes internete erişme ve kullanma hakkına sahiptir. İnternete erişim hakkının engellenmesi bilgiye erişim hakkının engellenmesi olarak yorumlanmaya başlanmıştır. Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından alınan bir karar emsal olarak gösterilebilir. AİHM Litvanya aleyhine verdiği bir kararında güvenlik sebebiyle bile olsa herhangi bir gerekçe gösterilmeden bir mahkûmun internete erişiminin engellenmesinin bilgiye erişim hakkının engellenmesi olarak değerlendirmiştir (Bilgi Teknolojileri Kurumu, 2018). Bu sebeple günümüzde internete erişim hakkı düşüncelerin özgürce ifade edilmesi, eğitim, barışçıl amaçla toplanma ve örgütlenme, çalışma, dinlenme ve boş zamanın değerlendirilmesi gibi insan haklarının uygulanabilmesi anlamında önemli bir haktır. Bu hak bireye internete erişim konusunda gelişen teknoloji şartlarına uygun olarak hizmet alma, istediği uygulama ve yazılımı özgürce seçebilme, dijital ortamlara herhangi bir ayrımcılığa uğramadan özgürce erişebilme imkânı sunmaktadır.

2.İnternet Kullanımı, Erişimi ve Yönetiminde Ayrımcılığa Uğramama Hakkı

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin, 2'inci maddesine göre: *“Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da diğer görüş, ulusal ya da sosyal köken, mülkiyet, doğum ya da başka statüler gibi herhangi bir türde farklılık gözetilmeksizin bu bildiriye düzenlenen bütün haklara ve özgürlüklere sahiptir.”*denilmektedir. İnternet ortamına

bakıldığı zaman bu hak erişim eşitliğinin ve cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını temel almaktadır.

Toplumların bazı kesimleri internete kolay bir şekilde erişim sağlayabilmekteyken bazı kesimler ise erişim hakkından az bir oranda faydalanmakta ya da hiç faydalanmamaktadır. Bu hak erişim boyutunda bireyin dijital ortamlara erişim fırsatların arttırılmasına ve etkili kullanımına yönelik eşitsizliklerin giderilmesi konusuna vurgu yapmakta, dijital ortamları kullanan her bireyin ihtiyaçlarının karşılanmasına vurgu yapmaktadır. Bu anlamda, uygulama ve içeriklerin, evrensel tasarım ilkeleri göz önünde tutularak tasarlanması ve mümkün olduğunca çok kitleye hitap etmesi sağlanmalıdır. Diğer taraftan internete erişim konusunda kadın ve erkek eşitliği sağlanmalı, cinsiyet ayrımı yapılmadan herkesin internete erişme, öğrenme, kullanma konusunda eşit haklara sahip olduğu unutulmamalıdır.

3.İnternette Özgürlük ve Kişi Güvenliği Hakkı

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin, 3'üncü maddesinde "*Herkesin yaşama, hürriyet ve kişi güvenliği hakkı vardır.*" denilmektedir. Güvenlik amacıyla alınan önlemler insan haklarını ihlal etmeyecek, ifade özgürlüğünü kısıtlamayacak şekillerde olmalıdır. Bu kapsamda internette özgürlük ve kişi güvenliği hakkı kişinin internette sanal takip, taciz, istismar, kişisel verilerin kötüye kullanılması gibi her türlü kötü muameleden korunması ve internete güvenle bağlanabilmesi hakkını içermektedir.

4.İnternet Yoluyla Gelişme Hakkı

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde insanlara tanınan tüm hakların gerçekleşebilmesi ekonomik, sosyal, kültürel ve politik anlamda bütüncül bir gelişim gerektirmektedir. Bu gelişimin sağlanabilmesi için de öncelikle bireylerin kendilerini geliştirmeleri önemlidir. Gelişim hakkı da, bireylerin internet konusunda tüm haklardan yararlanmasını ve bu hakları kullanmasını öngörmektedir. İnternet başta olmak üzere, bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ve gelişen bu teknolojinin sürdürülebilir bir şekilde kullanılması bireylerin interneti kullanarak kendini geliştirmesinde önemli bir adım olacaktır.

5. İnternette İfade ve Bilgi Edinme Özgürlüğü

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 19. Maddesi'nde "*Herkesin fikir ve ifade özgürlüğü vardır; bu hak müdahale olmaksızın ifade özgürlüğünü ve herhangi bir sınırlama olmadan medya (mecralar) aracılığıyla fikirlere ait bilgileri araştırmayı, almayı ve açıklamayı içerir.*" denilmektedir. İfade özgürlüğü demokrasi ve insan gelişiminin sağlanabilmesi için önemli bir yere sahiptir. İnternette kendini ifade etme ve bilgi alma özgürlüğü insanları rencide etmeyecek şekilde eleştiri yapabilmeyi, herkesin belirlenen sınırlar içerisinde herhangi bir sansüre maruz kalmadan kendini ifade edebilmesini, interneti kullanarak bilgi arama ve bilgi açıklama haklarını içermektedir. Ancak tüm bu imkanlar değerlendirilirken diğer bireylerin inanç ve düşüncelerine saygı gösterilmelidir.

6. İnternette Din ve İnanç Özgürlüğü

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 18. maddesine göre: "*Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir.*" Bu hak bireye, inancını ya da dinini değiştirme, öğretme, uygulama imkânı sağlamaktadır. Bu hak internet ortamı için de geçerli bir haktır. Ancak birey kamu güvenliğini bozmadan başka insanların haklarını ihlal etmeyecek bir şekilde bu hakkını kullanmalıdır.

7. Sanal Toplantı ve Örgütlenme Özgürlüğü

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 20. maddesine göre: "*Herkesin barışçıl toplanma ve örgütlenme hakkı vardır. Hiç kimse bir örgüte üye olmaya zorlanamaz.*" İnternet ortamında herkes bir grubun veya birliğin internet sayfasını, ziyaret etme, internet sayfasına katılma veya dijital ortamda toplantı yapma hakkına sahiptir. Ancak, diğer haklar için olduğu gibi bu hakkın da kamu güvenliğini tehdit etmeyecek, genel ahlak ilkelerine uygun ve diğer bireylerin hak ve özgürlüklerini kısıtlamayacak şekilde kullanılması gerekmektedir.

8. Özel Hayatın Gizliliğinin Korunması

Tüm devletler vatandaşlarının özel hayatlarını ve kişisel bilgilerini korumak adına düzenlemeler yaparak bu düzenlenmeleri uygulamalı ve yaptırıma bağlamalıdır. İnternet ortamında özel hayatın korunması için gerekli olan bazı ilkeler şu şekilde sıralanabilir (İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartları, 2014):

- Dijital ortamlarda kişilerin verileri bilgi teknolojileri sistemlerinin gizlilik ve bütünlük standartları ile korunmalı, verilen hizmetlerde gizlilik politikalarına ve gizlilik ayarlarına bireyler kolayca ulaşabilmeli ve gizlilik ayarlarını düzenleyebilmelidirler.
- Ayrıca, her birey dijital bir kişilik oluşturma hakkına sahiptir. Kişilerin dijital kimlikleri dokunulmazdır ve kişiden habersiz bir şekilde kullanıcı adı, dijital imzası, şifresi veya PIN kodları kullanılmamalı ve değiştirilmemelidir. Ancak, kişi sanal kimlik hakkını, başkalarına zarar vermek amacıyla kullanmamalıdır.
- Herkes internet ortamında iletişim kurarken anonim kalma ve bunun için şifreleme teknolojisi kullanma hakkına sahiptir.
- Her birey dinlenme veya gözetleme tehlikesi olmaksızın iletişim kurma hakkına sahiptir.
- Hiçkimse dijital ortamlarda onuruna karşı bir saldırıya uğrayamaz. Her birey bu şekildeki saldırılara karşı hukuk tarafından korunma hakkında sahiptir.

9. Dijital Verinin Korunması Hakkı

Kişisel verilerin korunması özel hayatın gizliliğinin korunması konusunda önemli bir önceliktir. Devletler vatandaşlarının kişisel verilerini korumak konusunda önemli sorumluluklar yüklenmektedir. İnternette kişisel verilerin korunması aşağıda belirtilen kavramları kapsamaktadır (İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartları, 2014):

- Kişisel verileri toplayarak işleyen kurumlara yaptırımlar uygulanması ve bilgileri alınan bireylerin sahip olduğu hakların gözetilip korunması için yerel mevzuatın düzenlenmesi gerekmektedir.
- Tüm verilerin toplanması ve kullanımını gizlilik standartlarına uygun olmalıdır. Her birey kendisi hakkındaki veriye erişme, verilerinin kullanımını kontrol etme, veriyi silme hakkına sahiptir.
- Kişisel verileri talep eden kurumların bireylere istedikleri bilginin içeriği, veriyi kaydedecekleri yer, saklanacağı ve kullanılacağı durumlar ile ilgili bilgi vermesi gerekmektedir.

- Bireylerden alınan verilerin herhangi bir nedenden dolayı zarar görmesine karşı uygun güvenlik önlemleri alınmalıdır.

10. Çocuk Hakları ve İnternet

Çocuklar “İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartlarında” yer alan her hakka sahiptir. Ayrıca, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 25. maddesinde de belirtildiği üzere: “Çocukluk durumu özel bakım ve yardım görmeyi gerektirir.” Çocuklar internet kullanma ve yararlanma konusunda özgür olmalı ve internetin getirdiği risklere karşı korunmalıdır. Devlet, çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesine imkan tanıyarak belirlenen hakların çocuklar tarafından kullanılabilmesi için çocuğu doğru bir şekilde yönlendirmekle yükümlüdür. Çocukların onları ilgilendiren tüm internet politikaları hakkında fikirleri alınarak, internet kullanımında çocuk haklarına aykırı durumların engellenmesi için adımlar atılmalıdır. Diğer taraftan çocukların internette sosyal, kültürel, ekonomik, medeni anlamda tüm haklarını kullanmaları sağlanmalıdır.

11. Unutulma ve Lekelenmeme Hakkı

Unutulma hakkı ile ilgili bir husus “İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartlarında” yer almamaktadır. Ancak, Bilgi Teknolojileri Kurumu tarafından hazırlanan “İnternette Hak ve Sorumluluklar” başlıklı raporda bu hak gündeme gelmiştir (Bilgi Teknolojileri Kurumu, 2018).

“Unutulma hakkı; üstün bir kamu yararı olmadığı sürece, kişinin başkalarının bilmesini istemediği kişisel verilerin silinmesini ve yayılmasının önlenmesini isteme hakkı olarak ifade edilebilir. Bu hak bir yandan kişiye “geçmişini kontrol etme”, “belirli hususların geçmişinden silinmesini ve hatırlanmamayı isteme hakkı” sağladığı gibi, diğer yandan muhattaplarına kişi hakkındaki bir kısım bilgilerin üçüncü kişilerin kullanmamasını veya üçüncü kişilerin hatırlamamasına yönelik önlenmeleri alma yükümlülüğü yükler” (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2015).

Bu hak Avrupa Adalet Divanı’nda Google’ın belli durumlarda kullanıcılarına kendileri ile ilgili bilgilere yönlendiren linkleri silme hakkı vermesi gerektiği kararı ile gündemdeki yerini almıştır. Bu karar sonrasında Google kullanıcılarına rahatsız oldukları içerikleri arama motorundan çıkarmayı talep etme hakkı sunmaya başlamıştır. Unutulma hakkı ile ilgili 2015 yılında Türkiye Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’ndan şöyle bir karar çıkmıştır:

Unutulma hakkı kişisel verinin korunması hakkının çatısını oluşturmaktadır. Bu hakların temelinde kişisel veriler üzerinde bireyin istediği gibi karar verebilmesi, geçmişini düşünmeksizin geleceğe yönelik plan yapabilmesi, kişisel verilerin birey aleyhinde kullanılmaması amacı bulunmaktadır. Unutulma hakkı kişinin geçmişinde kendi iradesiyle yaptığı ya da başka bir kişinin neden olduğu bir olaydan dolayı geleceğinin olumsuz bir şekilde etkilenmemesini sağlamaktadır. Bireyler bu hak ile kendileri hakkındaki içeriklerin, geçmişteki cezalarına ilişkin bilgilerin ya da kişi hakkında olumsuz durumlara sebep olacak bilgilerin kaldırılmasını talep edebilmektedir.

Bu haklar yetişkinleri kapsamakta ancak, çocukların haklarını koruyan yetişkinlerin farkındalığının artırılması, çocukların geleceğinin yetişkinleri olacağı düşünüldüğünde bu bilgiler gerekli görülmektedir.

2.1.8. Dijital Ortamda Çocukların Sorumlulukları

Dijital ortamlar bireylere haklar konusunda birçok fırsat sunmakla beraber sonsuz bir özgürlük sunmamakta bu hakların yanı sıra çeşitli sorumluluklar da getirmektedir. Her bireyin özgürlük sınırı bir başka bireyin özgürlüklerinin başladığı yerde bitmektedir. Dijital ortamlar dışındaki sosyal hayatta suç teşkil eden her davranış dijital ortamlar için de suçtur ve yaptırımlar içermektedir. Her bireyin yaşadığı ülkenin hukuksal düzenlemelerine uyması gerektiği gibi uluslararası düzeyde de çok sayıda düzenleme ve etik kurallara uyması gerekmektedir. Dijital ortamları kullanan her dijital vatandaşın dijital ortamlarda güvenli ve bilinçli olarak hareket edebilmesi için dijital yeterlilik becerilerine sahip olma sorumluluğu vardır. Küresel Dijital Vatandaş Vakfı (Global Digital Citizen Foundation) (2015) tarafından hazırlanan “Dijital Vatandaşlık Sözleşmeleri”nde dijital ortamda kişilerin sorumlulukları “*kişinin kendine saygı ve sorumlulukları*”, “*başkalarına karşı saygı ve sorumlulukları*” ve “*mülkiyet haklarına saygı ve sorumluluk*” olarak üç başlık altında toplamıştır.

Kendine karşı saygı ve sorumluluk, bireyin dijital ortamda öncelikle kendine saygı duyması ve kendine karşı sorumluluklarını yerine getirmesidir. Buna göre birey; dijital ortamdaki profilini kişiliğine uygun bir şekilde düzenleyerek sadece tanıdığı kişilerce görülebilmesini sağlamalı, kişisel bilgilerinin, özel yaşantısını her an paylaşmamalı, yazdıklarında ve yayınladıklarında dikkatli olmalı, müstehcen içerikler paylaşmamalıdır. Şifre ve hesap bilgilerinin koruyarak, dijital ortamlarda yer verdiği kişisel bilgilerinin

kendisi için bir tehdit oluşturmamasına dikkat etmeli, diğer taraftan birey kendisine karşı yapılan her türlü uygunsuz davranış ve saldırıyı yetkililere bildirmelidir (Global Digital Citizen, 2015).

Başkalarına karşı saygı ve sorumluluk bireyin dijital ortamda insanları rahatsız etmeyerek, insanların özgürlüklerini kısıtlamamasını temel alır. Buna göre birey; dijital ortamları birlikte kullandığı diğer bireylerin haklarına saygı duyarak, sahip olduğu hakları kötüye kullanmamalı, diğer insanlara karşı zorbalık yapmamalı ve diğer bireylerin özel hayatlarına müdahalede bulunmamalıdır. Ayrıca, kişileri küçümseyici, ırkçı ve uygun olmayan siteleri ziyaret etmemeli ve sanal ortamlarda karşılaştığı uygunsuz içerikleri başkalarıyla paylaşmayarak gerekli yerlere bildirmelidir (Global Digital Citizen, 2015).

Mülkiyet haklarına karşı saygı ise bireyin dijital ortamlardaki kaynakları kullanırken telif hakları kapsamında hareket etmesini temel alır. Buna göre birey dijital ortamları kullanarak edindiği tüm bilgilerin doğruluğunu teyit etmeli, dijital ortamda yer alan her türlü kaynağı kullanmadan önce izin almalı, kullandığı web siteleri, kitaplar ve diğer kaynakları uygun bir şekilde çalışmalarında belirtmeli, kullanmak istediği yazılımlar için öncelikle gerekli lisansları satın almalı ve bu durumlar ile ilgili bir aksaklık gördüğü takdirde ilgili kişi ya da kurumlara bildirmelidir (Global Digital Citizen, 2015).

Bilgi teknolojilerinin sorumluluk bilinciyle kullanımı konusuna ülkemizde de Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği'nde yer verilmiştir. Yönetmelikte öğrencilerin uyması gereken kurallar ve öğrencilerden beklenen davranışlar yönetmeliğin 157. maddesinde verilmiştir. Bu maddeye göre öğrencilerden dijital araçları ve sosyal medyayı toplum ve eğitim yararına kullanmaları, bu araçları kullanarak şiddet içerikli ve ahlak dışı eylemlerde bulunmamaları beklenmektedir. Yönetmeliğin 158. maddesinde ise öğretmen ve yöneticilerin sorumluluklarına yer verilerek öğrencilerin teşhir, taciz, pornografi, cinsel sömürü gibi durumlardan korunması gereği belirtilmiştir.

Yönetmeliğin 164. maddesinde uygun olmayan veya kullanımı yasak olan araçların okula getirilmesinin ve dijital araçların öğretmenler kurulunca belirlenen esaslara aykırı bir şekilde kullanımının disiplin cezası gerektiren davranışlar arasında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sosyal medya ortamlarından öğretmenlere, yöneticilere ya da arkadaşlarına hakaret eden bireylere okuldan uzaklaştırma cezası verileceği belirtilmektedir. Eğitim öğretim faaliyetlerinin bilişim araçları ya da sosyal ağlar vasıtasıyla engellenmesi, bireylere zarar verilmesi, okul hakkında izinsiz bir şekilde bilgi paylaşılması ise okul değiştirme cezası kapsamına girmektedir. Son olarak bilişim araçları veya sosyal medyayı kullanarak ahlaka uymayan, şiddeti özendirilen ve bölücü

içerikler oluşturulması, bunların çoğaltılıp, yayılarak ticaretinin yapılması ise örgün eğitim dışına çıkarma cezası gerektiren faaliyetler arasında yer almıştır.

2.2. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde dijital hak ve sorumluluklar ile ilgili olarak, literatürdeki araştırmalara yer verilmiştir. Aşağıda Türkiye ve yurtdışında yapılmış olan bazı çalışmalar anlatılmaktadır.

2.2.1. Türkiye'deki İlgili Araştırmalar

Karaduman (2011), 2008-2009 öğretim yılında uygulamalarını gerçekleştirdiği 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Ortamdaki Tutumlarına Etkisi ve Öğrenme Öğretme Sürecine Yansımaları başlıklı doktora tez çalışması bulgularına bakıldığında, dijital vatandaşlığa bağlı etkinliklerin öğrencilerin dijital vatandaşlığın etik ve sorumluluk, iletişim, gizlilik ve güvenlik, haklar ve erişim tutumları üzerinde istatistiksel bakımdan anlamlı bir etki yaptığı saptanmıştır. Öğrenciler dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin dijital ortamdaki tutumları açısından fikri mülkiyet ve telif hakkı, aşırma, dijital ortamdaki insanlara saygı duyma, dijital ortamda diğer insanlarla konuşurken anlaşılır olma, kötü söz kullanmama, Türkçe dil kurallarına dikkat etme, kişisel bilgileri paylaşmama, aldatıcı mesajlara inanmama, kişisel şifrelerini paylaşmama gibi konularda olumlu yansımalarının olduğunu belirtmiştir.

Mısırlı (2013), ortaokul öğrencilerinin eğitim teknolojisi standartlarına ilişkin yeterliklerini incelediği çalışmasında öğrencilerin teknoloji standartlarını önemli ölçüde karşıladıkları görüşündedir. Öğrencilerin kendilerini en yeterli gördükleri alt boyut teknoloji okuryazarlığı ve yenilikçilikken, daha az yeterli görülen alt boyut ise yaratıcılık olmuştur. Katılım ve dijital vatandaşlık boyutunda ise öğrenciler kendilerini en az yeterli olarak belirtmiştir.

Ocak (2013), ailelerde ve çocuklarda dijital vatandaşlık algısının oluşturulması üzerine 1849 çocuk ve 1961 aile ile yaptıkları çalışmada çocuklar ve gençlerin %36.8'inin kendisine ait bilgisayarını bulunduğu %77.4 ü internet kullanmakta olduğu ve %81.7'sinin sosyal paylaşım sitesine üyeliği bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmaya katılan gençler interneti genellikle arkadaşlarıyla iletişim kurma amacıyla kullandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca oyun oynama, video izleme, sohbet etme ve radyo müzik dinleme

amacıyla da kullanılmaktadır. Çalışmada güvenli internet hizmetini ailelerin %54 'ünün yeterli bulmadığı, son bir yılda zararlı eylemde bulunma durumunun %11 olduğu, internet kullanım oranının %53.4, sosyal medya sitelerine üye olma oranının %34.8 olduğu, %30.7'sinin e-posta kullandığı, %28'inin bankacılık işlemleri ve %23'ünün internet alışverişi sistemlerini kullandığı, %66,3'ünün interneti çocuklar için faydalı gördüğü, %74'ünün çocuğunu internet bağımlısı olarak gördüğü, %66.8'inin internetin aile ilişkilerini olumsuz etkilediği görüşüne sahip olduğu, %89.8'ünün ise çocuğunun kendinden daha iyi internet kullandığı görüşüne sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çağiltay ve diğerleri (2014), Avrupa Çevrimiçi Çocuklar projesi sonuçlarına göre Türkiye ve 23 Avrupa ülkesinin bulgularını karşılaştırmışlar. Çalışma verileri Avrupa genelinde 23 ülkeden 23.000 ve Türkiye'den 1018, 9 ile 16 yaş arası İnternet kullanan çocuk ve aileleriyle yapılan görüşmelerden edinilmiştir. Sonuçlar, çocukların interneti kullanırken pek çok riske maruz kaldıklarını, çoğunun İnternet kullanma becerilerinin yeterli olmadığını göstermektedir. Ayrıca, varılan sonuçlar arasında Türkiye'deki ailelerin İnternet'in risklerinden çocuklarını uzak tutmak için yeterince bilgiye sahip olmadıkları bulunmaktadır.

Öztürk (2015), yaptığı yüksek lisans tezinde ortaokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık düzeylerini incelemiştir. Araştırma, 2014–2015 öğretim yılının bahar döneminde Kastamonu ili Merkez ilçesindeki yedi ortaokulda belirlenen 6, 7 ve 8.sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucuna göre öğrencilerin teknolojik iletişim araçlarını yaygın olarak kullandıkları, ancak öğrencilerin haklarını ve sorumluluklarını yeterince bilmedikleri ortaya çıkmıştır. Öğrenciler çevrimiçi durumdayken başlarına gelebilecek sıkıntılı bir durumda ne yapacaklarını, kimden yardım isteyeceklerini ve nereye başvuracaklarını bilmediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, web sitelerinin güvenlik, gizlilik veya yardım bölümleri olduğunu bilmediklerini veya kullanmadığını belirten öğrenci sayısı da fazladır. Bazı öğrenciler ise web sitelerinin güvenlik, gizlilik veya yardım bölümleri olduğunu bildiklerini ve zaman zaman kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Elçi (2015), Bilişim teknolojileri ve yazılım (BTY) dersi öğretim programına yönelik öğrenci görüşlerinin dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi adlı çalışmasında dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerinin kazandırılma durumu dijital vatandaşlığın boyutlarından dijital etik, kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar boyutu açısından incelendiğinde dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar boyutuna ait kısmından alınan puanların ortalamasına bakarak öğretim programının bu boyut

üzerindeki katkısının ortanın biraz üzerinde olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Çalışma sonucunda dijital okuryazarlık, dijital güvenlik ve dijital iletişim boyutlarına göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olan dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar boyutunun Bilgi Teknolojileri ve Yazılım dersi öğretmenlerince diğer boyutlara göre nispeten daha fazla önemsenmiş olduğu yorumu yapılmıştır.

Mıhçı'nın (2016), Ankara ilindeki 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin ve velilerin siber sağlıkla ilgili farkındalık durumlarının belirlenmesine yönelik yaptığı araştırma sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin siber sağlığı oluşturan internet bağımlılığı, siber zorbalık, çevrimiçi mahremiyet ve çevrimiçi güvenlik konularında yüksek düzeyde farkındalığa sahip oldukları görülmüştür. Buna karşın çevrimiçi nezaket, çevrimiçi uygun olmayan içerikler, telif hakkı konusunda ise orta düzeyde farkındalığa sahip oldukları belirlenmiştir. Aynı zamanda öğrencilerin farkındalık düzeyleri cinsiyet, öğrenim gördükleri ilçeler, sınıf düzeyi, internet kullanım süresi, güvenli ve sorumlu internet kullanımına yönelik eğitim isteğine göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Velilerden elde edilen sonuçlar incelendiğinde ise, velilerin çocuklarının internet bağımlılığı, çevrimiçi nezaket, çevrimiçi mahremiyet, çevrimiçi uygun olmayan içerikler, telif hakkı ve çevrimiçi güvenlikler konusunda orta düzeyde; siber zorbalık konusunda ise yüksek düzeyde farkındalık sahibi olduğunu düşündükleri görülmüştür. Bununla birlikte velilerin görüşleri yaşadıkları ilçelere, öğrencilere yakınlık durumlarına ve eğitim alma isteklerine göre farklılaşmaktadır.

Önür'ün (2018), ortaokul öğrencilerinin 21. yüzyıl öğrenme becerileri ile eğitim teknolojisi yeterlikleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasının bulgularına göre, ortaokul öğrencilerinin eğitim teknolojisi teknoloji okuryazarlığı, yaratıcılık ve yenilikçilik yeterliklerinin yüksek düzeyde olduğu ancak, yüksek dijital vatandaşlık ve katılım yeterliklerinin ise orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Vural ve Kurt (2018) üniversite öğrencilerinin bakış açısıyla dijital vatandaşlık göstergelerini ortaya çıkarmayı amaçladıkları çalışmalarında bir ölçek geliştirme çalışması yapılmış ardından ölçek, Türkiye geneline uygulanmıştır. Ölçeğin geliştirilme aşamasında Anadolu Üniversitesi'nin farklı fakültelerindeki 625 öğrenciye ulaşılmıştır. Ölçek geliştirme sürecinde gerçekleştirilen açılımlayıcı faktör analizi sonucunda çevrimiçi işlemler, doğru kullanım, erişim, sağlık ve toplumsal sorumluluk şeklinde faktörler elde edilmiştir. Dijital vatandaşlık boyutları açısından incelendiğinde gizlilik-güvenlik ve etik boyutlarının “doğru kullanım” faktöründe; ticaret ve okuryazarlık boyutunun “çevrimiçi işlemler” faktöründe, erişim boyutunun “erişim” faktöründe, sağlık boyutunun “sağlık”

faktöründe; hak ve sorumluluk boyutunun “toplumsal sorumluluk” faktöründe yer aldığı gözlenmiştir. Ölçek Türkiye geneline uygulandığında üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlığa ilişkin ortalamalarına bakılarak kadın üniversite öğrencilerin lehine anlamlı bir fark görülmüştür. Çalışmada üniversiteler arasında anlamlı bir fark gözlenmesine rağmen fakültelerin dijital vatandaşlık ortalamaları bakımından anlamlı bir fark olmadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, sınıf düzeyi arttıkça dijital vatandaşlık ortalamalarının arttığı, internet kullanım sıklıkları ve aylık gelirleriyle genel ortalamaları arasındaki bağıntıların ise anlamlı olduğu belirlenmiştir.

2.2.2.Yurtdışındaki İlgili Araştırmalar

Shelley, Thrane ve diğerlerinin (2004), farklı cinsiyet, etnik köken ve sosyoekonomik düzeye sahip, 18 yaşından büyük yetişkinlerin teknolojiye yönelik tutumlarının dijital vatandaşlık düzeyleri üzerine etkisini inceledikleri çalışmalarının bulgularına göre eğitim düzeyi düşük olan katılımcıların bilgisayar becerisi edinme isteğinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, beyaz ırktan olmayan katılımcıların, teknoloji hakkında bilgi sahibi olmayı, bireylerin güçlendirilmesinin anahtarı olarak görmekte olduğu ve herkesin bilgisayar erişimine kavuşturulması gerektiğine inandıkları sonucuna ulaşılmış, bilgisayar bilgi ve becerilerini geliştirmeye duyulan ilgi ile dijital vatandaşlık arasında pozitif yönde ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

Ribble ve Bailey (2007), “Okullarda Dijital Vatandaşlık” başlıklı kitaplarında okullarda teknoloji kullanımını, yeni vatandaşlık anlayışını ve dijital vatandaşlığın temel bileşenleri ve bu bileşenlerin amaç, kapsam ve içeriklerini ele almışlardır. Yapmış oldukları çalışmada vatandaşlığı dokuz boyutta açıklayan yazarlara göre bu boyutlar dijital erişim, dijital ticaret, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital etik, dijital kanun, dijital hak ve sorumluluklar, dijital sağlık ve dijital güvenlidir. Bu çalışmada ayrıca, okullarda ve sınıflarda dijital vatandaşlar yetiştirmede kullanılacak bir program tasarısı önerilmiş, bu programa ilişkin çok sayıda plan ve uygulama/etkinlik örnekleri sunulmuştur.

EU Kids Online (Avrupa Çevrimiçi Çocuklar projesi) (2010), 23 Avrupa ülkesindeki 9-16 yaş arasındaki çocukların internet deneyimleri raporlanmıştır. Ankete katılan çocuklara çevrimiçi riskler hakkında sorular sorulmuştur. Araştırma bulgularına göre Avrupadaki 9 ile 16 yaş arasındaki çocuklardan İnternet’te karşılaştığı bir durumun onları üzdüğünü veya rahatsız ettiğini belirten çocukların oranının %12 olduğu

belirlenmiştir. İnternet üzerinden tanıştıkları kişilerle dijital ortamlarda iletişime geçmek ve başka kullanıcılarca oluşturulmuş zararlı içerikleri (sıfır beden eğilimi, madde kullanımı özendiriciliği vs.) görmek çocukların en sık karşılaştığı riskler olarak gösterilmiştir. Çocukların en az karşılaştığı riskler ise dijital ortamlarda iletişim kurulan insanlarla dışarda buluşma ve siber zorbalık olarak belirlenmiştir. Ancak, en az karşılaşılan risk olmasına karşı siber zorbalık çocukları en çok üzen durumdur. Bir diğer önemli bulgu ise, çocuklar risklerin her zaman zararlı sonuçlanmadığını belirtmişlerdir. Cinsel içerikli fotoğraf görmek ve mesaj almak en sık karşılaşılan risk olarak gösterilirken, buna durumla karşılaşan çok az çocuk bu durumu zararlı bir tecrübe olarak görmektedir.

Symantec (2010), tarafından Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, İtalya, Japonya, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere 14 ülkede “Çevrim İçi Aile Raporu” adlı araştırma yürütülmüştür. Araştırmaya 18 yaş ve üzeri 7066 yetişkin ve yaşları 8–17 arasında değişen 1669 çocuk katılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre ailelerin yalnızca %45’i, çocuklarının internet başında olumsuz deneyimler yaşadıklarının ve çocuklarının çevrimiçi ortamlarda yaptıkları etkinliklerin farkındadır. Ancak çocuklarının, kişisel bilgilerini açıklamaya ne kadar teşvik edildikleri ve uygun olmayan içeriklere ne kadar maruz kaldıkları konularında yaptıkları tahminler, gerçek durumun çok oldukça altında kalmaktadır. Diğer taraftan çocuklar, çevrimiçi ortamlarda edindikleri kötü deneyimlerin ruhsal ve duygusal etkilerini hissetmektedir. Çocuklar, çevrimiçi ortamda edindikleri negatif bir deneyimin kendilerini kızdırdığını (%39), üzdüğünü (%36), korkuttuğunu (%34) ve hem ürkütüp hem de endişelendirdiğini (%34) belirtmiştir. Çoğu çocuk dijital ortamlarda olumsuz bir durumla karşılaştıklarında ailelerine güvendiklerini bildirmişlerdir. Ayrıca, çevrimiçi ortamlarda belli ahlaki kurallara göre davrandıklarını belirtmektedirler. Araştırmaya katılan 10 çocuktan yaklaşık 7’si, dijital ortamlarda başkalarına karşı saldırgan ve acımasızca davranmadıklarını, 6’dan fazlası, başka bireyleri taciz ya da tehdit etmediklerini ve yaklaşık 6’sı da, başkalarıyla ilgili utanç verici resim ve hikâyeleri paylaşmadıklarını belirtmektedir. Çocukların yarısından fazlası, çevrim dışı ortamda yapmadıkları ve söylemedikleri bir şeyi, çevrimiçi ortamda da yapip söylemediklerini belirtmiştir. Araştırma sonunda, çocukların dijital ortamda güvenli bir biçimde gezinmek için nelere dikkat edeceklerinden haberdar oldukları, ancak hızla değişen çevrimiçi ortama ayak uydurmakta zorlandıkları ifade edilmektedir.

Third ve arkadaşları (2014), 16 farklı ülkede 148 çocuk ile çalışarak yaptıkları çalışmada dünyadaki çocukların dijital haklarına yönelik görüşlerini belirlemeye çalışmıştır. Proje 2014 yılı Mayıs ve Ağustos ayları arasında yürütülmüş. Projede BM Çocuk Hakları Bildirgesin'nde ortaya konan çocuk hakları rehber alınarak bu hakların dijital ortamdaki yansımaları sorgulanmıştır. Araştırmada çocuklara; gündelik hayatlarında dijital ortamları ne kadar, hangi amaçlar ile kullandıkları ve dijital ortam deneyimlerinin haklarını nasıl geliştirdiği ile haklarını kullanmaları önünde engel olabilecek riskler sorulmuştur. Proje sonuçlarına göre pek çok çocuğun hakları olduğunu bu araştırma ile farketdiği belirlenmiştir. Çocukların erişim konusunu temel hakları olarak görmekte olduğu ancak, bazı ülkelerdeki çocukların erişim konusunda sorunları olduğu ve bu konunun çözümünün devlet tarafından sağlanması gerektiği düşüncesine sahip olduğu görülmüştür. Araştırmanın diğer bir bulgusu ise çoğu çocuğa dijital medyanın haklarını nasıl olumlu yönde etkileyebileceğini düşünme fırsatı verilmediği ancak pek çoğunun dijital medyanın dijital çağdaki haklarını nasıl ihlal ettiği konusunda daha net bir anlayışa sahip olduğu açık bir şekilde gözlemlenmiştir.

Türkiye ve yurtdışındaki çalışmalara bakıldığında çocukların ve gençlerin çevrimiçi ortamları kullanım amaçları ve kullanım durumları ile çevrimiçi ortamların riskleri üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Ayrıca, dijital vatandaşlık konusunda bireylerin dijital vatandaşlık düzeylerinin durumu ve bu düzeylerin geliştirilmesi konusunda neler yapılabileceği incelenmiştir. Literatüre bakıldığında doğrudan dijital hak ve sorumluluklar konusunda yapılmış çalışmaların oldukça sınırlı olduğu aynı zamanda ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumluluklarını konu alan herhangi bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Yapılmış çalışmalarda bahsi geçen dijital vatandaşlık konusunun önemli bir ayağını dijital hak ve sorumluluklar oluşturmaktadır. Bu anlamda çocukların iyi birer dijital vatandaş olabilmeleri için öncelikle dijital ortamlardaki hak ve sorumluluklarının neler olduğu konusunda farkındalığa sahip olmaları ve bu haklarını başka bireylerin haklarını ihlal etmeme sorumluluğu ile kullanmaları gerekmektedir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmanın evreni ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin çözümlenmesine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

3.1.Araştırmanın Modeli

Yapılan araştırma iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Bu sebeple araştırmada iki farklı yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde; ortaokul öğrencileri için dijital hak ve sorumluluklar ölçeğinin geliştirilmesi amacıyla yönelik olarak Yurdagül (2005) tarafından tanımlanan deneysel ölçek geliştirme modeli kullanılmıştır. Deneysel süreçte alanyazın ve uzman görüşleri alınarak ön ölçek formu elde edildikten sonra hedef kitle ile benzer özellikler taşıyan bir örneklem grubu üzerinde ön form uygulanır. Denemesi yapılan ön ölçek formu maddelerine ilişkin olarak psikometrik özellikler belirlenerek uygun maddelerden nihai form elde edilir. Bu süreç nicel bir çalışma özelliği taşımakta ve genellikle faktör analizlerinin kullanılmasını ve büyük örneklem grubu üzerinde çalışılmasını gerektirmektedir (Yurdagül, 2005).

Araştırmanın ikinci bölümünde ise nicel yöntem kullanılmıştır. Bu yöntem, “sosyal gerçekliğin gözlenebilir, ölçülebilir ve sayılarla ifade edilebilir olgulardan oluştuğu” görüşünü vurgulamaktadır (Glesne ve Peshkin, 1992). Nicel araştırma yönteminde temel amaç, tarafsız bir şekilde neden-sonuç ilişkisini açıklayan nesnel ve bir örneklemden evrene genellenebilir bilgi elde etmektir (Gali, Borg ve Gali, 1996). Araştırma nicel araştırma desenlerinden olan kesitsel tarama araştırması deseninde yapılmıştır. Kesitsel tarama, katılımcılardan verilerin bir seferde toplanıp durum değerlendirmesinin yapıldığı betimsel bir tarama araştırması türüdür (Büyüköztürk, Kılıç, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Tarama modelinde gerçekleştirilen araştırmalarda var olan bir durum olduğu gibi betimlenmeye çalışılır, örnekleme herhangi bir müdahalede bulunulmaz ve araştırmacı, örneklemde elde edilenlerle evrene dair çıkarımlarda bulunur (Creswell, 2016, s. 155-156).

3.2.Evren-Örneklem

Bu araştırmanın çalışma evrenini, Ankara il merkezinde bulunan ilçelere (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pursaklar, Sincan, Yenimahalle) bağlı kamu ortaokullarında okuyan ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü web sitesinde yapılan incelemeler sonucunda Ankara’da 331 genel ortaokul, 57 imam hatip ortaokulu olmak üzere toplam 388 ortaokul bulunduğu ve bu okullarda 21042’si İmam hatip ortaokulunda 238496’sı ise genel ortaokulda öğrenim gören toplam 259538 öğrenci bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre araştırmanın hedef evreninin büyüklüğü $N=259538$ ’dir.

3.2.1.Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği Geliştirme Çalışmasına İlişkin Verilerin Toplandığı Örneklem

Alanyazında ölçek geliştirme çalışmalarına bakıldığında ulaşılmaması gereken örneklem büyüklüğü konusunda farklı görüşler ve ölçütler olduğu görülmektedir. Örneklem büyüklüğü belirlenirken, faktör veya madde sayısı gibi ölçütler kullanılmaktadır. Alanyazına bakıldığında ölçekte yer alan madde sayısının 5 ile 10 katı kadar örneklem büyüklüğünün olması istenmektedir (Kass ve Tinsley, 1979; Kline, 1994). Kline (1994), 200 kişilik örneklem alınmasının yeterli olduğunu, daha büyük örneklem alınmasının çalışma için daha uygun olacağını belirtmektedir. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk (2010), ise en az 300 örneklem sayısına ulaşmanın faktör analizi için uygun olacağı kuralını ortaya koymuşlardır. Elde edilen bilgiler ve kayıp verilerin olma durumu göz önünde bulundurularak çalışmanın ilk uygulaması rastgele seçilen Altındağ ve Keçiören ilçelerinden ikisi genel, biri imam hatip ortaokulu olmak üzere toplam 3 ortaokulda 480 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ancak likert tipi hazırlanan ölçme aracının analizi aşaması öncesinde maddelerin standart sapma değerleri bakılmış ve aynı seçenekleri işaretleyen katılımcılar çıkartılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) aşamasında 446 öğrencinin verileri çalışmaya dâhil edilmiş ve istatistiksel çözümlemede değerlendirmeye alınmıştır (Tablo 5).

Tablo 5

AFA Çalışma Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımları

Cinsiyet	<i>f</i>	%
Kız	226	50,7
Erkek	220	49,3
Toplam	446	100

Çalışmanın ikinci aşaması olan Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) aşamasında ise rastgele seçilen Mamak ve Çankaya ilçelerinden ikisi genel, biri imam hatip ortaokulu olmak üzere toplam 3 ortaokulda 340 öğrenciye ulaşılmış, 314 öğrencinin verileri çalışmaya dâhil edilmiş ve istatistiksel çözümlemede değerlendirmeye alınmıştır (Tablo 6).

Tablo 6

DFA Çalışma Grubuna İlişkin Bilgiler

Cinsiyet	<i>f</i>	%
Kız	146	46,5
Erkek	168	53,5
Toplam	314	100

3.2.2. Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeğine İlişkin Verilerin Toplandığı Örneklem

Evrendeki ortaokul öğrenci sayısının fazla olması sebebiyle araştırmada, evrenden örneklem alma yoluna gidilmiştir. Örneklem seçimi yapılırken oranlı tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, evreni oluşturan alt grupların evrendeki oranlarına göre örneklemede temsil edilmelerini amaçlayan bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2018). Bu yöntemde, belirlenen tabakalardan seçilecek örneklem sayısı, o tabakanın evrene oranına göre belirlenmektedir (Kaptan, 1998, s. 119).

Araştırmada örneklem seçimi yapılırken okul türü (imam hatip ortaokulu ve genel ortaokul) ile okulların bulunduğu ilçelerdeki öğrenci sayıları esas alınarak ilçelere göre dağılımları belirlenen öğrenci sayılarının evrende oluşturdukları yüzdelik dilime bakılmıştır. Buna göre Ankara ilinde bulunan ortaokullardaki 259538 öğrencinin %8' inin imam hatip (21042 öğrenci), %92'sinin ise genel ortaokul öğrencilerinden (238496

öğrenci) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple belirlenen örneklem sayısının %8'i imam hatip, %92'si ise genel ortaokul öğrencilerinden oluşmaktadır.

Araştırmanın örneklem büyüklüğü hesaplanırken, Cochran'ın (1962; Akt. Balcı, 2010) tabakalı örneklemede, örneklem büyüklüğü hesaplama formülü ile Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2007), farklı örnekleme hataları için, farklı evren büyüklüklerinden alınması gereken örneklem büyüklükleri tablosundan yararlanılmıştır. Cochran formülüne göre;

$$n = \frac{t^2(PQ)/d^2}{1 + (1/N)t^2(PQ)/d^2}$$

n : Örneklem büyüklüğü

N : Evren büyüklüğü

d : Tolerans düzeyi (.05 ya da .01),

t : Güven düzeyinin tablo değeri (1.96 ya da 2.58),

PQ : (.50)(.50)=.25 maksimum örneklem büyüklüğü için örneklem yüzdesini göstermektedir.

Örneklem büyüklüğü hesaplanırken, $N=259538$, tolerans düzeyi $d=.03$; güven düzeyi $t=1.96$; maksimum örneklem büyüklüğü için örneklem yüzdesi, $PQ=.25$ alınarak formül uygulanmıştır. Yapılan hesaplamalar doğrultusunda araştırmanın örneklem büyüklüğü 1067.11 olarak bulunmuştur. Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2007) hazırlamış oldukları tablo incelendiğinde ise %3 toleransla en az 1065 elemandan oluşan örneklemin, evreni temsil etmek için yeterli olduğu görülmüştür (Tablo 7).

Tablo 7

Farklı Evren Büyüklüklerine Göre Örneklem Büyüklüğü Dağılımı

Evren Büyüklüğü	Kesinlik(Göz Yumulabilir Hata)				
	±%1	±%2	±%3	±%4	±%5
1.000	*	*	*	375	287
2.000	*	*	696	462	322
3.000	*	1334	782	500	341
4.000	*	1500	842	522	350
5.000	*	1622	879	536	357
10.000	4899	1936	964	566	370
20.000	6489	2144	1013	583	377
50.000	8057	2291	1045	593	381
100.000	8763	2345	1056	597	383
500.000-∞	9423	2390	1065	600	384

Kaynak: Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2007)

Bu duruma bakılarak Cochran formülü ile hesaplanan örneklem büyüklüğü ve Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2007) tarafından belirlenen örneklem büyüklüğünün yakın olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda yapılan araştırmanın örneklem büyüklüğü en az 1067 öğrenci olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu örneklem büyüklüğü öğrencilerin ilçelerdeki oranlarına göre dağıtılarak seçilmiştir. Her ilçeden alınacak örneklem sayısı Tablo 8’de belirtilmiştir.

Tablo 8

Ankara İlçeleri Genel ve İmam Hatip Ortaokul Öğrenci Dağılımı Frekans ve Yüzde Oranları

İlçeler	İmam Hatip Ortaokulu				Genel Ortaokul			
	Evren		Örneklem		Evren		Örneklem	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Altındağ	2912	13,79	12	13,79	20519	8,60	84	8,60
Çankaya	901	4,59	4	4,59	28867	12,10	119	12,10
Etimesgut	849	4,59	4	4,59	28300	11,86	116	11,86
Gölbaşı	935	4,59	4	4,59	7118	2,98	29	2,98
Keçiören	4372	20,68	18	20,68	51302	21,51	211	21,51
Mamak	1709	8,09	7	8,09	34388	14,41	141	14,41
Pursaklar	2550	11,49	10	11,49	7808	3,31	32	3,31
Sincan	3200	14,94	13	14,94	35171	14,74	145	14,74
Yenimahalle	3623	17,24	15	17,24	25023	10,49	103	10,49
Toplam	21042	100	87	100	238496	100	980	100

Tablo 8’de verilen oranlar dikkate alınarak her ilçeden alınacak imam hatip ve genel ortaokullardaki öğrenci sayısı belirlenmiş, ardından her ilçeden belirlenen sayıda okul, rastgele bir şekilde seçilerek her birinden 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri örnekleme dâhil edilmiştir. Örnekleme dâhil edilen öğrencilerin cinsiyetlerinin okul türüne göre dağılımı Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9

Öğrencilerin Cinsiyetlerinin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Dağılımı

Cinsiyet	Genel Ortaokul		İmam Hatip Ortaokulu		Toplam	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Kız	498	49.2	60	42,9	558	48.4
Erkek	514	50.8	80	57,1	594	51.6
Toplam	1012	100	140	100	1152	100

Örneklem seçme işlemi sonunda 140 imam hatip ortaokul öğrencisi, 1012 genel ortaokul öğrencisine ulaşılarak toplamda 1152 ortaokul öğrencisi örnekleme dâhil edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde, veri toplama araçlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Araştırmada veri toplamak için çalışmanın bağımsız değişkenlerine ait verilerden oluşan kişisel bilgiler formu, araştırmacı tarafından geliştirilen dijital hak ve sorumluluklar bilgi formu ile Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek geliştirme aşamaları aşağıda ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

3.3.1. Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeğinin Geliştirilmesi

Araştırmada kullanılacak ölçek üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ölçeğin yanıtlanmasına ilişkin genel açıklamalara ve önemli olduğu düşünülen bazı tanımlara yer verilmiştir. Birinci bölüm anketi cevaplayanlara ilişkin kişisel bilgiler formundan oluşmaktadır. Bu bölümde öğrencilerin cinsiyeti, sınıf düzeyleri, okul türü, anne ve babanın eğitim durumu gibi soruların yanı sıra öğrencilerin dijital ortamlarda bulunma durumlarına ilişkin çıkarımlarda bulunabilmek amacı ile bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olma durumları, sosyal medya üyelikleri, günlük internet kullanım süreleri gibi sorulara yer verilmiştir.

İkinci bölümde, öğrencilerin dijital hak ve sorumluluklarını bilme durumları sekiz hak boyutunda değerlendirmeyi amaçlayan dijital hak ve sorumluluklar bilgi formu yer almaktadır. Bu boyutlar Erişim Hakkı, Gelişme Hakkı, Ayrımcılığa Uğramama Hakkı, Katılım Hakkı, Özel Hayatın Gizliliğinin ve Kişisel Verinin Korunması Hakkı, Kişi Güvenliği Hakkı, Eğlenme ve Boş Vakit Değerlendirme Hakkı, Unutulma Hakkıdır.

Üçüncü bölümde ise yine belirlenen sekiz hak boyutunda öğrencilerin bu haklarını kullanma durumlarını ve bu haklarla birlikte gelen sorumluluklarına uyma durumlarını belirlemek amacıyla oluşturulmuş ölçek maddeleri yer almaktadır. Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği geliştirme sürecinde:

1. Problemi belirleme, Amaç ve soruları belirleme
2. Madde yazma, Taslak form oluşturma
3. Uzman görüşü alma, Ön uygulama formu oluşturma

4.Ön uygulama, Analiz, Ölçeğe son şeklini verme (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018) sırası izlenmiştir.

Problemi Tanımlama

Araştırmada yapılan alanyazın taramasında ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumluluklarını kullanma ve uyma durumunu ölçen bir ölçme aracı olmadığı görülmüştür. Bu sonuçtan hareketle bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumluluklarını kullanma ve uyma durumlarını belirlemek amacıyla bu ölçeğin geliştirilmesine karar verilmiştir. Söz konusu bu haklar dijital ortamlarda; Erişim Hakkı, Gelişme Hakkı, Ayrımcılığa Uğramama Hakkı, Katılım Hakkı, Özel Hayatın Gizliliğinin ve Kişisel Verinin Korunması Hakkı, Kişi Güvenliği Hakkı, Unutulma Hakkı ve Eğlenme ve Boş Vakit Değerlendirme Hakkı olmak üzere sekiz başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıkların belirlenmesinde Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejileri, İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartları ve Küresel Dijital Vatandaş Vakfı tarafından hazırlanan Dijital Vatandaşlık Sözleşmeleri esas alınmıştır.

Madde Havuzu Oluşturma

Madde havuzu oluşturma süreci iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak alanyazın taranarak maddeler oluşturulmaya başlanmıştır. İkinci aşamada ise kolay ulaşılabilir 3 özel okul belirlenerek 5, 6, 7 ve 8.sınıftan toplam 10 öğrenciye dijital hak ve sorumlulukları konusundaki görüşleri sorulmuştur. Bu amaçla öğrencilere araştırmacı tarafından hazırlanmış bir form verilmiştir (Ek 5). Verilen formda öğrencilere dijital ortamda sahip olduklarını düşündükleri hak ve sorumluluklar sorulmuş, aynı zamanda daha önce sekiz tema altında toplanan her bir hakka dair düşüncelerini yazmalarını istenmiştir.

Öğrenci görüşleri ve alanyazın taraması sonucu elde edilen bilgiler ışığında ölçekte yer alması düşünülen 95 madde belirlenmiş ve ölçeğin taslak bir form oluşturulmuştur.

Uzman Görüşü Alma ve Ön Uygulama Formu Oluşturma

Madde havuzu tamamlandıktan sonra hazırlanan formun kapsam ve görünüş geçerliliğini test etmek amacıyla uzmanlara gönderilmek üzere, “Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği Uzman Değerlendirme Formu (Ek 6)” oluşturulmuştur. Form iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, konu alanı uzmanlarına madde havuzunun nasıl oluşturulduğu ile konunun amacı konusunda bilgi veren, maddelerin içerik ve niteliği bakımında uygunluğuna dair görüşlerinin sorulduğu bir sunuş yazısı bulunmaktadır. İkinci bölümde ise ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumlulukları konusunda bilgi durumlarını sekiz boyutta ortaya koymayı hedefleyen maddeler yer almaktadır. Bu bölümde, belirlenen her bir boyutun altında verilen maddeler için uzmanlardan, maddenin yapılacak çalışmanın amacına uygun olup olmadığına, gerekli olup olmadığına, maddenin yer aldığı alt boyut ile uygunluğuna, ifadelerin anlaşılabilirliği ve doğruluğuna dair bir değerlendirme yapmaları istenmiştir. Son olarak, uzmanların maddenin uygunluğuna dair görüşlerini belirtmeleri için, “uygun/uygun değil” şeklinde, maddelere ilişkin eleştirilerini ve düzeltme önerilerini belirtmeleri içinse her bir maddede ve bölümde “düzeltme/öneri” kısımlarına yer verilmiştir. Büyüköztürk vd. (2010, s. 168), uzman görüşleri belirlenirken “uygun/uygun değil” şeklinde bir format kullanılması hâlinde geçerli maddeler için uyuşma yüzdesinin %90 -%100 arasında olması gerektiği, uzmanların %70-80 oranında fikir birliği gösterdiği maddelerin ise eleştiriler doğrultusunda düzeltilerek ölçekte tutulabileceğini belirtmişlerdir.

Oluşturulan maddeler Gazi Üniversitesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Bölümü’nden 3 profesör, 1 doçent, 1 öğretim görevlisi, 1 uzman, Gazi Üniversitesi Sınıf Eğitimi Bölümü’nden 1 doçent, Ankara Üniversitesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Bölümü’nden 1 profesör, 1 Öğretim Görevlisi, 1 Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü’nden çocuk hakları ve insan hakları konusunda 1 uzman, Dumlupınar Üniversitesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Bölümü’nden 1 doçent, Kastamonu Üniversitesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Bölümü’nden 1 öğretim görevlisi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden 1 öğretim görevlisi, Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden 1 araştırma görevlisi, farklı devlet okullarından 3 Bilişim Teknolojileri öğretmeni olmak üzere toplam 18 uzman tarafından değerlendirilmiştir.

Uzmanlarca değerlendirilen ölçek maddelerinin kapsam geçerliliğine dair hesaplamalar ilk olarak uzmanların maddeler üzerindeki uyuşma oranları hesaplanarak

değerlendirilmiştir. Ardından Lawshe (1975) tekniği ile maddelerin Kapsam Geçerlilik Oranları (KGO) hesaplanmıştır. KGO şu formül ile elde edilmektedir.

$$KGO = \frac{N_G}{N/2} - 1$$

N_G: Maddeye ilişkin “Uygun” görüşünü belirten uzman sayısı
N: Toplam uzman sayısı

Veneziano ve Hooper (1997) tarafından $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde KGO’ların minimum değerleri tablolaştırılmıştır (Tablo 10).

Tablo 10

$\alpha=0.05$ Anlamlılık Düzeyinde Kapsam Geçerlik Oranlarının Minimum Değerleri

Uzman Sayısı	Minimum Değer	Uzman Sayısı	Minimum Değer	Uzman Sayısı	Minimum Değer	Uzman Sayısı	Minimum Değer
5	0.99	9	0.75	13	0.54	25	0.37
6	0.99	10	0.62	14	0.51	30	0.33
7	0.99	11	0.59	15	0.49	35	0.31
8	0.78	12	0.56	20	0.42	40+	0.29

Kaynak: Veneziano ve Hooper (1997)

Her bir maddeye yönelik Kapsam Geçerlilik Oranları (KGO) hesaplandıktan sonra, ölçeğin tamamına yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri (KGİ) hesaplanmıştır. Bu araştırma kapsamında 18 uzmanın değerlendirmesi alındığından KGO ve KGİ değeri 0,42 olarak belirlenmiş ve bu değer altında kalan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Taslak formdaki 95 maddenin 67 tanesi uzman değerlendirmesi sonucunda “uygun” değerlendirilmiştir. Ancak uzman önerileri doğrultusunda anlam olarak birbirine yakın maddeler tek bir madde altında toplanmış ve madde sayısı 50’ye düşmüştür. Oluşturulan 50 maddelik formun KGİ değeri 0.72 olarak hesaplanmıştır.

Son olarak ölçekteki maddelerden öğrenciler tarafından anlaşılmayan maddeleri belirlemek amacıyla ölçek 5.sınıfta okuyan 3, 6. sınıfta okuyan 6, 7. sınıfta okuyan 2 ve 8.sınıfta okuyan 3 öğrenci olmak üzere toplam 14 öğrenciye uygulanmış ve öğrencilerden alınan dönütler doğrultusunda maddeler daha sade ve anlaşılabilir olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Uzman değerlendirmeleri sonucu beşli likert tipinde 2 bölümden oluşan bir ölçek formu oluşturulmuştur. Bu düzenlemeye göre Haklar ve Sorumluluklar kısmı iki ayrı bölüme ayrılmıştır. Haklar kısmında bu hakların kullanım sıklığını ölçmek için “Hiç kullanmam (1)”, “Nadiren kullanırım (2)”, “Bazen kullanırım (3)”, “Sıklıkla kullanırım (4)” ve “Her Zaman kullanırım (5)” şeklinde beşli likert oluşturulmuştur. Sorumluluklar kısmında ise verilen bu sorumluluklara uyma sıklığını ölçmek için “Hiç Uymam (1)”

“Nadiren uyarım (2)” “Bazen uyarım (3)” “Sıklıkla uyarım (4)” ve “Her zaman uyarım (5)” şeklinde beşli likert oluşturulmuştur. Değerlendirmeler sonucu son şekli verilen ölçek formu kategorileri, maddeleri ve madde sayıları *Ek 7* de sunulmuştur.

Ön Uygulama, Analiz ve Ölçeğe Son Şeklini Verme

Ölçek formu için uzman görüşleri alınarak gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra ölçeğin geçerlik çalışmasını yapmak için bir Ölçek Ön Uygulama Formu hazırlanmıştır. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra öncelikle etik kurul onayı (*Ek 8*) alınmış ardından Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden ölçeğin Milli Eğitim Bakanlığı’na (MEB) bağlı ortaokullarda uygulamasının yapılması için gerekli izinler alınmıştır (*Ek 9*). Uygulama izni alındıktan sonra açımlayıcı faktör analizine yönelik verilerin toplanması için araştırma örneklemine dâhil olmayan benzer bir grup üzerinde ilgili okullarda bulunan müdürler ile görüşülerek ölçek uygulamalarının yapılacağı günler ve tarihler belirlenmiştir. Ardından ölçek ön uygulama formu belirlenen örneklem üzerinde uygulanmıştır.

Çakmak ve diğerleri (2014), ölçek geliştirme çalışmalarında Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin (DFA) farklı örneklemlerden edinilen veriler üzerinde yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda çalışma her iki analiz içinde farklı örneklem grupları üzerinde gerçekleştirilmiştir. AFA çalışması için genel ve imam hatip ortaokullarında öğrenim gören 446 öğrenciye, DFA çalışması için ise 314 öğrenciye ulaşılmıştır.

Çalışmada, geliştirilmesi planlanan Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği, Dijital Hak ve Dijital Sorumluluk olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Bu çerçevede iki boyut altından geliştirilen ölçeklere ilişkin AFA ve DFA çalışmaları başlıklar altında sunulmuştur.

3.3.1.1. Dijital Haklar Ölçeği Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizleri

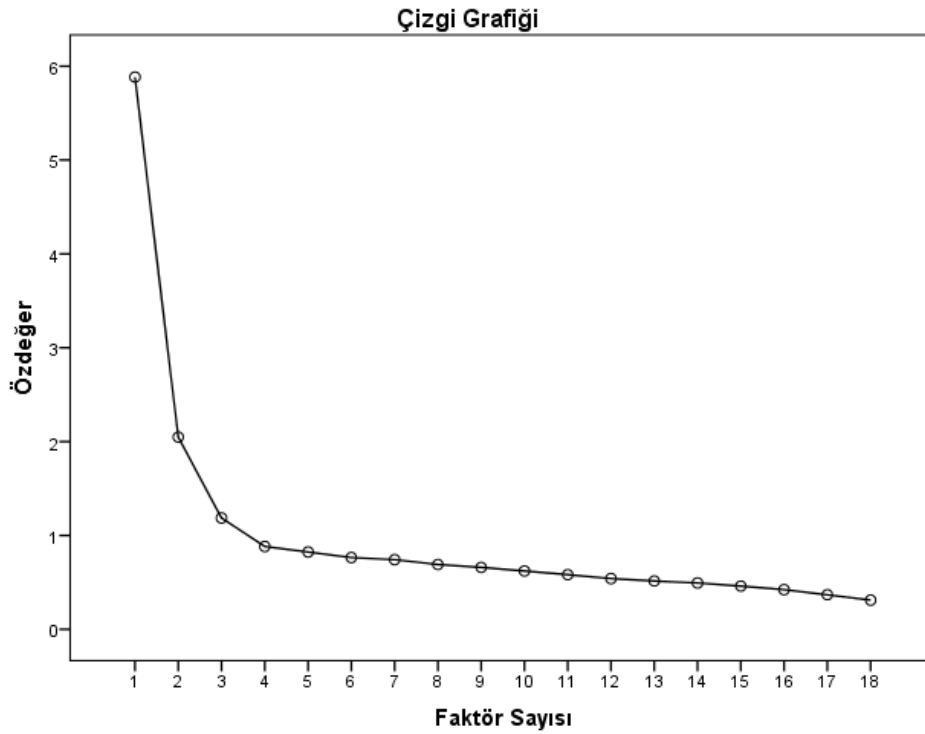
Öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarını belirlemeyi amaçlayan ve ölçme aracının birinci boyutu olan dijital hak ölçeğinin geliştirilmesi aşamasında oluşturulan 26 maddelik ilk form belirlenen örnekleme uygulanmıştır. Katılımcıların ölçekteki hakları kullanma durumları “Hiç kullanmam (1)”, “Nadiren kullanırım (2)”, “Bazen kullanırım (3)”, “Sıklıkla kullanırım (4)” ve “Her Zaman kullanırım (5)” şeklinde Likert tipi beşli derecelendirme yapılarak belirlenmiştir.

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

Elde edilen veriler ile faktör yapısını göstermek için ilk olarak döndürülmemiş temel bileşenler analizi gerçekleştirilmiştir. Kaiser-Guttman ilkesi gereğince faktör sayısının belirlenmesinde özdeğerleri 1'den çok olan faktörlerin incelenmesi yapılmıştır. Faktör özdeğerlerine dair çizgi grafiği ve açıklanan varyans oranları incelenerek (Zwick ve Velicer, 1986) madde çıkarma işlemine binişik maddelerden başlanmıştır (Çokluk vd., 2010). Gerçekleştirilen çalışmada binişik ve yük değeri düşük olan maddeler ölçekten tek tek çıkartılmıştır. Bu çerçevede AFA 9 kez tekrarlanmış ve gerçekleştirilen analizler sonucunda “dijital haklar” boyutunda 18 madden oluşan 3 faktörlü bir yapının ortaya çıktığı belirlenmiştir. Analizler sonucunda oluşan faktör özdeğerlerine ilişkin çizgi grafiği Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1

Faktör Özdeğerleri Çizgi Grafiği

AFA sonucunda ölçekte öz değeri 1'den büyük 3 faktör olduğu ve bu faktörlerin ölçege dair açıkladığı varyansın %50,66 olduğu belirlenmiştir. AFA sonucunda oluşan maddelere dair faktör yükleri Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11

Dijital Haklar AFA Sonuçları

Ölçek Maddeleri	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
H23	,816	,080	,144
H22	,760	,117	,128
H19	,759	,091	,224
H20	,736	,156	,125
H21	,685	,201	,115
H18	,643	,171	,242
H7	,084	,690	,183
H4	,109	,655	,163
H6	,258	,646	,080
H3	,054	,628	,149
H5	,111	,619	,164
H1	,103	,574	,157
H9	,144	,546	,254
H12	,186	,099	,714
H14	,176	,188	,713
H13	,128	,252	,679
H10	,194	,246	,574
H11	,177	,304	,542
KMO	.904		
Açıklanan Varyans (%50,66)	32,691	11,378	6,591
Cronbach Alpha ($\alpha=.878$)	,858	,780	,748

Analiz sonucunda KMO .904 olarak hesaplanmış ($\chi^2=2546.75$, $p = .000$) ve oluşan üç faktörlü yapının açıklayabildiği toplam varyansın %50,66 düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Sosyal bilimler araştırmalarında açıklanan varyansın %40 ile %60 arasında olması çok faktörlü ölçek yapılarında yeterli olarak kabul edilmektedir (Tavşancıl, 2005). Bu ölçüte dayanarak elde edilen üç faktörlü ölçek yapısının öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarını belirlemek için yeterli olduğu görülmüştür. Ölçekte yer alan 18 maddenin tümü için faktör yük değerleri ise .54'ün üzerindedir. Alanyazına bakıldığında .45 ve üstünde faktör yük değeri gösteren maddelerin ölçekte tutulması gerekliliği (Büyüköztürk, 2011: 124; Kline, 2000, s. 167-168) ölçütüne dayanarak bu maddeler için açımlayıcı faktör analizinde belirlenen haliyle doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ayrıca AFA sonrasında ölçme aracının ölçtüğü durumu ne kadar doğru ölçtüğüne dair ölçek ve ölçeğin alt ölçekleri için iç tutarlılığı/homojenliği hakkında bilgi veren Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır (Tezbaşaran, 2008). Güvenilirlik

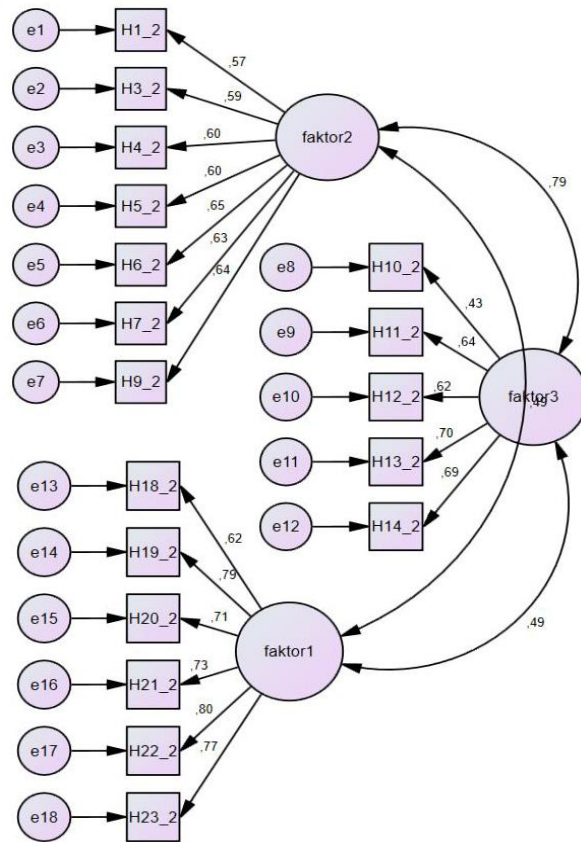
katsayılarının .70 ya da daha fazla olması, yeterli olarak değerlendirilmektedir (Nunnally, 1978). Ölçeğin bütününe ait Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .878 olarak belirlenmiş olup alt faktörlere ait değerlerin ise sırasıyla; .858, .780 ve .748 olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgular ölçeğin iyi düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu ve ortaya konulan hâliyle doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulabileceğini göstermiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

AFA sonrasında ortaya çıkan yapının geçerliğini değerlendirmek için DFA yapılmıştır (Kline, 2005). Çalışmada model uyum indeksleri olarak Ki-Kare (χ^2) İyi Uyum, İyi Uyum İndeksi (GFI), Düzenlenmiş İyi Uyum İndeksi (AGFI), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) göz önünde bulundurulmuştur. Üç faktörlü yapıya ilişkin yapısal eşitlik modeli değerleri Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2

Üç Faktörlü Yapıya İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli

Üç faktörlü yapıya ilişkin gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizlerinde modelde herhangi bir sınama yapılmadan ve önerilen modifikasyonlar gerçekleştirilmeden önce ulaşılan uyum iyiliği indeksleri Tablo 12 de gösterilmiştir.

Tablo 12

Dijital Haklar Ölçeğinin Gözden Geçirilmiş Faktör Yapısına İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri

Uyum İndeksi	Uyum
χ^2	322,529 (p=.000)
χ^2 /sd	2,443
GFI	.893
AGFI	.862
CFI	.908
RMSEA	.068

Yapısal eşitlik modelinde uyum indeks kriterleri ve kabulü için kesme noktaları göz önüne alınarak modelin uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde Ki-Kare/serbestlik derecesi iyilik uyumu değerinin 2.443 (küçük örneklemelerde 2.5 değerinin altındaki modellerde mükemmel uyum) olduğu belirlenmiştir (Çokluk ve arkadaşları, 2010; Kline, 2005; İlhan ve Çetin, 2014). Yine analizler sonucunda sırasıyla GFI= .893, AGFI=.862, CFI=.908 ve RMSEA= .068 değerleri hesaplanmıştır (Çokluk ve arkadaşları, 2010; İlhan ve Çetin, 2014; Kline, 2005; Şimşek, 2007; Tabachnick ve Fidel, 2007). Elde edilen bulgulardan yola çıkarak üç faktörlü yapıya ilişkin olarak gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizlerinde modelde yeniden sınama yapılmamış ve “Dijital Haklar” ölçeğinin uyum indekslerine bakılarak kullanılabilir düzeyde olduğuna karar verilmiştir.

3.3.1.2.Dijital Sorumluluklar Ölçeği Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizleri

Ölçme aracının ikinci boyutu olan dijital sorumluluklara uyma durumlarını belirlenmeyi amaçlayan dijital sorumluluklar ölçeğinin geliştirilmesi aşamasında oluşturulan 24 maddelik ilk form belirlenen örnekleme uygulanmıştır. Katılımcıların, ölçekteki sorumluluklara uyma durumları “Hiç Uymam (1)” “Nadiren uyarım (2)” “Bazen uyarım (3)” “Sıklıkla uyarım (4)” ve “Her zaman uyarım (5)” şeklinde Likert tipi beşli derecelendirme yapılarak belirlenmiştir.

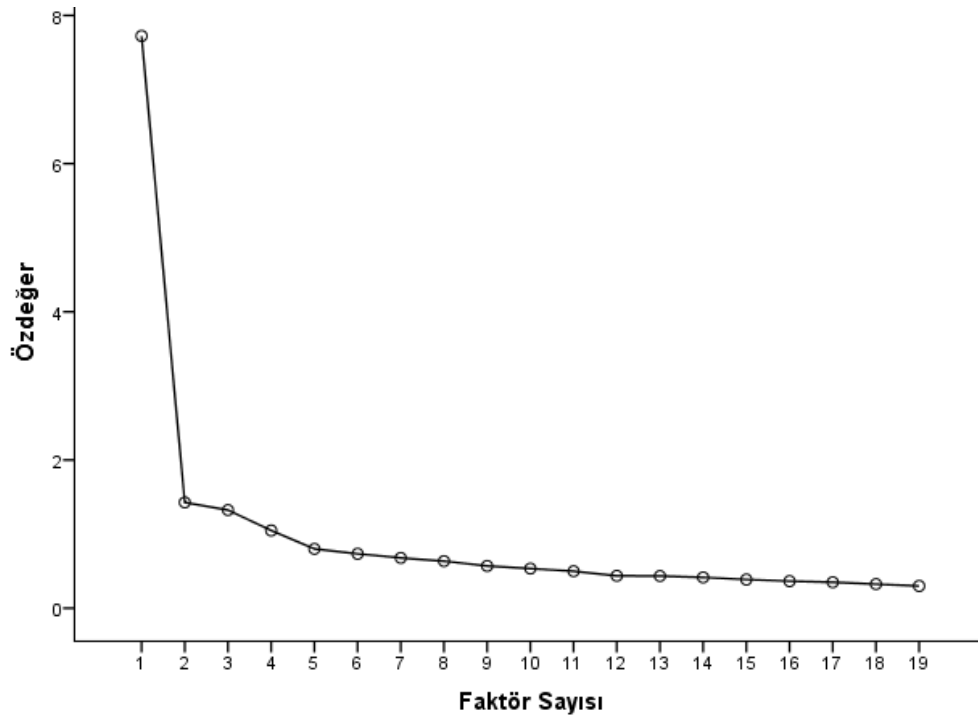

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

Elde edilen veriler ile faktör yapısını göstermek için ilk olarak döndürülmemiş temel bileşenler analizi gerçekleştirilmiştir. Kaiser-Guttman ilkesi gereğince faktör sayısının belirlenmesinde özdeğerleri 1’den çok olan faktörlerin incelenmesi yapılmıştır. Faktör özdeğerlerine dair çizgi grafiği ve açıklanan varyans oranları incelenerek (Zwick ve Velicer, 1986) madde çıkarma işlemine binişik maddelerden başlanmıştır (Çokluk vd., 2010). Gerçekleştirilen çalışmada binişik ve yük değeri düşük olan maddeler tek tek ölçekten çıkartılmıştır. Bu çerçevede AFA 6 defa tekrarlanmış ve gerçekleştirilen analizler sonucunda “dijital sorumluluklar” boyutunda 19 madden oluşan 4 faktörlü bir yapının ortaya çıktığı belirlenmiştir. Analizler sonucunda oluşan faktör özdeğerlerine ilişkin çizgi grafiği Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3

Faktör Özdeğerleri Çizgi Grafiği

AFA sonucunda ölçekte öz değeri 1’den büyük 4 faktör olduğu ve bu faktörlerin ölçğe dair açıkladığı varyansın %60,66 olduğu belirlenmiştir. AFA sonucunda oluşan maddelere dair faktör yükleri Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13

Dijital Sorumluluklar AFA Sonuçları

Ölçek Maddeleri	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4
S20	,773	,079	,189	,153
S19	,710	,289	,321	-,033
S22	,693	,277	,156	,187
S21	,690	,239	,254	,056
S14	,659	,328	,196	,095
S13	,640	,336	,033	,109
S18	,568	,042	-,028	,446
S15	,539	,270	,020	,425
S7	,145	,777	,079	,227
S8	,171	,767	,107	,154
S9	,293	,714	,167	,019
S10	,379	,577	,231	,036
S6	,236	,555	,191	,374
S11	,347	,483	,077	,227
S1	,213	,161	,800	,057
S2	,180	,202	,776	,112
S3	,138	,055	,613	,453
S5	,100	,226	,141	,799
S4	,193	,282	,376	,581
KMO	.931			
Açıklanan Varyans (%60,66)	40,643	7,517	6,971	5,526
Cronbach Alpha ($\alpha=.917$)	,880	,872	,735	,685

Analiz sonucunda KMO .931 olarak hesaplanmış ($\chi^2=3669.69$, $p = .000$) ve oluşan dört faktörlü yapının açıklayabildiği toplam varyansın %60,66 düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Sosyal bilimler araştırmalarında açıklanan varyansın %40 ile %60 arasında olması çok faktörlü ölçek yapılarında yeterli olarak kabul edilmektedir (Tavşancıl, 2005). Bu ölçüte dayanarak elde edilen dört faktörlü ölçek yapısının öğrencilerin dijital sorumluluklarına uyma durumlarını belirlemek için yeterli olduğu görülmüştür. Ölçekte yer alan 19 maddenin tümü için faktör yük değerleri ise .48'in üzerindedir. Alanyazına bakıldığında .45 ve üstünde faktör yük değeri gösteren maddelerin ölçekte tutulması gerekliliği (Büyüköztürk, 2011: 124; Kline, 2000, s. 167-168) ölçütüne dayanarak bu maddeler için açılımlayıcı faktör analizinde belirlenen hâliyle doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin tümüne ait Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise .917 olarak belirlenmiş olup alt faktörlere ait değerlerin ise sırasıyla; .880, .872, 735 ve .685 olarak

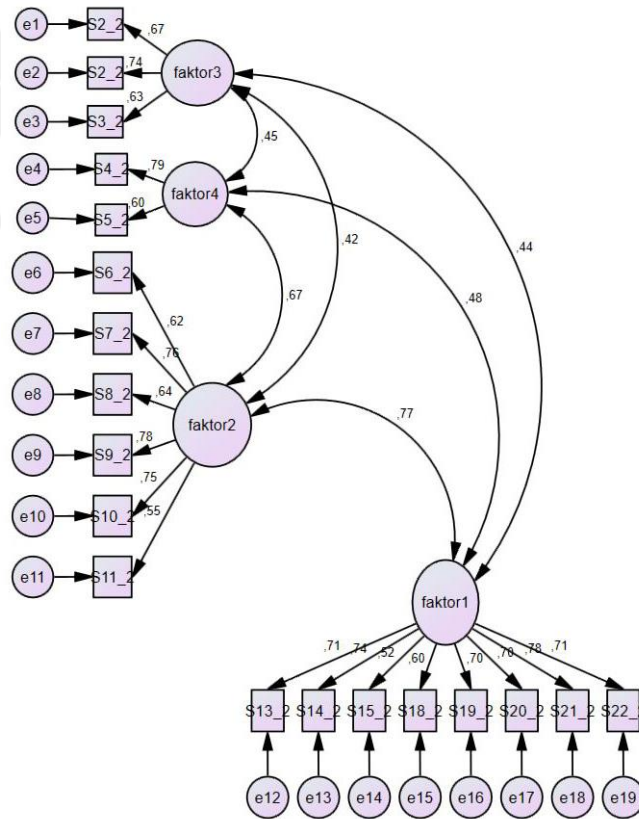
belirlenmiştir. Elde edilen bulgular ölçeğin iyi düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu ve ortaya konulan hâliyle doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulabileceğini göstermiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

AFA sonrasında ortaya çıkan yapının geçerliğini değerlendirmek için DFA yapılmıştır (Kline, 2005). Çalışmada model uyum indeksleri olarak Ki-Kare (χ^2) İyi Uyum, İyi Uyum İndeksi (GFI), Düzenlenmiş İyi Uyum İndeksi (AGFI), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) göz önünde bulundurulmuştur. Dört faktörlü yapıya ilişkin yapısal eşitlik modeli değerleri Şekil 4’te sunulmuştur.

Şekil 4

Dört Faktörlü Yapıya İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli

Dört faktörlü yapıya ilişkin gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizlerinde modelde herhangi bir sınama yapılmadan ve önerilen modifikasyonlar gerçekleştirilmeden önce ulaşılan uyum iyiliği indeksleri Tablo 14’ te gösterilmiştir.

Tablo 14

Dijital Sorumluluklar Ölçeğinin Gözden Geçirilmiş Faktör Yapısına İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri

Uyum İndeksi	Uyum
χ^2	343,760 (p=.000)
χ^2 /sd	2,355
GFI	.894
AGFI	.862
CFI	.917
RMSEA	.066

Yapısal eşitlik modelinde uyum indeks kriterleri ve kabulü için kesme noktaları göz önüne alınarak modelin uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde Ki-Kare/serbestlik derecesi iyilik uyumu değerinin 2.355 (küçük örneklerde 2.5 değerinin altındaki modellerde mükemmel uyum) olduğu belirlenmiştir (Çokluk ve arkadaşları, 2010; Kline, 2005; İlhan ve Çetin, 2014). Yine analizler sonucunda sırasıyla GFI= .894, AGFI=.862, CFI=.917 ve RMSEA= .066 değerleri hesaplanmıştır (Çokluk vd., 2010; İlhan ve Çetin, 2014; Kline, 2005; Şimşek, 2007; Tabachnick ve Fidel, 2007). Elde edilen bulgulardan yola çıkarak dört faktörlü yapıya ilişkin olarak gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizlerinde modelde yeniden sınama yapılmayarak “Dijital Sorumluluklar” ölçeğinin uyum indeksleri bakımından kullanılabilir düzeyde olduğuna karar verilmiştir.

3.4.Verilerin Toplanması

Çalışmada veri toplama aracı olarak, araştırmanın bağımsız değişkenlerine ilişkin verilerin kullanıldığı kişisel bilgi formu ile araştırmacı tarafından geliştirilen “Dijital Hak ve Sorumluluklar” ölçeği kullanılmıştır. Dijital hak ve dijital sorumluluk olmak üzere iki alt boyuttan oluşan dijital hak ve sorumluluklar ölçeği aracılığıyla, alınan etik kurul onayı ve Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden ölçeğin MEB’e bağlı ortaokullarda uygulamasının yapılması izni ile ortaokul düzeyinde öğrenimlerine devam eden 1152 öğrenciden veri toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Çalışmanın bağımsız değişkenlerine ait veriler kişisel bilgi formu ile toplanmıştır. Kişisel bilgi formunda çalışmaya katılan öğrencilerin demografik bilgilerinin yanı sıra dijital hak ve sorumluluklarla ilişkilendirilecek dijital ortam kullanımlarına yönelik teknoloji ve uygulamalarına ait bilgiler bulunmaktadır (*Ek 10*).

Dijital Hak ve Sorumluluklar Bilgi Formu: Öğrencilerin ölçek içerisindeki hak ve sorumluluklarını bilme durumlarını belirlemek için kullanılmıştır. Dijital hak ve

sorumluluklar bilgi formunda geliştirilen ölçek içerisinde yer alan hak ve sorumluluklar listelenerek öğrencilere bu hak ve sorumluluklar konusunda bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur (Ek 11).

Dijital Haklar Ölçeği: Öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarını belirlemeyi amaçlayan ölçme aracı (Ek 12); Dijital Ortamlarda Korunma Hakkı, Dijital Ortamlara Erişim Hakkı, Dijital Ortamlara Katılım Hakkı olmak üzere 3 alt boyut ve 18 maddeden oluşmaktadır. Öğrencilerin, ölçekte yer alan hakları kullanma durumlarını belirlemek üzere “Hiç kullanmam (1)”, “Nadiren kullanırım (2)”, “Bazen kullanırım (3)”, “Sıklıkla kullanırım (4)” ve “Her Zaman kullanırım (5)” şeklinde likert tipi beşli derecelendirme yapılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenen ölçme aracının, çalışmadan elde edilen verilerin analizi sonucunda Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının .878 olduğu bu doğrultuda ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir. Yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi sonucu, (KMO=.904) çalışmanın örneklem büyüklüğünün mükemmel (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk., 2012; Field, 2000;), Bartlett testi ise (<.05) verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiğini (Büyüköztürk, 2011) göstermektedir.

Dijital Sorumluluklar Ölçeği: Öğrencilerin dijital sorumluluklarına uyma durumlarını belirlemeyi amaçlayan ölçme aracı (Ek 12); Dijital Ortamlarda Korunma, Dijital Ortamlarda Katılım, Dijital Ortamlarda Erişim ve Dijital Ortamlarda Bilgi Güvenliği olmak üzere 4 alt boyut ve 19 maddeden oluşmaktadır. Öğrencilerin, ölçekte yer alan sorumluluklara uyma durumlarını belirlemek üzere “Hiç Uyman (1)”, “Nadiren uyarım (2)”, “Bazen uyarım (3)”, “Sıklıkla uyarım (4)” ve “Her zaman uyarım (5)” şeklinde Likert tipi beşli derecelendirme yapılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenen ölçme aracının, çalışmadan elde edilen verilerin analizi sonucunda Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının .917 olduğu bu doğrultuda ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir. Yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi sonucu (KMO=.931) çalışmanın örneklem büyüklüğünün mükemmel (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk., 2012; Field, 2000;), Bartlett testi ise (<.05) verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiğini (Büyüköztürk, 2011) göstermektedir.

Veri toplama aşamasında Ankara ilinin dokuz ilçesinde (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pursaklar, Sincan, Yenimahalle) belirlenen imam hatip ve genel ortaokulların müdürleri ile görüşülerek ölçek uygulamasının yapılması için izin alınmış, uygulamalarının yapılacağı günler ve tarihler belirlenmiştir. Ardından ölçek her ilçeden belirlenen sayıda örneklem üzerinde uygulanmıştır.

3.5.Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumları ve dijital sorumluluklarına uyma durumlarını belirlemeye yönelik ölçeklerle birlikte kişisel bilgiler formu ile dijital hak ve sorumluluklar bilgi formundan toplanan verilerin betimsel istatistiklerine ve karşılaştırması yapılacak gruplar arasında gözlenen farkların istatistiksel olarak manidar olup olmadıklarına bakılmıştır. Bu doğrultuda iki ilişkisiz örneklem arasındaki farkın manidar olup olmadığı bağımsız örneklem T testi analizi ile grup sayısının ikiden fazla olması durumunda ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile çözümleme yapılması planlanmıştır. Bunun için ise öncelikle öğrencilerin dijital hak ve sorumluluk farkındalıklarını belirlemeye yönelik ölçekler ve ölçek alt faktörlerinin normal dağılıp dağılmadığı ve homojenlik ön şartlarına bakılmıştır.

İlişkisiz örneklem t-testi, ilişkili örneklem t-testi ve tek faktörlü varyans analizinin uygulanabilmesi için öncelikli olarak bu testin varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığı kontrol edilmiştir. Bu analizin yapılabilmesi için bağımlı değişkene ait ölçüm değerlerinin en az aralık ölçeğinde olmasının yanı sıra bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımının her iki grupta da normal dağılım göstermesi şartı aranmaktadır. Normal dağılım özelliğinin incelenmesinde kullanılan yöntemlerden biri olarak kabul edilen çarpıklık ve basıklık katsayılarının sıfır (0) olması ölçümlerin aritmetik ortalama değerine göre tam simetrik dağılımını göstermektedir. Ancak, bu değerlerin ± 1 değerleri arasında kalması da ölçümlerin normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2011). Bir veri setinde Basıklık-Çarpıklık (Kurtosis-Skewness) değerlerinin ± 2.0 aralığında olmasının normal dağılım için kabul edilebilir bir ölçüt (George ve Mallery, 2003) olmasının yanı sıra Q-Q grafiği üzerinde yer alan noktaların 45 derecelik doğru üzerinde ya da bu doğruya yakın olarak değerlendirilen sınırlar içinde bulunuyorsa normal dağılımdan söze edilebilir (Büyüköztürk, 2011).

Varyansların homojenliğinin Levene Testi ($P > .05$) ile analiz edildiği çalışmada, karşılaştırması yapılacak gruplar arasında gözlenen farkların istatistiksel olarak manidar olması durumunda ise oluşan farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını belirlemek için ise post-hoc testi yapılmıştır (Köklü ve ark., 2006; Roscoe, 1975). Varyansların homojen olduğu durumlarda post-hoc istatistiklerinden, karşılaştırılacak grup sayılarının çok olması durumunda hata payını kontrol altında tutabilen ve gruplardaki gözlem sayılarının eşit olması varsayımını dikkate almayan en esnek bir post-hoc türü olan Scheffe metodu kullanılmıştır (Kayri, 2009; Scheffe, 1959). Varyansların

homojen olmadığı durumlarda ise gruplardaki gözlem sayılarının eşit olması varsayımını dikkate almayan post-hoc istatistiklerinden Tamhane's T2 metodu kullanılmıştır. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın manidarlığı .05 düzeyinde yorumlanmış ve verilerin analizinde IBM SPSS Statistics 22 paket programından yararlanılmıştır.

Öğrencilerin dijital haklarının kullanma durumlarına yönelik ölçekte yer alan sorulara verilen yanıtlar: Hiç kullanmam (1), Nadiren kullanım (2), Bazen kullanım (3), Sıklıkla kullanım (4) ve Her Zaman kullanım (5) şeklinde kodlanmıştır. Verilen yanıtlar sonucunda oluşan toplam puanlar hesaplanmış ve ölçekten elde edilen toplam puan arttıkça öğrencilerin dijital haklarını kullanma düzeylerinin arttığı şeklinde yorumlanmıştır. Öğrencilerin dijital sorumluluklara uyma durumlarına yönelik ölçekte yer alan sorulara verilen yanıtlar ise: Hiç uymam (1), Nadiren uyarım (2), Bazen uyarım (3), Sıklıkla uyarım (4) ve Her zaman uyarım (5) şeklinde kodlanmıştır. Verilen yanıtlar sonucunda oluşan toplam puanlar hesaplanmış ve ölçekten elde edilen toplam puan arttıkça öğrencilerin dijital sorumluluklarına uyma düzeylerinin arttığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada kullanılan ölçekler ve bu ölçeklerin alt faktörlerine dâhil olan sorulardan alınan en düşük ve en yüksek puanlara ilişkin puanlar Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15

Ölçek Alt Faktörleri, Faktörlere Dâhil Olan Sorular ile En Düşük ve En Yüksek Puanlar

Dijital Haklar	Soru Sayısı	En Düşük Puan	En Yüksek Puan
Dijital Ortamlarda Korunma Hakkı	13-18	6	30
Dijital Ortamlara Erişim Hakkı	1-7	7	35
Dijital Ortamlara Katılım Hakkı	8-12	5	25
Ölçek Toplam		18	90
Dijital Sorumluluklar			
Dijital Ortamlarda Korunma İle İlgili Sorumluluklar	12-19	8	40
Dijital Ortamlara Katılım İle İlgili Sorumluluklar	6-11	6	30
Dijital Ortamlara Erişim İle İlgili Sorumluluklar	1-3	3	15
Dijital Ortamlarda Bilgi Güvenliği İle İlgili Sorumluluklar	4-5	2	10
Ölçek Toplam		19	95

Tablo 15'te görüldüğü gibi öğrencilerin, Dijital Haklar ölçeğine verebileceği en düşük puan 18, en yüksek puan ise 90 olarak belirlenmiştir. Dijital Sorumluluklar ölçeğine ise verebilecekleri en düşük puan 19, en yüksek puan ise 95 olarak belirlenmiştir.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde verilerin alt amaçlardaki soruları yanıtlayacak şekilde çözümlenmesi ile elde edilen bulgulara ve bu bulguların yorumlarına yer verilmiştir.

4.1.Öğrencilerin Dijital Hak ve Sorumluluklarını Bilme Durumları

Öğrencilerin dijital hak ve sorumluluklarını bilme durumlarını belirlemek için Dijital Hak ve Sorumluluklar Bilgi Formu'ndaki haklar kısmında yer alan her maddeye ilişkin görüşlerini içeren yüzde ve frekans değerleri Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16

Öğrencilerin Dijital Haklarını Bilme Durumları

Haklar	Bilme Durumları			
	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
1. Dijital ortamlara erişme hakkım olduğunu bilirim.	1059	92,8	83	7,2
2. Dijital ortamlara farklı dijital araçları (bilgisayar, akıllı telefon, tablet vb.) kullanarak erişme hakkım olduğunu bilirim	1104	95,8	48	4,2
3. Dijital ortamları kullanırken ana dilimde kaynaklara ulaşma hakkım olduğunu bilirim.	1033	89,7	119	10,3
4. Dijital ortamlara erişebilmek için, uygun altyapı (internet kablosu, bağlantısı vb.) hizmeti alma hakkım olduğunu bilirim.	999	86,7	153	13,3
5. Dijital ortamları kullanarak kendimi geliştirme hakkım olduğunu bilirim.	1074	93,2	78	6,8
6. Dijital ortamları kullanarak ilgi ve ihtiyaçlarıma uygun bilgi arama hakkım olduğunu bilirim.	1067	92,6	85	7,4
7. Herhangi bir ayrımcılığa uğramadan (din, dil, ırk, cinsiyet vb.) dijital ortamları kullanma hakkım olduğunu bilirim.	1033	89,7	119	10,3
8. Özel bir durumum olduğunda (engellilik, hastalık vb.) bana uygun içeriğe ulaşabilme hakkım olduğunu bilirim.	952	82,6	200	17,4
9. Dijital ortamlarda düşüncelerimi özgürce dile getirebilme hakkım olduğunu bilirim.	1061	92,1	91	7,9
10. Dijital ortamlarda topluluk kurma hakkım olduğunu bilirim.	1021	88,6	131	11,4

(Devam ediyor)

Tablo 16 (Devam)

Öğrencilerin Dijital Haklarını Bilme Durumları

11. Dijital ortamlarda bir grubun sayfasına katılma, ziyaret etme hakkım olduğunu bilirim.	1044	90,6	108	9,4
12. Dijital ortamlarda içerikler (yazılı, görsel vb.) oluşturup, bunları paylaşabilme hakkım olduğunu bilirim.	1067	92,6	85	7,4
13. Dijital ortamlardaki fotoğraf ve videolarımın iznim dışında kullanılmasını engelleme hakkım olduğunu bilirim.	1089	94,5	63	6,5
14. Dijital ortamlardaki kişisel bilgilerimi benden habersiz kullanan kişi ve kurumları şikâyet etme hakkım olduğunu bilirim.	1081	93,8	71	6,2
15. Dijital ortamlardaki her türlü kötü davranıştan (siber saldırı, siber zorbalık vb.) korunma hakkım olduğunu bilirim.	1070	92,9	82	7,1
16. Dijital ortamlarda kişi ya da kurumlardan gelen istemediğim mesajları (SMS, E-mail vb.) engelleme hakkım olduğunu bilirim.	1041	90,4	111	9,6
17. Dijital ortamlarda daha önce yaptığım bir paylaşımın tüm dijital ortamlardan kaldırılmasını isteme hakkım olduğunu bilirim.	998	86,6	154	13,4
18. Hakkımda yapılmış paylaşımların tüm dijital ortamlardan kaldırılmasını isteme hakkım olduğunu bilirim.	1037	90,0	115	10,0

Tablo 16 incelendiğinde;

1. Çalışmaya katılan öğrencilerin %92,8'i dijital ortamlara erişme hakkının varlığını bildiğini belirtirken, % 7,2 'si bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
2. Çalışmaya katılan öğrencilerin %95,8'i farklı dijital araçları kullanarak dijital ortamlara erişebilme hakkı olduğunu bildiğini belirtirken, %4,2'si bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
3. Çalışmaya katılan öğrencilerin %89,7'si dijital ortamları kullanırken ana dilinde kaynağa ulaşma hakkının varlığını bildiğini belirtirken, % 10,3'ü bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
4. Çalışmaya katılan öğrencilerin %86,7' si dijital ortamlara erişebilmek için uygun altyapı hizmeti alma hakkının varlığını bildiğini belirtirken, % 13,3'ü bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
5. Çalışmaya katılan öğrencilerin %93,2'si dijital ortamları kullanarak kendini geliştirme hakkının varlığını bildiğini belirtirken, %6,8'i bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
6. Çalışmaya katılan öğrencilerin %92,6'sı dijital ortamları kullanarak ilgi ve ihtiyaçlarına uygun bilgi arama hakkının varlığını bildiğini belirtirken, % 7,4'ü bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.

7. Çalışmaya katılan öğrencilerin %89,7'si dijital ortamları herhangi bir ayrımcılığa uğramadan kullanabilme hakkının varlığını bildiğini belirtirken %10,3'ü bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
8. Çalışmaya katılan öğrencilerin %82,6'sı özel bir durumu olduğunda (engellilik, hastalık vb.) kendine uygun içeriğe ulaşma hakkının varlığını bildiğini belirtirken, % 17,4'ü bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
9. Çalışmaya katılan öğrencilerin %92,1'i dijital ortamlarda düşüncelerini özgürce dile getirebilme hakkının varlığını bildiğini belirtirken, %7,9'u bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
10. Çalışmaya katılan öğrencilerin %88,6'sı dijital ortamlarda topluluk kurma hakkının varlığını bildiğini belirtirken, %11,4'ü bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
11. Çalışmaya katılan öğrencilerin %90,6'sı dijital ortamlarda bir grubun sayfasına katılma, ziyaret etme hakkının varlığını bildiğini belirtirken, % 9,4'ü bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
12. Çalışmaya katılan öğrencilerin %92,6'sı dijital ortamlarda içerikler oluşturup, bunları paylaşabilme hakkının varlığını bildiğini belirtirken %7,4'ü bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
13. Çalışmaya katılan öğrencilerin %94,5'i dijital ortamlardaki fotoğraf ve videolarının izni dışında kullanılmasını engelleme hakkının varlığını bildiğini belirtirken, % 6,5'i bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
14. Çalışmaya katılan öğrencilerin %93,8'i dijital ortamlardaki kişisel bilgilerini kendinden habersiz kullanan kişi ve kurumları şikâyet etme hakkının varlığını bildiğini belirtirken % 6,2'si bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
15. Çalışmaya katılan öğrencilerin %92,9'u dijital ortamlarda her türlü kötü davranıştan korunma hakkının varlığını bildiğini belirtirken, %7,1'i bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
16. Çalışmaya katılan öğrencilerin %90,4'ü dijital ortamlarda kişi ya da kurumlardan gelen istemediği mesajları engelleme hakkının varlığını bildiğini belirtirken, %9,6'sı bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.
17. Çalışmaya katılan öğrencilerin %86,6'sı dijital ortamlarda daha önce yaptığı bir paylaşımı istediği zaman tüm dijital ortamlardan kaldırabilme hakkının varlığını bildiğini belirtirken, %13,4'ü bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.

18. Çalışmaya katılan öğrencilerin %90'ı hakkında yapılmış paylaşımların dijital ortamlardan kaldırılmasını talep edebileceği hakkının varlığını bildiğini belirtirken %10'u bu hakkını bilmediğini belirtmiştir.

Tablo 16'yı dijital hak ve sorumluluklar ölçeğinde hak boyutunda yer alan alt boyutlara ilişkin incelediğimizde;

- Öğrencilerin %91,5'i dijital ortamlara erişim hakkı alt boyutunda yer alan hakları (1-7) bildiğini belirtirken %8,5'i ise bu haklarını bilmediklerini belirtmiştir.
- Öğrencilerin %90,975'i dijital ortamlara katılım hakkı alt boyutunda yer alan hakları (8-12) bildiğini belirtirken %9,025'i ise bu haklarını bilmediklerini belirtmiştir.
- Öğrencilerin %91,36'sı dijital ortamlarda korunma hakkı alt boyutunda yer alan hakları (12-18) bildiğini belirtirken %8,7'si ise bu haklarını bilmediklerini belirtmiştir.

Öğrencilerin dijital sorumlulukları bilme durumlarını belirlemek için Dijital Hak ve Sorumluluklar Bilgi Formu'ndaki sorumluluklar kısmında yer alan her maddeye ilişkin görüşlerini içeren yüzde ve frekans değerleri Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17

Öğrencilerin Dijital Sorumluluklarını Bilme Durumları

Sorumluluklar	Bilme Durumları			
	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
1. Dijital ortamları kullanarak erişimi yasak olan içeriklere erişmemem gerektiğini bilirim.	1046	90,8	106	9,2
2. Çevremdeki insanların dijital ortamlara erişmesine engel olmamam (hackleme, virüs gönderme vb.) gerektiğini bilirim.	1004	87,2	148	12,8
3. Dijital ortamlarda kişisel gelişimimi destekleyecek içerikleri kullanmam gerektiğini bilirim.	1056	91,7	96	8,3
4. Dijital ortamlarda ihtiyaç duyduğum bilgiye güvenilir kaynakları kullanarak ulaşmam gerektiğini bilirim.	1069	92,8	83	7,2
5. Dijital ortamlardan edindiğim bilgilerin doğruluğunu kontrol etmem gerektiğini bilirim.	1093	94,9	59	5,1
6. Dijital ortamları, insanları din, dil, ırk, cinsiyet gibi özelliklerine göre ayırmadan kullanmam gerektiğini bilirim.	1063	92,3	89	7,7

(Devam ediyor)

Tablo 17 (Devam)

Öğrencilerin Dijital Sorumluluklarını Bilme Durumları

7. Dijital ortamları kullanırken, insanların sahip olduğu kişisel özelliklere saygı duymam gerektiğini bilirim.	1104	95,8	48	4,2
8. Dijital ortamları kullanan insanların inanç ve fikirlerine saygı duymam gerektiğini bilirim.	1111	96,4	41	3,6
9. Dijital ortamlarda paylaşım yaparken başka insanların haklarını çiğnemem gerektiğini bilirim.	1085	94,2	67	5,8
10. Dijital ortamlarda insanları yanıltan, yanlış bilgiler paylaşmamam gerektiğini bilirim.	1078	93,6	74	6,4
11. Dijital ortamlarda başkalarının yaptığı paylaşımları kullanırken izin almam gerektiğini bilirim.	1080	93,8	72	6,3
12. Dijital ortamlarda başkalarının kimlik bilgilerini kullanmamam gerektiğini bilirim.	1079	93,7	73	6,3
13. Önemli kimlik bilgilerimi güvenilir olmayan dijital ortamlarda paylaşmamam gerektiğini bilirim.	1084	94,1	68	5,9
14. Dijital ortamlardaki hizmetleri kullanırken gizlilik ayarlarımı düzenlemem gerektiğini bilirim.	1059	91,9	93	8,1
15. Dijital ortamlarda uygunsuz içerikleri gerekli kişi ya da kurumlara şikâyet etmem gerektiğini bilirim.	1073	93,1	79	6,9
16. Dijital ortamlarda başkalarının kişisel bilgilerini tehdit aracı olarak kullanmamam gerektiğini bilirim.	1062	92,2	90	7,8
17. Dijital ortamları kullanırken nereden geldiğini bilmediğim mesajları ve reklamları açmamam gerektiğini bilirim.	1086	94,3	66	5,7
18. Dijital ortamlarda başkalarının sildiği paylaşımlara ulaşmaya çalışmamam gerektiğini bilirim.	1062	92,2	90	7,8
19. Dijital ortamlarda başkalarına zarar verecek paylaşımların yayılmasını sağlamamam gerektiğini bilirim.	1084	94,1	68	5,9

Tablo 17 incelendiğinde;

1. Çalışmaya katılan öğrencilerin %90,8 i dijital ortamları kullanarak erişimi yasak olan içeriklere erişmemesi gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 9,2 si ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
2. Çalışmaya katılan öğrencilerin %87,2'si çevresindeki insanların dijital ortamlara erişmemesi gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 12,8'i ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
3. Çalışmaya katılan öğrencilerin %91,7'si dijital ortamlarda kişisel gelişimini destekleyecek içerikleri kullanması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 8,3'ü ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.

4. Çalışmaya katılan öğrencilerin %92,8'i dijital ortamlarda ihtiyaç duyduğu bilgiye güvenilir kaynakları kullanarak ulaşması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 7,2 si ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
5. Çalışmaya katılan öğrencilerin %94,9'u dijital ortamlardan edindiği bilgilerin doğruluğunu kontrol etmesi gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 5,1'i ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
6. Çalışmaya katılan öğrencilerin %92,3'ü dijital ortamları, insanları din, dil, ırk, cinsiyet gibi özelliklerine göre ayırmadan kullanması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 7,7'si ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
7. Çalışmaya katılan öğrencilerin %98,8'i dijital ortamları kullanırken, insanların sahip olduğu kişisel özelliklere saygı duyması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 4,2'si ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
8. Çalışmaya katılan öğrencilerin %96,4'ü dijital ortamları kullanan insanların inanç ve fikirlerine saygı duyması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 3,6'sı ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
9. Çalışmaya katılan öğrencilerin %94,2'si dijital ortamlarda paylaşım yaparken başka insanların haklarının çiğnenmemesi gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 5,8'i ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
10. Çalışmaya katılan öğrencilerin %93,6'sı dijital ortamlarda insanları yanıltan, yanlış bilgiler paylaşmaması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 6,4'ü ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
11. Çalışmaya katılan öğrencilerin %93,8'i dijital ortamlarda başkalarının yaptığı paylaşımları kullanırken izin alması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 6,3'ü ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
12. Çalışmaya katılan öğrencilerin %93,7'si dijital ortamlarda başkalarının kimlik bilgilerinin kullanılmaması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 6,3'ü ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
13. Çalışmaya katılan öğrencilerin %94,1'i önemli kimlik bilgilerini güvenilir olmayan dijital ortamlarda paylaşmaması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 5,9'u ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
14. Çalışmaya katılan öğrencilerin %91,9'u dijital ortamlardaki hizmetleri kullanırken gizlilik ayarlarının düzenlenmesi gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 8,1'i ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.

15. Çalışmaya katılan öğrencilerin %93,1'i dijital ortamlarda uygunsuz içerikleri gerekli kişi ya da kurumlara şikâyet etmesi gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 6,9'u ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
16. Çalışmaya katılan öğrencilerin %92,2'si dijital ortamlarda başkalarının kişisel bilgilerini tehdit aracı olarak kullanmaması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 7,8'i ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
17. Çalışmaya katılan öğrencilerin %94,3'ü dijital ortamlara kullanırken nereden geldiğini bilmediği mesajları ve reklamları açmaması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 5,7'si ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
18. Çalışmaya katılan öğrencilerin %92,2'si dijital ortamlarda başkalarının sildiği paylaşımlara ulaşmaya çalışmaması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 7,8'i ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.
19. Çalışmaya katılan öğrencilerin %94,1'i dijital ortamlarda başkalarına zarar verecek paylaşımların yayılmasını sağlamaması gerektiği yönündeki sorumluluğunu bildiğini, % 5,9'u ise bu sorumluluğunu bilmediğini belirtmiştir.

Tablo 17'yi dijital hak ve sorumluluklar ölçeğinde sorumluluk boyutunda yer alan alt boyutlara ilişkin incelediğimizde;

- Öğrencilerin %89,9'u dijital ortamlara erişim ile ilgili sorumluluklar alt boyutunda yer alan sorumlulukları (1-3) bildiğini belirtirken %10,1'i ise bu sorumlulukları bilmediklerini belirtmiştir.
- Öğrencilerin %93,85'i dijital ortamlarda bilgi güvenliği ile ilgili sorumluluklar alt boyutunda yer alan sorumlulukları (4-5) bildiğini belirtirken %6,15'i ise bu sorumlulukları bilmediklerini belirtmiştir.
- Öğrencilerin 94,5'i dijital ortamlara katılım ile ilgili sorumluluklar alt boyutunda yer alan sorumlulukları (6-11) bildiğini belirtirken %5,5'i ise bu sorumlulukları bilmediklerini belirtmiştir.
- Öğrencilerin %93,2'si dijital ortamlarda korunma ile ilgili sorumluluklar alt boyutunda yer alan sorumlulukları (12-19) bildiğini belirtirken %6,8'i ise bu sorumlulukları bilmediklerini belirtmiştir.

Dijital hak ve sorumluluklar bilgi formundan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde ortaokul öğrencilerinin büyük bir kısmının dijital ortamlardaki hak ve sorumluluklarından haberdar oldukları görülmektedir.

4.2.Öğrencilerin Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarına yönelik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18

Öğrencilerin Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Ölçek ve Alt Faktörleri	N	$\bar{X}$	S
Dijital Ortamlarda Korunma Hakkı	1152	20,83	7,03
Dijital Ortamlara Erişim Hakkı	1152	25,77	5,96
Dijital Ortamlara Katılım Hakkı	1152	16,64	5,013
Ölçek Toplamı	1152	63,24	14,78

Öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarına ilişkin yapılan analizler sonucunda, öğrencilerin haklar ölçeğinden ortalamanın üstünde ($\bar{X} = 63,24$) puan aldıkları belirlenmiştir. Yine ölçeğin dijital ortamlarda korunma ($\bar{X} =20,83$), dijital ortamlara erişim ($\bar{X} =25,77$) ve dijital ortamlara katılım ($\bar{X} =16,64$) alt faktörlerinde ölçekten alınan puanların ortalamanın üstünde olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin demografik özellikleri ile dijital haklarını kullanma durumlarına ilişkin elde edilen araştırma bulguları aşağıda verilmektedir.

4.2.1.Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ilişkisiz örneklem için t-testi analizi sonuçları Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19

Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Ölçek ve Alt Faktörleri	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	t	df	p
Dijital Ortamlarda Korunma Hakkı	Kız	558	20,52	7,47	-1,476	1150	.140
	Erkek	594	21,13	6,59			
Dijital Ortamlarda Erişim Hakkı	Kız	558	25,61	6,08	-,930	1150	.353
	Erkek	594	25,93	5,85			
Dijital Ortamlarda Katılım Hakkı	Kız	558	16,23	5,03	-2,648	1150	.008*
	Erkek	594	17,01	4,97			
Ölçek Toplamı	Kız	558	62,36	15,35	-1,976	1150	.048*
	Erkek	594	64,08	14,18			

*p<.05

Tablo 19 incelendiğinde, öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir, $[t(1150)=1.976, P<.05]$. Ölçeğin tüm faktörlerinin toplamından elde edilen puanlara göre erkek öğrencilerin ($\bar{X}=64.08$) dijital haklarının kullanma durumlarının kız öğrencilerden ($\bar{X}=62,36$) daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda, ölçeğin öğrencilerin dijital ortamlara katılım hakkını kullanma durumları alt faktörünün de cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir, $[t(1150)=2.648, P<.05]$. Ancak ölçeğin dijital ortamlarda korunma $[t(1150)=1.476, P>.05]$ ve dijital ortamlara erişim $[t(1150)=.930, P>.05]$ haklarını kullanma durumları ile öğrencilerin cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Her ne kadar öğrencilerin haklarını kullanma durumlarıyla cinsiyetleri arasında anlamlı farklılık gözlenme durumu ölçeğin alt faktörlerine göre değişiklik gösterse de genel olarak erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla haklarını kullanma durumlarına yönelik puanlarının yüksek olduğu gözlenmiştir.

Dijital ortamlarda erişim hakkının kullanımına yönelik cinsiyetlere göre anlamlı bir fark oluşmaması araştırmaya katılan kız ve erkek öğrencilerin dijital ortamlara erişim konusunda benzer özellikler gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. Öztürk'ün (2015) ortaokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık düzeylerini incelediği çalışmasında kız ($\bar{X}=100,07$) ve erkek ($\bar{X}=100,77$) öğrencilerin dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puanlar birbirine oldukça yakın bulunmuş, bu durum sonucunda kız ve erkek öğrencilerin teknolojiyi kullanma konusunda birbirine oldukça yakın olduğu çıkarımı yapılmıştır. Aynı şekilde Yıldırım'ın (2012), sekizinci sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmaya göre de çalışmaya katılan öğrencilerin teknoloji kullanım durumları cinsiyetlerine göre anlamlı bir fark göstermemektedir.

Dijital ortamlarda korunma hakkının kullanımına yönelik bulgulara bakıldığında kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark gözlenmemesinin nedeni öğrencilerin karşılaştıkları risk faktörlerinin benzer olabileceği ve bu risklere karşı verilen tepkilerin de benzerlik gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. Burnukara (2009), 12-18 yaş arasındaki çocuklarla yaptığı araştırmanın sonucunda siber zorbalığa maruz kalma açısından, kızlarla erkekler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Yalın, Bayır ve Numanoğlu'nun (2010) 479 ortaokul öğrencisiyle yaptığı çalışmada siber mağduriyet açısından cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmadığı belirlenmiştir.

Dijital ortamlara katılım hakkının kullanımı konusunda erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre bu haklarını daha fazla kullanmaları teknolojiyi kullanma konusunda her ne kadar kız ve erkek öğrenciler arasında benzerlik olsa da erkek öğrencilerin dijital

ortamlarda daha fazla içerik oluşturdıkları ve paylaşımında bulduklarını göstermektedir. Gündüz ve Özdiç'in (2008), ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin internet özyeterliklerini belirlemek amacıyla gerçekleştirdikleri araştırmada erkek öğrencilerin internet öz yeterlik düzeylerinin kız öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mısırlı (2013) ise, ortaokul öğrencilerinin eğitim teknolojisi standartlarına ilişkin yeterliklerini incelediği çalışmasında öğrencilerin dijital vatandaşlık ve katılım bölümünden aldıkları puanlara göre erkek öğrencilerin dijital ortama katılım konusunda kendilerini kız öğrencilere göre daha yeterli olarak gördüğü sonucuna ulaşmıştır.

4.2.2.Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarının öğrenim gördükleri okul türüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ilişkisiz örneklem için t-testi analizi sonuçları Tablo 20'de verilmiştir.

Tablo 20

Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Ölçek ve alt Faktörleri	Okul Türü	N	$\bar{X}$	S	t	df	p
Dijital Ortamlarda	Genel Ortaokul	1012	20,75	7,14	-1,030	1150	.303
Korunma Hakkı	İmam Hatip Ortaokulu	140	21,41	6,22			
Dijital Ortamlara	Genel Ortaokul	1012	25,89	5,99	1,808	1150	.071
Erişim Hakkı	İmam Hatip Ortaokulu	140	24,92	5,74			
Dijital Ortamlara	Genel Ortaokul	1012	16,62	5,02	,763	1150	.763
Katılım Hakkı	İmam Hatip Ortaokulu	140	16,75	4,98			
Ölçek Toplamı	Genel Ortaokul	1012	63,26	14,95	,892	1150	.892
	İmam Hatip Ortaokulu	140	63,08	13,49			

*p<.05

Gerçekleştirilen analizler sonucunda, öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarının öğrenim gördükleri okul türlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir, [t(1150)=.892, P>.05]. Yine benzer şekilde analizler sonucunda sırasıyla; dijital ortamlarda korunma [t(1150)=1.030, P>.05], dijital ortamlara erişim [t(1150)=1.808, P>.05] ve dijital ortamlara katılım [t(1150)=.763, P>.05] haklarını kullanma durumları ile öğrencilerin öğrenim gördükleri okul türleri arasında anlamlı bir

farklılık gözlenmemiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin öğrenim gördükleri okul türlerinin dijital haklarını kullanma durumları üzerinde bir etkisi olmadığı söylenebilir.

4.2.3.Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf kademesine göre dijital haklarını kullanma durumlarına yönelik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21

Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Ölçek ve alt Faktörleri	Sınıf	N	$\bar{X}$	S
Dijital Ortamlarda Korunma Hakkı	5. Sınıf	314	21,02	6,76
	6. Sınıf	304	20,50	6,95
	7. Sınıf	270	20,93	7,35
	8. Sınıf	264	20,90	7,14
	Toplam	1152	20,83	7,03
Dijital Ortamlarda Erişim Hakkı	5. Sınıf	314	24,74	5,97
	6. Sınıf	304	25,75	5,73
	7. Sınıf	270	26,19	6,40
	8. Sınıf	264	26,60	5,58
	Toplam	1152	25,77	5,96
Dijital Ortamlarda Katılım Hakkı	5. Sınıf	314	16,69	5,18
	6. Sınıf	304	16,76	4,74
	7. Sınıf	270	16,54	5,10
	8. Sınıf	264	16,54	5,04
	Toplam	1152	16,64	5,01
Ölçek Toplamı	5. Sınıf	314	62,44	14,71
	6. Sınıf	304	63,01	14,28
	7. Sınıf	270	63,66	15,69
	8. Sınıf	264	64,05	14,45
	Toplam	1152	63,24	14,78

Tablo 21’de öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf kademesi ile dijital hakları kullanma durumlarına yönelik puanları incelendiğinde, genel olarak ölçeğin tamamı ve alt faktörlerinde dijital haklarını kullanma durumlarının sınıflara göre yakın değerler aldığı söylenebilir. Bu noktada öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumları ile

öğrenim gördükleri sınıf kademesi arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ANOVA analizi sonuçları Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22

Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesi İle Dijital Haklarını Kullanma Durumlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek ve alt Faktörleri	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p	Fark
Dijital Ortamlarda Korunma Hakkı	Gruplararası	47,977	3	15,992	,323	,809	
	Grupiçi	56902,023	1148	49,566			
	Toplam	56950,000	1151				
Dijital Ortamlara Erişim Hakkı	Gruplararası	566,718	3	188,906	5,374	,001*	5-8, 5-7
	Grupiçi	40352,601	1148	35,150			
	Toplam	40919,319	1151				
Dijital Ortamlara Katılım Hakkı	Gruplararası	10,695	3	3,565	,142	,935	
	Grupiçi	28911,635	1148	25,184			
	Toplam	28922,330	1151				
Ölçek Toplamı	Gruplararası	434,424	3	144,808	,663	,575	
	Grupiçi	250836,545	1148	218,499			
	Toplam	251270,969	1151				

*p<.05

Analiz sonucunda öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarının, öğrenim gördükleri sınıf kademesine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir, [F(3-1148)=,663, p>.05]. Başka bir deyişle öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumları öğrenim gördükleri sınıf kademesine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmemektedir. Yine ölçeğin, dijital ortamlarda korunma [F(3-1148)=.323, p>.05] ve dijital ortamlara katılım [F(3-1148)=.142, p>.05] alt faktörlerinde sınıf kademesine göre anlamlı bir farklılık gözlenmezken, dijital ortamlara erişim alt faktöründe anlamlı farklılık gözlenmiştir, [F(3-1148)=5.374, p<.05]. Ölçek alt faktörlerinden tek anlamlı farklılığın gözlendiği dijital ortamlara erişim alt faktöründe oluşan farklılığın kaynağını belirlemek için gerçekleştirilen post-hoc testi sonucunda, farklılığın 5. sınıf ile 7 ve 8. sınıf öğrenci gruplarından kaynakladığı belirlenmiştir. Farkın nedenine yönelik veriler incelendiğinde ise 5.sınıf ($\bar{X}$ =24,74) öğrencilerinin dijital haklarını kullanma durumlarının 7. sınıf ($\bar{X}$ =26,19) ve 8. sınıf ($\bar{X}$ =26,60) öğrencilerine göre daha düşük olduğu gözlenmiştir.

Yine Öztürk’ün (2015) ortaokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık düzeylerini incelediği çalışmasında öğrencilerin dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puanların sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu

bulgulara bakılarak ortaokul öğrencilerinin dijital ortamları kullanma durumlarının 6,7 ve 8. sınıflarda birbirlerine çok yakın olduğu yorumu yapılabilir. 5. sınıfta okuyan öğrenciler ise dijital ortamlara diğer sınıf gruplarına göre daha az erişim sağlamaktadır. Ancak bu durum öğrenciler arasında dijital hakları kullanma bakımından önemli bir fark yaratmamaktadır.

4.2.4. Öğrencilerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ilişkisiz örneklem için t-testi analizi sonuçları Tablo 23’de verilmiştir.

Tablo 23

Öğrencilerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Ölçek ve alt Faktörleri	Ders	N	$\bar{X}$	S	t	df	p
Dijital Ortamlarda	Evet	750	21,38	7,15	3,649	1150	.000*
Korunma Hakkı	Hayır	402	19,81	6,70			
Dijital Ortamlara	Evet	750	26,52	5,73	5,882	1150	.000*
Erişim Hakkı	Hayır	402	24,38	6,14			
Dijital Ortamlara	Evet	750	16,85	5,03	2,014	1150	.043*
Katılım Hakkı	Hayır	402	16,23	4,97			
Ölçek Toplamı	Evet	750	64,76	14,76	4,795	1150	.000*
	Hayır	402	60,42	14,39			

*p<.05

Çalışmaya katılan öğrencilerin %36,46’sının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders aldıkları belirlenmiş ve gerçekleştirilen analizler sonucunda bu dersi alma durumlarına göre öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir, [t(1150)=4.795, P<.05]. Ölçeğin tamamına yönelik analizler sonucunda bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alan öğrencilerin ($\bar{X}$ =64.76) almayanlara ($\bar{X}$ =60,42) göre dijital haklarını kullanma durumlarının daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Yine ölçeğin alt faktörlerinden sırasıyla; dijital ortamlarda korunma [t(1150)=3.649, P<.05], dijital ortamlara erişim [t(1150)=5,882, P<.05] ve dijital ortamlara katılım [t(1150)=2.014, P<.05] faktörleri ile öğrencilerin daha önce bilgi

ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Ölçeğin tamamında olduğu gibi alt faktörlerinde de daha önce bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alan öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarının, bu dersi almayanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Elçi'nin (2015), ortaokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık bağlamında bilişim teknolojileri ve yazılım dersi öğretim programına yönelik görüşlerini incelediği çalışmada bilgi teknolojileri ve yazılım dersi öğretim programının öğrencilerin dijital vatandaşlık bilgi ve becerileri kazanmasına yönelik katkısı ortanın üzerinde olarak belirlenmiştir ($X=3.47$). Sınıf düzeyi, öğrencilerin cinsiyetleri bu durum üzerinde anlamlı bir fark yaratmazken, anne-baba eğitim düzeyi ile sosyoekonomik durum ortanın üzerinde bir fark yaratmıştır. Karaduman (2011) ise sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin 6. Sınıf öğrencilerinin dijital ortamdaki tutumlarına etkisi ve öğrenme öğretme sürecine yansımalarını incelediği çalışmada dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin gerçekleştirildiği deney grubunun dijital vatandaşlık tutum puanlarını, kontrol grubuna göre anlamlı derecede daha yüksek bulmuş, dijital vatandaşlığa dayalı olarak gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerin dijital vatandaşlık tutumlarını olumlu yönde etkilediği ve kalıcılığını sağladığı sonucuna ulaşmıştır.

Bu sonuçlara göre bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda öğrencilerin bilgilendirilmesi, dijital hakların kullanımı bakımından önemli bir etki yaratmaktadır. Bu anlamda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı konusunda içeriklerin oluşturulup öğrencilere bu konuda eğitim verilmesinin dijital hakların kullanımını artıracakı düşünülmektedir.

4.2.5.Öğrencilerin Dijital Hak ve Sorumluluklara Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarının dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders (konu, ünite, kurs, vb.) alma durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ilişkisiz örneklem için t-testi analizi sonuçları Tablo 24'te verilmiştir.

Tablo 24

Öğrencilerin Dijital Hak ve Sorumluluklara Yönelik Ders (Konu, Ünite, Kurs, Vb.) Alma Durumlarına Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Ölçek ve alt Faktörleri	Ders	N	$\bar{X}$	S	t	df	p
Dijital Ortamlarda Korunma Hakkı	Evet	449	21,50	6,912	,744	1150	.010*
	Hayır	703	20,41	7,083			
Dijital Ortamlara Erişim Hakkı	Evet	449	26,85	5,55	,012	1150	.000*
	Hayır	703	25,08	6,12			
Dijital Ortamlara Katılım Hakkı	Evet	449	17,07	4,90	,228	1150	.018*
	Hayır	703	16,36	5,07			
Ölçek Toplamı	Evet	449	65,43	14,36	,306	1150	.000
	Hayır	703	61,85	14,88			

*p<.05

Çalışmaya katılan öğrencilerin %38,98'inin dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders (konu, ünite, kurs, vb.) aldıkları belirlenmiş ve gerçekleştirilen analizler sonucunda bu dersi alma durumlarına göre öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir, [t(1150)=.306, P<.05]. Ölçeğin tamamına yönelik analizler sonucunda dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders (konu, ünite, kurs, vb.) alan öğrencilerin ($\bar{X}$ =65.43) almayanlara ($\bar{X}$ =61.85) göre dijital haklarını kullanma durumlarının daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Yine ölçeğin alt faktörlerinden sırasıyla; dijital ortamlarda korunma [t(1150)=.744, P<.05], dijital ortamlara erişim [t(1150)=,012, P<.05] ve dijital ortamlara katılım [t(1150)=.228, P<.05] faktörleri ile öğrencilerin daha önce dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders (konu, ünite, kurs, vb.) alma durumları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Ölçeğin tamamında olduğu gibi alt faktörlerinde de daha önce dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders (konu, ünite, kurs, vb.) alan öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarının daha önce bu dersi almayanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Karaduman'ın (2011), sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin 6. Sınıf öğrencilerinin dijital ortamdaki tutumlarına etkisi ve öğrenme öğretme sürecine yansımalarını incelediği çalışmasında deney grubunda bulunan öğrencilerin, katılım ve haklar boyutunda son test ortalama puanlarının kontrol grubunda bulunan öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum dijital vatandaşlığa dayalı olarak gerçekleştirilen etkinliklerin uygulandığı öğrencilerin katılım ve haklar puanlarının, bu etkinlikleri almayan öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Gözlenen bu bulgulara göre dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders alan öğrencilerin bu haklarını kullanma konusunda daha dikkatli davrandığı yorumu yapılabilir. Bu sonuçtan hareketle dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders içeriklerinin oluşturulup, bu içeriklerin tüm öğrencilere ulaştırılmasının öğrencilerin dijital haklarını kullanma konusunda önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4.2.6.Öğrencilerin İnternet Kullanım Sürelerine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Öğrencilerin internet kullanım sürelerine göre dijital haklarını kullanma durumlarına yönelik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 25'te verilmiştir.

Tablo 25

Öğrencilerin İnternet Kullanım Sürelerine Göre Dijital Haklarını Kullanma Durumları

Ölçek ve alt Faktörleri	Süre	N	$\bar{X}$	S
Dijital Ortamlarda Korunma Hakkı	1- 1 saatten az	426	19,86	7,37
	2- 1-3 saat arası	466	21,26	6,94
	3- 3-5 saat arası	134	21,13	6,62
	4- 5 saatten fazla	126	22,25	6,23
	Toplam	1152	20,83	7,03
Dijital Ortamlara Erişim Hakkı	1- 1 saatten az	426	24,20	6,09
	2- 1-3 saat arası	466	26,30	5,58
	3- 3-5 saat arası	134	26,65	5,49
	4- 5 saatten fazla	126	28,19	6,07
	Toplam	1152	25,77	5,96
Dijital Ortamlara Katılım Hakkı	1- 1 saatten az	426	15,47	5,08
	2- 1-3 saat arası	466	17,06	4,84
	3- 3-5 saat arası	134	16,84	4,90
	4- 5 saatten fazla	126	18,79	4,52
	Toplam	1152	16,64	5,01
Ölçek Toplamı	1- 1 saatten az	426	59,54	15,15
	2- 1-3 saat arası	466	64,62	14,20
	3- 3-5 saat arası	134	64,60	14,06
	4- 5 saatten fazla	126	69,25	13,31
	Toplam	1152	63,24	14,78

Öğrencilerin bir günde ortalama internet kullanım sürelerine ilişkin elde edilen sonuçlar incelendiğinde, öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%77.43) bir günde 3 saatin

altında internet kullandıkları görülmektedir. Bir günde 5 saatin üzerinde internet kullananların oranı ise %10,93 düzeyindedir ve grubu oluşturan öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumlarına yönelik puanlarının diğerlerine oranla daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu noktada öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumları ile bir gün boyunca internet kullanım oranları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ANOVA analizi sonuçları Tablo 26’da verilmiştir.

Tablo 26

Öğrencilerin İnternet Kullanım Süreleri İle Dijital Haklarını Kullanma Durumlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek ve alt Faktörleri	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p	Fark
Dijital Ortamlarda Korunma Hakkı	Gruplararası	755,920	3	251,973	5,148	,002*	1-2, 1-4
	Grupiçi	56194,080	1148	48,950			
	Toplam	56950,000	1151				
Dijital Ortamlara Erişim Hakkı	Gruplararası	2023,196	3	674,399	19,905	,000*	1-2, 1-3 1-4, 2-4
	Grupiçi	38896,124	1148	33,882			
	Toplam	40919,319	1151				
Dijital Ortamlara Katılım Hakkı	Gruplararası	1250,334	3	416,778	17,290	,000*	1-2, 1-3 1-4, 2-4 3-4
	Grupiçi	27671,995	1148	24,105			
	Toplam	28922,330	1151				
Ölçek Toplamı	Gruplararası	11532,026	3	3844,009	18,407	,000*	1-2, 1-3 1-4, 2-4
	Grupiçi	239738,943	1148	208,832			
	Toplam	251270,969	1151				

*p<.05

Analiz sonucunda öğrencilerin dijital haklarının kullanma durumlarının, bir günde ortalama internet kullanım sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir, [F(3-1148)=18.407, p<.05]. Başka bir deyişle öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumları internet kullanım sürelerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmektedir. Dijital haklar ölçeğinin alt faktörlerinin, öğrencilerin internet kullanım sürelerine göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde sırasıyla; dijital ortamlarda korunma [F(3-1148)=5.148, p<.05], dijital ortamlara erişim [F(3-1148)=19.905, p<.05] ve dijital ortamlara katılım [F(3-1148)=17.290, p<.05] faktörlerinde de anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

Ölçeğin tamamında belirlenen anlamlı farklılığın nedeninin belirlenmesi için gerçekleştirilen post-hoc testi sonucunda ise ölçeğin tamamındaki farklılığın kaynağının günde 1 saatten az internet kullanan öğrenci grubu olduğu belirlenmiştir. Ölçekteki

farklılığın bir diğer kaynağını da 1-3 saat ve 5 saatten fazla internet kullanan gruplar oluşturmuştur. Benzer sonuçlar ölçeğin alt faktörlerinde de gözlenmiş olup, dijital ortamlarda korunma alt faktöründeki farklılığın temel kaynağı 1 saatten az internet kullananlar ile 1-3 saat kullananlar arasında ve 1 saatten az ve 5 saatten fazla internet kullananlar arasında olduğu belirlenmiştir. Dijital ortamlara erişim alt faktöründeki farklılığın kaynağını ise 1 saatten az internet kullananlar ve diğer gruplar ile 1-3 saat ve 5 saatten fazla internet kullanan gruplar arasında oluşturmuştur. Dijital ortamlara katılım alt faktöründe ise 1 saatten az internet kullananlar ve diğer gruplar ile 5 saatten fazla kullananlar ve diğer grupların farklılığın temel kaynağını oluşturduğu görülmektedir. Analizler sonucunda elde edilen bu sonuçlar en az ve en çok internet kullanan gurupların farklılığın temel kaynağını oluşturduğunu göstermektedir.

4.3.Öğrencilerin Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

Öğrencilerin dijital sorumluluklara uyma durumlarına yönelik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 27’de verilmiştir.

Tablo 27

Öğrencilerin Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

Ölçek ve alt Faktörleri	N	$\bar{X}$	S
Dijital Ortamlarda Korunma İle İlgili Sorumluluklar	1152	33,08	7,079
Dijital Ortamlara Katılım İle İlgili Sorumluluklar	1152	25,04	5,038
Dijital Ortamlara Erişim İle İlgili Sorumluluklar	1152	11,37	3,8
Dijital Ortamlarda Bilgi Güvenliği İle İlgili Sorumluluklar	1152	7,95	2,05
Ölçek Toplam	1152	77,44	14,24

Dijital sorumluluklara uyma durumlarına ilişkin yapılan analizler sonucunda, öğrencilerin dijital sorumluluklar ölçeğinden ortalamanın üstünde ($\bar{x} = 77,44$) puan aldıkları belirlenmiştir. Yine dijital ortamlarda korunma ($\bar{x} = 33,08$), dijital ortamlarda katılım ($\bar{x} = 25,04$), dijital ortamlarda erişim ($\bar{x} = 11,37$) ve dijital ortamlarda bilgi güvenliği ($\bar{x} = 7,95$) alt faktörlerinde ölçekten alınan puanların ortalamanın üstünde olduğu görülmektedir.

Öztürk'ün (2015), yapmış olduğu çalışmada dijital vatandaşlık ölçeğinden alınan puanlara göre en yüksek ortalamaya sahip maddenin “İnternet ortamında başkalarının haklarına saygılı davranırım” ($\bar{x}=4,27$) olduğu, ikinci en yüksek ortalamaya sahip maddenin ise “Telif hakkı ile insanların emeklerine saygı duyulması gerektiğine inanıyorum” şeklinde olduğu gözlenmiştir. Bu maddelerin yanı sıra öğrenciler; “Bilgileri dijital ortamda nasıl güvende tutmam gerektiğini biliyorum.” ($\bar{x}=3,63$), “Bütün dijital teknoloji kullanıcılarının sahip olduğu hakları ve özgürlüklerimizi biliyorum.” ($\bar{x}=3,43$) maddelerine de “sık sık” ifadesini yüksek olarak kullanmışlardır. Bu çalışmada ortaya çıkan bulgular ışığında da dijital ortamlarda korunma, katılım, erişim ve bilgi güvenliği konusunda öğrencilerin sorumluluklarına uymaya özen gösterdikleri sonucuna ulaşılabilir.

Öğrencilerin demografik özellikleri ile dijital sorumluluklarına uyma durumlarına ilişkin elde edilen araştırma bulguları aşağıda verilmektedir.

4.3.1. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

Öğrencilerin dijital sorumluluklarına uyma durumlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ilişkisiz örneklem için t-testi analizi sonuçları Tablo 28’de verilmiştir.

Tablo 28

Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

Ölçek ve alt Faktörleri	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	t	df	p
Dijital Ortamlarda Korunma İle İlgili Sorumluluklar	Kız	558	33,46	7,04442	1,770	1150	.077
	Erkek	594	32,72	7,10			
Dijital Ortamlara Katılım İle İlgili Sorumluluklar	Kız	558	25,59	4,84	3,646	1150	.000*
	Erkek	594	24,52	5,17			
Dijital Ortamlara Erişim İle İlgili Sorumluluklar	Kız	558	11,46	3,32	,904	1150	.366
	Erkek	594	11,29	3,234			
Dijital Ortamlarda Bilgi Güvenliği İle İlgili Sorumluluklar	Kız	558	7,99	2,05	,710	1150	.478
	Erkek	594	7,91	2,05			
Ölçek Toplam	Kız	558	78,51	14,25	2,479	1150	.013*
	Erkek	594	76,43	14,17			

*p<.05

Gerçekleştirilen analizler sonucunda, öğrencilerin dijital sorumluluklarına uyma durumlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir, [t(1150)=2,479, P<.05]. Ölçeğin tüm faktörlerinin toplamından elde edilen puanlara göre kız öğrencilerin ($\bar{X}$ =78.51) dijital sorumluluklarını uyma durumlarının erkek öğrencilerden ($\bar{X}$ =76.43) daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Yine ölçeğin dijital ortamlara katılım ile ilgili sorumluluklar alt faktöründe de anlamlı farklılık gözlenmiştir, [t(1150)=3.646, P<.05]. Ancak ölçeğin dijital ortamlarda korunma ile ilgili sorumluluklar [t(1150)=1.770, P>.05], dijital ortamlara erişim ile ilgili sorumluluklar [t(1150)=.904 P>.05] ve dijital ortamlarda bilgi güvenliği ile ilgili sorumluluklar [t(1150)=.710, P>.05] faktörlerinde öğrencilerin dijital sorumluluklarını yerine getirme durumlarında cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Her ne kadar öğrencilerin sorumluluklarını yerine getirme durumlarıyla cinsiyetleri arasında anlamlı farklılık gözlenme durumu ölçeğin alt faktörlerine göre değişse de kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla sorumluluklarını yerine getirme durumlarına yönelik puanlarının yüksek olduğu gözlenmiştir.

Korunma ve bilgi güvenliği alt faktörlerinde çıkan bulgular hem kız hem de erkek öğrencilerin dijital ortam risklerinden benzer şekilde haberdar oldukları ve bu risklerinden kendilerini koruyacak, aynı zamanda başka bireylerin haklarına müdahale etmeyecek şekilde bu ortamları kullandıkları şeklinde yorumlanabilir. Bu durum öğrencilerin dijital ortamdaki sorumluluklarını bilme durumlarına verdikleri cevaplar ile de benzerlik göstermektedir. Öğrenciler'in %90 'ından fazlası korunma ve bilgi güvenliği kapsamına giren sorumluluklarını bildiğini belirtmiştir.

4.3.2.Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

Öğrencilerin dijital sorumluluklara uyma durumlarının öğrenim gördükleri okul türüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ilişkisiz örneklem için t-testi analizi sonuçları Tablo 29'da verilmiştir

Tablo 29

Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

Ölçek ve alt Faktörleri	Okul Türü	N	$\bar{X}$	S	t	df	p
Dijital Ortamlarda Korunma İle İlgili Sorumluluklar	Genel ortaokul	1012	33,01	7,19	-,895	1150	.371
	İmam Hatip Ortaokulu	140	33,58	6,16			
Dijital Ortamlara Katılım İle İlgili Sorumluluklar	Genel ortaokul	1012	25,09	5,05	,953	1150	.341
	İmam Hatip Ortaokulu	140	24,66	4,92			
Dijital Ortamlara Erişim İle İlgili Sorumluluklar	Genel ortaokul	1012	11,38	3,30	,148	1150	.882
	İmam Hatip Ortaokulu	140	11,34	3,09			
Dijital Ortamlarda Bilgi Güvenliği İle İlgili Sorumluluklar	Genel ortaokul	1012	7,92	2,05	-1,530	1150	.126
	İmam Hatip Ortaokulu	140	8,20	1,99			
Ölçek Toplam	Genel ortaokul	1012	77,39	14,41	-,294	1150	.769
		İmam Hatip Ortaokulu	140	77,77			

Gerçekleştirilen analizler sonucunda, öğrencilerin dijital sorumluluklara uyma durumlarının öğrenim gördükleri okul türlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir, $[t(1150)=-.294, P>.05]$. Yine benzer şekilde analizler sonucunda sırasıyla; dijital ortamlarda korunma $[t(1150)=-.895, P>.05]$, dijital ortamlara katılım $[t(1150)=.953, P>.05]$, dijital ortamlara erişim $[t(1150)=.148, P>.05]$ ve dijital ortamlarda bilgi güvenliği $[t(1150)=1.530, P>.05]$ ile ilgili sorumluluklara uyma durumları ile öğrencilerin öğrenim gördükleri okul türleri arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin öğrenim gördükleri okul türlerinin dijital sorumluluklarına uyma durumları üzerinde bir etkisi olmadığı yorumu yapılabilir.

4.3.3. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf kademesine göre dijital sorumluluklarına uyma durumlarına yönelik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 30 'da verilmiştir.

Tablo 30

Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

	Sınıf	N	$\bar{X}$	S
Dijital Ortamlarda Korunma İle İlgili Sorumluluklar	5,00	314	32,75	7,24
	6,00	304	32,70	7,66
	7,00	270	33,61	6,80
	8,00	264	33,36	6,42
	Toplam	1152	33,08	7,08
Dijital Ortamlara Katılım İle İlgili Sorumluluklar	5,00	314	24,88	5,27
	6,00	304	24,93	5,19
	7,00	270	25,12	4,78
	8,00	264	25,26	4,86
	Toplam	1152	25,04	5,04
Dijital Ortamlara Erişim İle İlgili Sorumluluklar	5,00	314	11,20	3,37
	6,00	304	11,16	3,27
	7,00	270	11,69	3,22
	8,00	264	11,50	3,22
	Toplam	1152	11,37	3,28
Dijital Ortamlarda Bilgi Güvenliği İle İlgili Sorumluluklar	5,00	314	8,01	2,04
	6,00	304	7,93	2,04
	7,00	270	7,96	2,09
	8,00	264	7,90	2,03
	Toplam	1152	7,95	2,05
Ölçek Toplam	5,00	314	76,83	14,71
	6,00	304	76,72	15,00
	7,00	270	78,39	13,46
	8,00	264	78,03	13,54
	Toplam	1152	77,44	14,24

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf kademesi ile dijital sorumluluklara uyma durumlarına yönelik puanları incelendiğinde, genel olarak ölçeğin tamamı ve alt faktörlerinde dijital sorumluluklara uyma puanlarının yakın değerler aldığı söylenebilir. Bu noktada öğrencilerin dijital sorumluluklara uyma durumları ile öğrenim gördükleri sınıf kademesi arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ANOVA analizi sonuçları Tablo 31’de verilmiştir.

Tablo 31

Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Kademesine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek ve alt Faktörleri	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p
Dijital Ortamlarda Korunma İle İlgili Sorumluluklar	Gruplararası	173,389	3	57,796	1,154	,326
	Grupiçi	57519,889	1148	50,104		
	Toplam	57693,278	1151			
Dijital Ortamlara Katılım İle İlgili Sorumluluklar	Gruplararası	27,180	3	9,060	,356	,785
	Grupiçi	29188,215	1148	25,425		
	Toplam	29215,395	1151			
Dijital Ortamlara Erişim İle İlgili Sorumluluklar	Gruplararası	55,487	3	18,496	1,726	,160
	Grupiçi	12302,262	1148	10,716		
	Toplam	12357,749	1151			
Dijital Ortamlarda Bilgi Güvenliği İle İlgili Sorumluluklar	Gruplararası	1,926	3	,642	,153	,928
	Grupiçi	4814,448	1148	4,194		
	Toplam	4816,374	1151			
Ölçek Toplamı	Gruplararası	606,052	3	202,017	,996	,394
	Grupiçi	232795,815	1148	202,784		
	Toplam	233401,867	1151			

*p<.05

Analiz sonucunda öğrencilerin dijital sorumluluklarına uyma durumlarının, öğrenim gördükleri sınıf kademesine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir, [F(3-1148)=,996, p>.05]. Başka bir deyişle öğrencilerin dijital sorumluluklarını yerine getirme durumları öğrenim gördükleri sınıf kademesine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmemektedir. Yine ölçeğin, dijital ortamlarda korunma [F(3-1148)=1.154, p>.05], dijital ortamlara katılım [F(3-1148)=.356, p>.05], dijital ortamlara erişim [F(3-1148)=1.726, p>.05] ve dijital ortamlarda bilgi güvenliği ile ilgili sorumluluklar [F(3-1148)=.153, p>.05] alt faktörlerinde sınıf kademesine göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

4.3.4.Öğrencilerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

Öğrencilerin dijital sorumluluklara uyma durumlarının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ilişkisiz örneklem için t-testi analizi sonuçları Tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32

Öğrencilerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumları

Ölçek ve alt Faktörleri	Ders	N	$\bar{X}$	S	t	df	p
Dijital Ortamlarda Korunma İle İlgili Sorumluluklar	Evet	750	33,58	6,74	3,321	1150	.001*
	Hayır	402	32,13	7,59			
Dijital Ortamlara Katılım İle İlgili Sorumluluklar	Evet	750	25,33	4,86	2,731	1150	.006*
	Hayır	402	24,49	5,32			
Dijital Ortamlara Erişim İle İlgili Sorumluluklar	Evet	750	11,61	3,19	3,381	1150	.001*
	Hayır	402	10,93	3,39			
Dijital Ortamlarda Bilgi Güvenliği İle İlgili Sorumluluklar	Evet	750	8,05	2,01	2,295	1150	.022*
	Hayır	402	7,76	2,11			
Ölçek Toplam	Evet	750	78,58	13,53	3,732	1150	.000*
	Hayır	402	75,31	15,27			

*p<.05

Gerçekleştirilen analizler sonucunda öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumlarına göre dijital sorumluluklarına uyma durumlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir, [t(1150)=3.732, P<.05]. Ölçeğin tamamına yönelik analizler sonucunda bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik dersi alan öğrencilerin ($\bar{X}$ =78.58) almayanlara ($\bar{X}$ =75.31) göre dijital sorumluluklarına uyma düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yine ölçeğin alt faktörlerinden sırasıyla; dijital ortamlarda korunma [t(1150)=3.321, P<.05], dijital ortamlara katılım [t(1150)=2.731, P<.05], dijital ortamlara erişim [t(1150)=3.381, P<.05] ve dijital ortamlarda bilgi güvenliği [t(1150)=2.295, P<.05] ile ilgili sorumluluklara yönelik faktörleri ile öğrencilerin daha önce bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Ölçeğin tamamında olduğu gibi alt faktörlerinde de daha önce bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alan öğrencilerin dijital sorumluluklara uyma durumlarının daha önce bu dersi almayanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tıpkı dijital haklar konusunda olduğu gibi dijital sorumluluklar konusunda da bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik eğitim alan öğrencilerin dijital ortamlarda sorumluluklarına daha çok uydukları görülmektedir. Bu durum bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda alınan eğitimin dijital ortamları sorumluluk bilinci ile kullanmada etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu bakımdan bilgi ve iletişim teknolojilerinin doğru ve etik bir şekilde kullanımı konusunda öğrencilerin değişen şartlara uyum sağlayacak bir şekilde eğitim almalarının sağlanmasının, dijital ortamların

güvenli ve bireylerin dijital haklarına saygı duyularak kullanımında bireyleri daha bilinçli bir hâle getirebileceği düşünülmektedir.

4.3.5.Öğrencilerin Dijital Hak ve Sorumluluklara Yönelik Ders Alma Durumlarına Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

Öğrencilerin dijital sorumluluklarına uyma durumlarının dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders (konu, ünite, kurs, vb.) alma durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ilişkisiz örneklem için t-testi analizi sonuçları Tablo 33’de verilmiştir.

Tablo 33

Öğrencilerin Dijital Hak ve Sorumluluklara Yönelik Ders (Konu, Ünite, Kurs, Vb.) Alma Durumlarına Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

Ölçek ve alt Faktörleri	Ders	N	$\bar{X}$	S	t	df	p
Dijital Ortamlarda Korunma İle İlgili Sorumluluklar	Evet	449	33,55	6,93	1,817	1150	,070
	Hayır	703	32,77	7,16			
Dijital Ortamlara Katılım İle İlgili Sorumluluklar	Evet	449	25,43	4,79	2,092	1150	,037
	Hayır	703	24,79	5,18			
Dijital Ortamlara Erişim İle İlgili Sorumluluklar	Evet	449	11,64	3,13	2,198	1150	,028
	Hayır	703	11,20	3,36			
Dijital Ortamlarda Bilgi Güvenliği İle İlgili Sorumluluklar	Evet	449	8,24	1,88	3,876	1150	,000*
	Hayır	703	7,77	2,13			
Ölçek Toplam	Evet	449	78,86	13,57	2,707	1150	.007*
	Hayır	703	76,53	14,59			

*p<.05

Gerçekleştirilen analizler sonucunda öğrencilerin dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders (konu, ünite, kurs, vb.) alma durumlarına göre dijital sorumluluklarına uyma durumlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir, [t(1150)=2.707, P<.05]. Ölçeğin tamamına yönelik analizler sonucunda dijital hak ve sorumluluklara yönelik ders alan öğrencilerin ($\bar{X}$ =78.86) almayanlara ($\bar{X}$ =76.53) göre dijital sorumluluklarına uyma durumlarının daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Yine ölçeğin alt faktörlerinden sırasıyla; dijital ortamlara katılım [t(1150)=2.092, P<.05], dijital ortamlara erişim [t(1150)=2.198, P<.05] ve dijital ortamlarda bilgi güvenliği [t(1150)=2.707, P<.05] ile ilgili sorumluluklara yönelik faktörler ile öğrencilerin daha önce dijital hak ve

sorumluluklar konusunda ders (konu, ünite, kurs, vb.) alma durumları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Ölçeğin tamamında olduğu gibi anlamlı farkın gözlendiği alt faktörlerinde de daha önce dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders (konu, ünite, kurs, vb.) alan öğrencilerin dijital sorumluluklara uyma durumlarının daha önce bu dersi almayanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucun sadece dijital ortamlarda korunma [$t(1150)=1.817, P>.05$] ile ilgili sorumluluklara yönelik alt faktör ile öğrencilerin daha önce dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders (konu, ünite, kurs, vb.) alma durumları arasında anlamlı farklılık gözlenmemiştir. Ancak yine bu faktörde de daha önce dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders (konu, ünite, kurs, vb.) alan öğrencilerin aldıkları ölçek puanlarının almayanlara göre daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Karaduman (2011), dijital vatandaşlık uygulamalarına dayalı olarak gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerin dijital ortamlardaki tutumu üzerine etkisini araştırdığı çalışmada dijital vatandaşlık üzerine yaptığı etkinlikleri uyguladığı öğrencilerin “etik ve sorumluluk” puanlarının, bu etkinlikleri almayan öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde tutum ölçeğinin gizlilik ve güvenlik alt boyutlarında da aynı durumun gözlemlendiği görülmüştür. Öğrenciler uygulama sonunda kişisel bilgilerini ve şifrelerini paylaşmamaya, aldatıcı mesajlara inanmamaya ve güvenli sitelerden araştırma yaparak, site güvenilirliğini kontrol etme konuları dikkat ettiklerini vurgulamışlardır.

Tüm bu bulgular sonucunda dijital hak ve sorumluluklar konusunda verilen eğitimlerin yalnızca dijital hakların kullanımı değil aynı zamanda dijital sorumluluklara uyulması konusunda da bir etki yarattığı söylenebilir. Bu anlamda öğrencilere dijital ortamların sorumluluk bilinci ile kullanımı konusunda verilecek eğitimlerin önem arz ettiği düşünülmektedir. Tüm öğrencilere dijital ortamdaki hak ve sorumluluklarını öğrenebilecek, kendilerini bu ortamda güvende tutacak ve bu ortamların fırsatlarını değerlendirebilecek imkânların sağlanması gerekmektedir.

4.3.6.Öğrencilerin İnternet Kullanım Sürelerine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumları

Öğrencilerin internet kullanım sürelerine göre dijital sorumluluklarını yerine getirme durumlarına yönelik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 34’de verilmiştir.

Tablo 34

Öğrencilerin İnternet Kullanım Sürelerine Göre Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumları

Ölçek ve alt Faktörleri	Süre	N	$\bar{X}$	S
Dijital Ortamlarda Korunma İle İlgili Sorumluluklar	1- 1 saatten az	426	32,69	7,49
	2- 1-3 saat arası	466	33,58	6,51
	3- 3-5 saat arası	134	32,66	7,43
	4- 5 saatten fazla	126	32,97	7,25
	Toplam	1152	33,08	7,07
Dijital Ortamlara Katılım İle İlgili Sorumluluklar	1- 1 saatten az	426	24,89	5,49
	2- 1-3 saat arası	466	25,39	4,56
	3- 3-5 saat arası	134	24,51	4,99
	4- 5 saatten fazla	126	24,77	5,11
	Toplam	1152	25,04	5,04
Dijital Ortamlara Erişim İle İlgili Sorumluluklar	1- 1 saatten az	426	11,22	3,39
	2- 1-3 saat arası	466	11,68	2,95
	3- 3-5 saat arası	134	11,32	3,55
	4- 5 saatten fazla	126	10,82	3,61
	Toplam	1152	11,37	3,28
Dijital Ortamlarda Bilgi Güvenliği İle İlgili Sorumluluklar	1- 1 saatten az	426	7,92	2,18
	2- 1-3 saat arası	466	8,08	1,86
	3- 3-5 saat arası	134	7,70	2,07
	4- 5 saatten fazla	126	7,86	2,21
	Toplam	1152	7,95	2,05
Ölçek Toplam	1- 1 saatten az	426	76,73	15,31
	2- 1-3 saat arası	466	78,73	12,66
	3- 3-5 saat arası	134	76,19	15,05
	4- 5 saatten fazla	126	76,41	14,90
	Toplam	1152	77,44	14,24

Öğrencilerin bir günde ortalama internet kullanım sürelerine ilişkin elde edilen sonuçlar incelendiğinde, öğrencilerin dijital sorumluluklara uyma durumlarına yönelik puanlarının internet kullanım düzeyine göre değişiklik göstermediği söylenebilir. Bu noktada öğrencilerin dijital sorumluluklara uyma durumları ile bir gün boyunca internet kullanım oranları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ANOVA analizi sonuçları Tablo 35’te verilmiştir.

Tablo 35

Öğrencilerin İnternet Kullanım Süreleri İle Dijital Sorumluluklarına Uyuma Durumlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p
Dijital Ortamlarda Korunma İle İlgili Sorumluluklar	Gruplararası	206,478	3	68,826	1,374	,249
	Grupiçi	57486,800	1148	50,076		
	Toplam	57693,278	1151			
Dijital Ortamlara Katılım İle İlgili Sorumluluklar	Gruplararası	112,220	3	37,407	1,476	,220
	Grupiçi	29103,175	1148	25,351		
	Toplam	29215,395	1151			
Dijital Ortamlarda Erişim İle İlgili Sorumluluklar	Gruplararası	92,215	3	30,738	2,877	,035*
	Grupiçi	12265,534	1148	10,684		
	Toplam	12357,749	1151			
Dijital Ortamlarda Bilgi Güvenliği İle İlgili Sorumluluklar	Gruplararası	17,860	3	5,953	1,424	,234
	Grupiçi	4798,514	1148	4,180		
	Toplam	4816,374	1151			
Ölçek Toplam	Gruplararası	1329,571	3	443,190	2,192	,087
	Grupiçi	232072,296	1148	202,154		
	Toplam	233401,867	1151			

*p<.05

Analiz sonucunda öğrencilerin dijital sorumlulukları yerine getirme durumlarının, bir günde ortalama internet kullanım sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir, [F(3-1148)=2,192, p>.05]. Başka bir deyişle öğrencilerin dijital sorumluluklarına uyma durumları internet kullanım sürelerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmemektedir. Dijital sorumluluklar ölçeğinin alt faktörlerinin, öğrencilerin internet kullanım sürelerine göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde de dijital ortamlarda korunma [F(3-1148)=1.374, p>.05], dijital ortamlara katılım [F(3-1148)=1.476, p>.05] ve dijital ortamlarda bilgi güvenliği [F(3-1148)=1.424, p>.05] faktörlerinde anlamlı farklılığın oluşmadığı görülmüştür. Yapılan analizler sonucunda dijital ortamlara erişim alt faktöründe ise anlamlı farklılık gözlenmiştir, [F(3-1148)=1.476, p<.05]. Ancak gerçekleştirilen post-hoc testi sonucunda farkın kaynağına belirlenememiştir.

BÖLÜM 5

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmadan elde edilen sonuçlar ile araştırmacılara yönelik öneriler yer almaktadır.

5.1.Sonuçlar

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen sonuçlar alt amaçlarına göre başlıklara ayrılarak verilmiştir.

5.1.1.Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Hak ve Sorumluluklarını Bilme Durumlarına İlişkin Sonuçlar

Yapılan araştırmada ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumluluklarını bilme durumlarına ilişkin verdikleri cevaplara bakılarak öğrencilerin %90,84 ‘ünün dijital haklarını bildikleri, %9,32’sinin ise dijital haklarını bilmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilere dijital hak ve sorumluluk bilgi formunda verilen haklara Dijital Haklar ölçeğinde yer alan 3 faktör boyutunda bakıldığında;

- Öğrencilerin %91,5’inin dijital ortamlara erişim hakkı faktörü altında yer alan haklarını bildiği, %8,5’inin ise bu haklarını bilmediği sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin %90,975’inin dijital ortamlara katılım hakkı faktörü altında yer alan haklarını bildiği, %9,025’inin ise bu haklarını bilmediği sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin %91,36’sının dijital ortamlarda korunma hakkı faktörü altında yer alan haklarını bildiği, %8,7’sinin ise bu haklarını bilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin dijital sorumluluklarına ilişkin bilgi durumlarına bakıldığında ise %93,11’inin dijital sorumluluklarını bildiği, %6,87’sinin ise dijital sorumluluklarını bilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilere dijital hak ve sorumluluk bilgi formunda verilen sorumluluklara Dijital Sorumluluklar ölçeğinde yer alan 4 faktör boyutunda bakıldığında;

- Öğrencilerin %89,9’unun dijital ortamlara erişim ile ilgili sorumluluklar faktörü altında yer alan sorumluluklarını bildiği, %10,1’inin ise bu sorumluluklarını bilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

- Öğrencilerin %93,85'inin dijital ortamlarda bilgi güvenliği ile ilgili sorumluluklar faktörü altında yer alan sorumluluklarını bildiği, %6,15'inin ise bu sorumluluklarını bilmediği sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin 94,5'inin dijital ortamlara katılım ile ilgili sorumluluklar faktörü altında yer alan sorumluluklarını bildiği, %5,5'inin ise bu sorumluluklarını bilmediği sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin %93,2'sinin dijital ortamlarda korunma ile ilgili sorumluluklar faktörü altında yer alan sorumluluklarını bildiği, %6,8'inin ise bu sorumluluklarını bilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

5.1.2.Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Haklarını Kullanma Durumlarına İlişkin Sonuçlar

Yapılan araştırmada ortaokul öğrencilerinin dijital haklarını kullanım durumları incelendiğinde öğrencilerin haklarını kullanma durumlarının ortanın üstünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin haklarını kullanma durumları cinsiyet, okul türü, sınıf, bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumları, dijital hak ve sorumluluklara yönelik ders alma durumları ve internet kullanım sürelerine göre incelenmiştir. Bu değişkenlere göre ortaya çıkan sonuçlar:

- Öğrencilerin cinsiyetine göre dijital ortamdaki haklarını kullanma durumlarına bakıldığında erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre dijital ortamlarda katılım haklarını daha çok kullandıkları, erişim ve korunma hakları konusunda ise erkek ve kız öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, bu duruma rağmen ölçeğin genelinde alınan puanlara bakıldığında erkek öğrencilerin dijital haklarını kullanma puanları daha yüksek olarak bulunmuştur.
- Araştırmada öğrencilerin okudukları okul türünün (İmam hatip ortaokulu ve genel ortaokul) dijital ortamdaki haklarını kullanma durumları üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf kademesine göre dijital haklarını kullanma durumları incelendiğinde genel olarak bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak dijital ortamlara erişme haklarını kullanma durumlarına bakıldığında 5. sınıf öğrencilerinin 7 ve 8. sınıfta okuyan öğrencilere göre bu haklarını daha az kullandıkları görülmüştür.

- Öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumlarına göre dijital haklarını kullanma durumları incelendiğinde ders alan öğrencilerin almayan öğrencilere göre dijital haklarını kullanma durumlarının dijital ortamlarda erişim, katılım ve korunma hakları bakımından daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin dijital hak ve sorumlulukları konusunda ders alma durumlarına (konu, ünite, kurs vb.) göre dijital haklarını kullanma durumları incelendiğinde ise yine ders alan öğrencilerin almayan öğrencilere göre dijital haklarını kullanma düzeylerinin dijital ortamlarda erişim, katılım ve korunma hakları bakımından daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin internet kullanım sürelerine göre dijital haklarını kullanma durumları incelendiğinde internet kullanım sürelerine göre dijital haklarını kullanma durumlarının değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda bir günde beş saatin üzerinde interneti kullanan öğrencilerin sayısının en az olduğu görülürken bu öğrencilerin dijital haklarını daha çok kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

5.1.3.Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Sorumluluklarına Uyma Durumlarına İlişkin Sonuçlar

Yapılan araştırmada ortaokul öğrencilerinin dijital sorumluluklara uyma durumları incelendiğinde öğrencilerin sorumluluklara uyma durumlarının ortanın üstünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin dijital sorumluluklara uyma durumları cinsiyet, okul türü, sınıf, bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumları, dijital hak ve sorumluluklara yönelik ders alma durumları ve internet kullanım sürelerine göre incelenmiştir. Bu değişkenlere göre ortaya çıkan sonuçlar:

- Öğrencilerin cinsiyetine göre dijital sorumluluklara uyma durumlarına bakıldığında kız öğrencilerin dijital ortamlara katılım ile ilgili sorumluluklara erkek öğrencilere göre daha çok uyduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak dijital ortamlarda erişim, korunma ve bilgi güvenliği ile ilgili sorumluluklara uyma konusunda erkek ve kız öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu duruma rağmen ölçeğin genelinde kız öğrencilerin sorumluluklara uyma konusunda erkek öğrencilere göre daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür.

- Araştırmada öğrencilerin okudukları okul türünün (İmam hatip ortaokulu ve genel ortaokul) dijital ortamlardaki sorumluluklara uyma durumları üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf kademesine göre dijital ortamlardaki sorumluluklara uyma durumları incelendiğinde genel olarak öğrencilerin aldıkları puanların birbirine yakın olduğu ve öğrenim gördükleri sınıf kademesinin dijital ortamlardaki sorumluluklara uyma konusunda önemli bir fark yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumlarına göre dijital ortamlardaki sorumluluklara uyma durumları incelendiğinde ders alan öğrencilerin almayan öğrencilere göre dijital ortamlardaki sorumluluklara uyma düzeylerinin erişim, katılım, korunma ve bilgi güvenliği ile ilgili sorumlulukları bakımından daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin dijital hak ve sorumlulukları konusunda ders alma durumlarına (konu, ünite, kurs vb.) göre dijital ortamlardaki sorumluluklara uyma durumları incelendiğinde ders alan öğrencilerin almayan öğrencilere göre dijital ortamlardaki sorumluluklara uyma durumlarının erişim, katılım, korunma ve bilgi güvenliği ile ilgili sorumlulukları bakımından daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin internet kullanım sürelerine göre dijital sorumluluklara uyma durumları incelendiğinde ölçeğin genelinde internet kullanım sürelerine göre anlamlı bir değişiklik gözlenmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak alt faktörlere ilişkin sonuçlara bakıldığında dijital ortamlarda erişim ile ilgili sorumluluklar alt boyutunda bir farklılığın olduğu gözlemlenmiş, fakat bu farkın kaynağı belirlenememiştir.

5.1.4.Dijital Hakları Kullanma ve Dijital Sorumluluklara Uyma Durumlarına İlişkin Genel Sonuçlar

Araştırmanın genelinde çıkan sonuçlara bakıldığında:

- Haklar boyutunda erkek öğrencilerin dijital haklarını daha çok kullandığı sonucuna ulaşılırken, kız öğrencilerin ise dijital sorumluluklara daha çok uydukları görülmüştür.

- Sınıf kademesi ve öğrenim görülen okul türü bakımından dijital haklar ve dijital sorumluluklar boyutunda anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.
- Bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ders alma durumları bakımından ders alan öğrencilerin haklarını kullanma durumlarının ve sorumluluklarına uyma durumlarının daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders alma (konu, ünite, kurs vb.) durumlarına bakıldığında ders alan öğrencilerin haklarını kullanma durumlarının ve sorumluluklarına uyma durumlarının daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- İnternet kullanma süreleri öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumları üzerinde farklılık yaratırken, sorumluluklara uyma durumu üzerinde anlamlı bir farka yol açmamıştır.

Tüm bu sonuçlar doğrultusunda özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri ile dijital hak ve sorumluluklara yönelik ders alınmasının öğrencilerin hakları ve sorumluluklarının farkında olarak bu ortamları kullanmaları konusuna fayda sağladığı görülmektedir. Çalışmanın genelinde incelenen değişkenler açısından dijital haklar ve dijital sorumluluklar boyutunda farklılıklar gözlemlenirken, bilgi ve iletişim teknolojileri ile dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders aldığını belirten öğrencilerin hem haklar hem de sorumluluklar boyutunda haklarını kullanım durumları ile sorumluluklarına uyma durumları üzerinde ders almadığını belirten öğrencilere göre anlamlı farklılıklar çıktığı gözlemlenmiştir. Bu durum öğrencilere bu alanda verilecek eğitimlerin ve ders içeriklerinin önemini arttırdığını göstermektedir. Ayrıca, çalışmanın bu verisinin uygulayıcılar açısından önemli bir yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

5.2.Öneriler

Bu bölümde araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak geliştirilen önerilere yer verilmektedir.

5.2.1.Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Bu araştırma ile ortaokul öğrencilerinin dijital hak ve sorumluluklarını bilme durumlarına bakılarak, öğrencilerin dijital haklarını kullanma durumları ve dijital sorumluluklarına uyma durumlarına dair bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırma

sonucunda elde edilen sonuçlar ışığında araştırmacılara yapılan öneriler aşağıda verilmiştir.

- Yapılan bu araştırma Ankara ilindeki ortaokul öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Türkiye'nin farklı bölgelerindeki okullarda dijital hak ve sorumlulukların kullanımına dair bir araştırma yapılarak ülke genelindeki duruma bakılabilir.
- Bu araştırma, ortaokul öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Benzer bir araştırma diğer okul kademelerinde yapılabilir.
- Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar bir ölçek uygulamasıyla elde edilmiş nicel verilerdir. Araştırmacılar görüşme ve gözlem gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanarak daha derinlemesine ve ayrıntılı bulgulara ulaşabilir.
- Araştırma boylamsal bir şekilde gerçekleştirilip ortaokuldan liseye geçişte araştırılan durum üzerinde bir değişiklik olup olmadığı incelenebilir.

5.2.2.Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

Araştırma sonucu elde edilen bulgular ışığında uygulayıcılar için öneriler aşağıda verilmiştir.

- Araştırma sonucunda bilgi ve iletişim teknolojileri ile dijital hak ve sorumluluklar konusunda ders alma durumları bakımından ders alan öğrencilerin haklarını kullanma ve sorumluluklarına uyma durumlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan hareketle uygulayıcılara bu konularda müfredatlarda yer verilen konuların arttırılması, öğrenciler için dijital ortamlardaki hak ve sorumluluklarının neler olduğu ve nasıl kullanılması gerektiği konusunda uygun eğitim içeriklerinin hazırlanması önerilmektedir.
- Bilişim teknolojileri ve yazılım dersi öğretim programına karar vericiler tarafından dijital hak ve sorumluluklar konusunun eklenmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, H. (2010). *Kişisel Verilerin Korunması*. Ankara: Çakmak Yayınevi
- Akyüz, E. (2000). *Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması: Ulusal ve Uluslararası Hukukta*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Akyüz, E. (2010). *Çocuk Haklarının Önemi, Konusu, Kaynakları ve Hukuk Sistemindeki Yeri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Akyüz, E.(2013). *Çocuk Hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aksoy, H.(2010). *Kişisel Verilerin Korunması*. Ankara: Çakmak Yayınevi.
- Arıca, O. T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N., Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology & Behaviour*, 11(3), 253-261. Erişim adresi: <https://www.liebertpub.com/doi/10.1089/cpb.2007.0016>
- Arslan, Ç. (2011). Avrupa Birliği Hukukunda Kişisel Verilerin Üçüncü Ülkelere Aktarılması. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1), 447-487.
- Avrupa Birliği Direktifleri(1995). 95/46/EC Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Bu Tür Verilerin Serbest Dolaşımına Dair Bireylerin Korunması Direktifi. Erişim adresi: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:en:HTML> 21.10.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Avrupa Konseyi. (2016). *Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi. (2016-2021)*. Erişim adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/7643/ak2016-2021-cocuk-haklari-strateji-belgesi-turkce.pdf>
- Ayas, T. ve Horzum, M. B. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Sanal Zorba ve Mağdur Olma Durumu. *İlköğretim Online*, 11(2), 369-380. doi: 10.17051/io.38482
- Aydın, İ. (2003). *Eğitim ve Öğretimde Etik*. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Aydın, N.(2008). *İnsan Hakları, Demokrasi ve Medya*.(ss. 30). İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Balcı, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler* (8. baskı). Ankara: Pegem-A Yayınları.
- Bakır, E. (2016). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Seviyelerinin Dijital Vatandaşlık Alt Boyutlarına Göre İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, Türkiye.
- Belsey, W. B. (2004). Cyberbullying: An emerging threat to the “Always On” Generation. Erişim adresi: <http://www.billbelsey.com/?p=1827>

- Berson, I. R, Berson, M. J., & Ferron, J. M. (2002). Emerging risks of violence in the digital age: Lessons for educators from an online study of adolescent girls in the United States. *Journal School of Violence*, 1(2), 51-83.doi: 10.1300/J202v01n02_04.
- Bhat, C. S. (2008). Cyber bullying: Overview and strategies for school counselors, guidance officers, and all school personnel. *Australian Journal of Guidance & Counseling*, 18(1), 53–66.
- Bilgi Teknolojileri Kurumu (BTK)(2018).İnternette Hak ve Sorumluluklar. Erişim adresi: <https://www.guvenliweb.org.tr/dokuman-detay/internette-hak-hukuk-ve-sorumluluklar> 20.10.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989). Erişim adresi: cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf. 12.09
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve Orta Ergenlikte Geleneksel ve Sanal Akran Zorbalığına İlişkin Betimsel Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 32, 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. (3)2, 133-151.
- Büyüköztürk Ş., Kılıç Ç. E., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş. ve Demirel F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (23. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (13. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2014). *2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*. Erişim adresi: https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/36836/xfiles/Bilgi_Toplumu_Stratejisi_ve_Eylem_Planı.pdf
- Collier, A. (2012). "Literacy for a Digital Age:Transliteracy or What?". Retrieved from <https://www.netfamilynews.org/literacy-for-a-digital-age-transliteracy-or-what>
- Creswell, W. J.(2016). Nitel Araştırma Yöntemleri. Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni (3. Baskı). Bütün M. ve Demir S. B.(Editörler). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çeçen, A.(1977). *Bülent Esen'e Armağan, Hukuk Devleti ve Yönetim*. (ss.117). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Çeçen, A.(2013). İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk. *Journal of Yaşar University*. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19146/203178> .
- Çelik, C. (2005). Çocuk Kavramı ve Medeni Hukuk Açısından Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi. *Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*. 36.

- Çocuk Hakları Bildirgesi (1959). Erişim adresi: http://insanhaklari.maltepe.edu.tr/sites/default/files/files/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik Spss Ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çubukçu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımı ile Artırma Yöntemleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*. 5, 148-167.
- Davies, R.(2011). A framework for e valuating educational technology integration. *TechTrends* (55)5.
- Elçi, A.(2015). *Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programına Yönelik Öğrenci Görüşlerinin Dijital Vatandaşlık Bağlamında İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye.
- Erbay, E.(2011). *Türkiye’de Çocuk Haklarını Tanıtma, Yaygınlaştırma ve İzlemeye Yönelik Uygulamaların Eleştirel Analizi ve Bir Model Önerisi* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- EU Kids Online(2010). *EU Kids Online - Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Özet Bulguları*. Erişim adresi: [http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(2009-11\)/EUKidsExecSummary/TurkeyExecSum.pdf](http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsExecSummary/TurkeyExecSum.pdf)
- EU Kids Online III Türkiye (2011). *Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Araştırma Projesi Avrupa Bulguları Son Özeti*. Erişim adresi: <http://eukidsonline.metu.edu.tr/>
- Fazlıoğlu, Z. (2007). *Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan “Çocuk Hakları” Konusunda Öğretmenlerin ve Yöneticilerin Bilinç Düzeyleri* (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Franklin, B. (1993). *Çocuk Hakları*, İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics using SPSS*. Sage: London.
- Gali, D. M., Borg, R. W. ve Gali, P. J. (1996). *Educational Research: An Introduction* (6th ed.), New York: Longman Glesne, C. ve Peshkin, A. (1992) *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction*, London: Longman.
- Glesne, C., ve Peshkin, A. (1992). *Becoming qualitative researchers: An introduction*. White NY: Longman.Plains.
- Global Digital Citizen (Küresel Dijital Vatandaşlık). *Dijital Vatandaşlık Sözleşmeleri* (2015) (A. Aydın Çev.). *Türk Kütüphaneciliği* (29) 1, 142-146. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/viewFile/2530/2534>

- Goldberg, I. (1996). *Internet Addiction Disorder*. Erişim adresi: <http://www.rider.edu/~suler/psycber/supportgp.html>
- Gündüz, Ş. ve Özdiç, F. (2008). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin İnternet Öz-Yeterlilikleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi (10)2* 295-323. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26137/275281>
- Hamutoğlu, N., Güngören, Ö., Uyanık, G., Uyanık, G. ve Erdoğan, D. (2017). Dijital Okuryazarlık Ölçeği: Türkçe 'ye Uyarlama Çalışması. *Ege Eğitim Dergisi, (18)1*, 408- 429. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/326304>
- ISTE, (2007). *Digital citizenship in schools*. Erişim adresi: payflowtest.iste.org/images/excerpts/DIGCIT-excerpt.pdf. 28.11.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Işıksal, M. ve Aşkar, P. (2003) İlköğretim Öğrencileri İçin Matematik ve Bilgisayar Öz Yeterlilik Algısı Ölçekleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*, 109–117. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/87867>
- İlhan, M. ve Çetin, B. (2014). LISREL ve AMOS Programları Kullanılarak Gerçekleştirilen Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Analizlerine İlişkin Sonuçların Karşılaştırılması. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology, 5(2)*, 26-42. doi: 10.21031/epod.31126.
- İnan, A. N. (1968). *Çocuk Hukuku*. İstanbul
- İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi. (1949). Erişim adresi: https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html. 12.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet Hakları ve İlkeleri Dinamik Koalisyonu.(2014). *İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartları*. Erişim adresi: http://internetrightsandprinciples.org/site/wp-content/uploads/2018/10/IRPC_Booklet_Turkish_final-1.pdf 21.11.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Kadll, J. H., Kumba B.D. and Kanamad S.J. (2010). Students perspectives on internet usage: a case study. *16 (2)*.
- Kandell, J. J. (1998). Internet Addiction on Campus: The Vulnerability of College Students. *CyberPsychology & Behavior, 1 (1)*, 11-17.
- Karaduman, H. ve Öztürk, C.(2014). Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Tutumlarına Etkisi ve Dijital Vatandaşlık Anlayışlarına Yansımaları. *Journal of Social Studies Education Research, (5)1*, 38-78. doi: 10.17499/jsser.20331.

- Karaduman, H.(2011). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Ortamdaki Tutumlarına Etkisi Ve Öğrenme Öğretme Sürecine Yansımaları* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul,Türkiye.
- Karcı, Y.(2016). *İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Çocuk Hakları Konusunda Farkındalık Düzeylerini Belirleyen Faktörler* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Kaya, A., & Kaya, B. (2014). Teacher candidates' perceptions of digital citizenship. *Journal of Human Sciences*, 11(2), 346-361. Retrieved from <https://j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/2917>
- Kayri, M. (2009). Araştırmalarda Gruplar Arası Farkın Belirlenmesine Yönelik Çoklu Karşılaştırma (Post-Hoc) Teknikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 51-64. Erişim adresi: <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt19/sayi1/051-064.pdf>
- Kass, R. A., and Tinsley, H. E. A. (1979). Factor analysis. *Journal of Leisure Research*, (11)2, 120-138, doi: 10.1080/00222216.1979.11969385.
- Kaşıkcı, D., Çağıltay, K., Karakuş, T., Kurşun, E. ve Ogan, C. (2014). Türkiye ve Avrupa'daki Çocukların İnternet Alışkanlıkları ve Güvenli İnternet Kullanımı. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 230-243. Erişim adresi: <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/1867/645>
- Kepenekçi, K. Y. (2000). *İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Keser, H. ve Kavuk, M. (2014). Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketinin Geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, (23)1, 17-30. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/209888>
- Keser, H., Semerci ,A. ve Çetinkaya, L. (2018). Dijital Vatandaşlıkta Güvenlik, Haklar ve Sorumluluklar. B. Akkoyunlu, A. İşman ve H. F. Odabaşı (Ed). Eğitim teknolojileri okumaları 2018, (17. Bölüm, ss. 270-281). TOJET ve Sakarya Üniversitesi, Adapazarı.
- Kirel, Ç. (2000). *Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması*. Eskişehir: A.Ü.A.Ö.F. Yayınları.
- Kişisel Verilerin Korunması Kurumu (KVKK).(t.y.). *Kişisel Verilerin Korunması Alanında Uluslararası ve Ulusal Düzenlemeler*.
- Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi. (1981). Erişim adresi: <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0320.pdf>
- Kline, P. (1994). *An Easy Guide to Factor Analysis*. New York: Routledge.
- Kline, R. B. (1998). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. The Guilford Press, New York, USA.

- Kocadağ, T. (2012). *Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Düzeylerinin Belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye.
- Leaver, T.(2015). Born digital. Presence, privacy and intimate surveillance. In Hartley,J. And Qu, W.(ed),Re-orientation: translingual, transcultural, transmedia. *Shanghai: Fudan University press* (pp 149-160).
- Livingstone, S. & Haddon, L. (2009). Introduction. in: Livingstone, Sonia & Haddon, Leslie, (eds.) Kids online: opportunities and risks for children. *The Policy Press, Bristol, UK* (pp. 1-6).
- Livingstone, S., Olafsson, K., O'Neill, B. & Donoso, V.(2012). Towards a better internet for children:Findings and recommendations from EU Kids Online for the CEO Coalition London: EU Kids Online, LSE. Retrieved from <http://eprints.lse.ac.uk/4413/>
- Livingstone, S. & Bulger, M. (2014): A global research agenda for children's rights in the digital age. *Journal of Children and Media*, 37- 41 doi: 10.1080/17482798.2014.961496.
- Livingstone, S. (2014). Children's digital rights: A priority. *LSE Research Online* 42(4/5), 20-24.
- Livingstone, S. & O'Neill B. (2014). Children's rights online: Challenges, dilemmas and emerging directions. In van der Hof, S., van den Berg, B., & Schermer, B. (Eds.), *Minding minors wandering the web: Regulating online child safety* (pp.1938). Berlin: Springer.
- Livingstone, S., Mascheroni, G., & Staksrud, E. (2015). Developing a framework for researching children's online risks and opportunities in Europe. London: London School of Economics and Political Science.
- Livingstone, S. (2017). *Çocuklar ve Gençler Çevrimiçi Yaşamaktadır: Hakların, Risklerin ve Sorumlulukların Yeniden Yapılandırılması*. Odabaşı F. (Ed.). *Dijital Yaşamda Çocuk* (ss. 19-42). Ankara: Pegem.
- Livingstone, S, Lansdown, G & Third, A.(2017). The case for a UNCRC general comment on children's rights and digital media: a report prepared for the Office of the Children's Commissioner of England, London, LSE Consulting,
- Martin, A. (2005). DigEuLit – a European Framework for Digital Literacy: A Progress Report. *Journal of eLiteracy*, (2), 130-136. Erişim adresi: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.469.1923&rep=rep1&type=pdf>
- MEB (2013). *Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği*. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.18812&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=orta%C3%B6%C4%9Fretim> 23.11.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Mıhçı, P. (2016). *Ortaokul Öğrencileri, Öğretmenleri, Okul Yöneticileri Ve Velilerin Siber Sağlık Durumlarının İncelenmesi* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Mısırlı, Z. (2013). *Ortaokul Öğrencilerinin Eğitim Teknolojisi Standartlarına İlişkin Yeterliklerinin İncelenmesi* (Doktora Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
- Moccia, P.(Ed.) (2009). *The state of the world's children:Special edition:celebrating 20 years of the convention on rights of the child*. New York: United Nations Children's Fund(UNICEF). Retrieved from: http://www.unicef.org/sowe/pdfs/SOWC_Spec%Ed_CRC_Main%20Report_EN_090409.pdf
- Nelken, D.(1998). *Childrens rights and traditional values*. Aldershot:Ashgate.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric testing*. New York: McGraw-Hill.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu* (İnan K.,Çev.). Ankara: İmge Yayıncılık.
- Ocak, M. A. (2013). Ailelerde ve Çocuklarda Dijital Vatandaşlık Algısının Oluşturulması. Erişim adresi: www.guvenliweb.org.tr/egitimciler/files/aile_cocuk.pptx. 21.11.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Odabaşı, F.(2017). *Dijital Ortamda Çocuk Hakları*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60(6), 12-17. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/279570438_A_profile_of_bullying_at_school/link/58527e9908ae0c0f3222460e/download
- Onur, B. (2005). *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*. Ankara:İmge Yayınları.
- Önür, Z. (2018). *Ortaokul Öğrencilerinin 21. Yüzyıl Öğrenme Becerileri ile Eğitim Teknolojisi Yeterlikleri Arasındaki İlişki* (Yüksek Lisans Tezi). Van 100.Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye.
- Öztürk, M. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık düzeyleri* (Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye.
- Ribble, M., Bailey, G. & Ross, W.(2004). Digital Citizenship: Addressing Appropriate Technology Behavior. *Learning & Leading with Technology*, (32)1, 6-9. Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=EJ695788>
- Ribble, M.S. (2006). *Implementing digital citizenship in schools: the research, development and validation of a technology leader's guide* (Doctoret tesis). Kansas: Kansas State University.
- Ribble, M., & Bailey, G. (2007). *Digital citizenships in schools*. Washington: The International Society for Technology in Education (ISTE).

- Ribble, M. (2011). *Digital Citizenship in Schools*, (Cilt 2nd Edition). Washington: The International Society for Technology in Education (ISTE).
- RTÜK (2013). *Türkiye’de çocukların medya kullanma alışkanlıkları araştırması*. Erişim adresi: <https://www.rtuk.gov.tr/haberler/3787/18/turkiyede-cocuklarin-medya-kullanmaaliskanliklari-arastirmasi-sonuclandi.html> 01.02.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *From on the Horizon (NCB University)* 9(5), 1-6.
- Savcı, B. (1980). İnsan Hakları Üzerine, Uluslararası Alanda, Norm-İlkeler Ve Türk İç Hukuku. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (35)1/4, 7-18. Erişim adresi: dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/445/4990.pdf
- Schrivier, R.(2002). You Cheated, You Lied: The Safe Harbor Agreement and its Enforcement by the Federal Trade Commission. *Fordham Law Review*, (70)6, 27-82. Erişim adresi: http://fordhamlawreview.org/wp-content/uploads/assets/pdfs/Vol_70/Schrivier_May.pdf
- Selwy, N. & Facer, K. (2007).Beyond the digital divide: Rethinking digital inclusion for the twenty-first century. *Bristol Future Lab*. Erişim adresi: <https://pdfs.semanticscholar.org/286c/8d6945982292e40bf54a515be0adf34a3e73.pdf>
- Semerci, B.(2006). *Birlikte Büyütelim*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Scheffe, H. (1959). *The analysis of variance*. New York: John Wiley press
- Shelley, M., Thrane, L., Shulman, S., Lang, E., Beisser, S., Larson T. & Mutiti, J. (2004). Digital citizenship parameters of the digital divide. *Social Science Computer Review*, (22)2, 256-269. doi: <https://doi.org/10.1177/0894439303262580>
- Sırakaya, M. ve Seferoğlu, S. S. (2018). Çocukların çevrim-içi ortamlarda karşılaştıkları riskler ve güvenli internet kullanımı. B. Akkoyunlu, A. İşman ve H. F. Odabaşı (Ed). Eğitim teknolojileri okumaları 2018, (12. Bölüm, ss. 185-202). TOJET ve Sakarya Üniversitesi, Adapazarı.
- Som Vural, S. ve Kurt, A. A.(2018). Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, (8)1, 60-80. Erişim adresi: <https://doi.org/10.17943/etku.317713>
- Strom, P. S. & Strom, R. D. (2005). When teens turn cyberbullies. *The Education Digest*, (71)4, 35–41. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/234594544_When_Teens_Turn_Cyberbullies

Symantec. (2010). *The Norton online family report*. Erişim adresi: <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=2058416671&sid=1&Fmt=3&clientId=41947&RQT=309&VName=PQD>. 21.11.2018 tarihinde erişilmiştir.

Şimşek, O. (2008). *Anayasa Hukukunda Kişisel Verilerin Korunması*. Ankara: Beta Yayınları.

Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*. Ekinoks Yayınları, Ankara.

Şimşek, H. (2013). Eğitim ve Oyun Bağlamında 19. Yüzyılda Türk Çocukluk Anlayışında Değişmeler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, (11)25, 215-249. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/302427>

Tabachnick, B. G. and Fidel, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Pearson Education Inc. Boston.

Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığı.(2008). Tbm İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Zafer Üskül'ün "20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Günü" Mesajı. Erişim adresi: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/basin_2008/20_KASIM_2008_ACIKLAMASI.pdf 21.11.2019 tarihinde erişilmiştir.

TDK. (2019). *Çocuk Tanımı*. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C3%87OCUK 21.04.2019 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Tekin, N.(2014). Kişisel Verilerin Korunması İle İlgili Türkiye'deki Kanun Tasarısının Avrupa Birliği Veri Koruma Direktifi Işığında Değerlendirilmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (0)4, 222-262. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155566>

Tezbaşaran, A. A., (2008). *Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu*. Ankara: TPD.

Third, A, Bellerose, D., Keltie, E., Pihl, K., Cortesi, S., Pawelczyk ve K., Dönmez P.(2007). Çocukların Korunma, Erişim ve Katılımlarının Dengelenmesi: Çocukların Dijital Çağda Haklarına İlişkin Görüşleri, Odabaşı F. (Ed.). *Dijital Yaşamda Çocuk* (ss. 19-42). Ankara: Pegem.

Third, A., Bellerose D., Keltie E., Pihl K., Dawkins U.(2014). *Childrens rights in the digital age.(Dijital Çağda Çocuk Hakları)*. Erişim adresi: <http://aeema.net/WordPress/wp-content/uploads/2014/10/Childrens-Rights-in-the-Digital-Age.pdf>. 05.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

Third, A. (2016).Researching the benefits and opportunities for children online. *Global Kids Online, London*. Erişim adresi: <http://eprints.lse.ac.uk/71259/1/Guide-6-Global-opportunities-for-children-Third.pdf> 25.11.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Thomas, R. M. (1998). *Conducting educational research: A comparative view*. West Port, Conn: Bergin & Garvey.
- Thierer, A. (2009). Parental controls and online child protection: A survey of tools and methods. *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.1268433.
- Tiryakioğlu, B. (2001). *Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku*. Ankara: Başbakanlık A.A.K. Bilim Serisi.
- TÜİK (2018). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. [Basın Bülteni]. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27819>
- TÜİK (2019). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. [Basın Bülteni]. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30574>
- Türk Ceza Kanunu.(2004). *Mevzuat Metni*. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> 21.04.2019 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Türk Çocuk Hakları Bildirisi.(1963). Erişim adresi: <http://beydag.gov.tr/turk-cocuk-haklari-bildirisi> 26.11.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Uçuş, Ş. (2010). *Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İlköğretim Programlarındaki Yeri ve Sözleşme'ye Yönelik Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Uçuş Ş. (2013). *Çocuk Hakları Eğitimi Programının Hazırlanması ve Değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Uğurlu, Z. ve Gülşen, İ. (2014). Çocuk Hakları Ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması. *International Journal of Social and Educational Sciences Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1).
- UNICEF. (2017). Dünya Çocuklarının Durumu. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/d%C3%BCnya-%C3%A7ocuklar%C4%B1n%C4%B1n-durumu-2017-dijital-bir-d%C3%BCnyada-%C3%A7ocuklar>
- Valcke, M., Bonte, S., De Wever, B., & Rots, I. (2010). Internet parenting styles and the impact on internet use of primary school children. *Computers & Education*, 55(2), 454-464. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2010.02.009>
- Valcke, M., De Wever, B., Van Keer, H., & Schellens, T. (2011). Long-term study of safe Internet use of young children. *Computers & Education*, 57(1), 1292-130. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.01.010>
- Vural, Z. ve Bat, M.(2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yaşar University* 20(5), 3348-3382. Erişim adresi: https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/08/3_BVural_MBat.pdf

- Yalın, H. İ., Bayır, Ş. ve Numanoğlu, G. (2010). Cyber-bullying among primary school students. Paper presented in 9th International Internet Education Conference & Exhibition, September 14-16, 2010. Cairo-Egypt.
- Yargıtay H.G.K. 19 Mayıs 1963. E. 4-39, K.59 (*Adalet Dergisi*, Mart-Nisan 1964), 3-4.
- Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (2015). 17.06.2015. E. 2014/4-56, K. 2015/1679. Erişim adresi: <http://kazanci.com.tr/gunluk/hgk-2014-4-56.htm> 21.10.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2007). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, Y. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Teknoloji Kullanım Yeterlikleri Ve Teknoloji Kullanımını Etkileyen Faktörler. Erişim Adresi: http://bilgikasifi.com/makale/Yildirim_2013.pdf 06.01.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Young, K. S. (1998). Internet addiction: the emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*, (1)3, 237-244. Erişim adresi: <http://netaddiction.com/articles/newdisorder.pdf>
- Yurdağül, H. (2005). *Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kapsam Geçerliği için Kapsam Geçerlik İndekslerinin Kullanılması*. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 28–30 Eylül 2005, Denizli.
- Washington, F.(2010). *5 – 6 Yaş Grubu Çocuklarına Uygulanan Aile Katılımlı Çocuk Hakları Eğitimi Programının Etkililiğinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- 765 Sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.(7 Ekim 1920). Resmi Gazete (Sayı: 20710). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20710.pdf>

EKLER

EK 1. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi

20 Kasım 1959

Birleşmiş Milletler halkları, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında temel insan haklarına ve insan kişiliğinin onur ve değerine olan inançlarını yinelediği ve daha geniş bir özgürlük içinde toplumsal ilerlemeyi ve daha iyi bir yaşam düzeyini sağlamaya karar verdiği için,

Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde herkesin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ya da benzeri bir statü ayrımını gözetilmeksizin, bu Bildirgede ortaya konan hak ve özgürlüklere sahip olmayı hak ettiklerini ilân ettiği için,

Bedensel ve zihinsel bakımdan henüz olgunlaşmamış olan çocuğun, doğumdan önce olduğu gibi doğumdan sonra da, uygun yasal korunma dahil, özel korunmaya ve bakıma ihtiyacı olduğu için,

Bu özel korunma, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesinde belirtildiği ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde ve çocukların esenliğiyle ilgili uzmanlık kuruluşları ve uluslararası örgütlerin yönetmeliklerinde tanındığı için,

İnsanlığın çocuğa verebileceğinin en iyisini vermesi gerektiği için,

Genel Kurul,

Çocuğun mutlu bir çocukluk geçirmesi ve kendisinin ve toplumun iyiliği için burada ortaya konan hak ve özgürlüklerden yararlanması amacıyla, bu Bildirgeyi ilân eder ve ana-babaları, kadın-erkek herkesi, gönüllü örgütleri, yerel makamları ve ulusal Hükümetleri bu hakları tanımaya ve aşağıdaki ilkeler uyarınca, adım adım alınacak yasal ve başka önlemlerle, bu hakların gözetilmesi için çalışmaya çağırır.

İlke 1

Çocuk, bu Bildirgede ortaya konan haklardan yararlanır. Her çocuk, kendisinin ya da ailesinin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ve başka bir statüsünden dolayı herhangi bir ayırım yapılmaksızın bu haklara sahiptir.

İlke 2

Çocuk, özel olarak korunur; sağlıklı ve normal biçimde, özgür ve onurlu koşullarda bedensel, zihinsel, ahlâksal, manevî ve toplumsal olarak gelişebilmesi için çocuğa, yasalar ve başka yollarla, fırsatlar ve kolaylıklar sağlanır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda, her şeyden önce çocuğun yararı göz önüne alınır.

İlke 3

Çocuğun doğumundan başlayarak bir isme ve vatandaşlığa hakkı vardır.

İlke 4

Çocuk sosyal güvenlik olanaklarından yararlanır. Çocuğun sağlık içinde büyüme ve gelişme hakkı vardır. Bu amaçla kendisine ve annesine, doğum öncesi ve sonrası özel bakım ve korunma sağlanır. Çocuğun yeterli beslenme, barınma, eğlenme ve sağlık hizmetlerine hakkı vardır.

İlke 5

Bedensel, zihinsel ve toplumsal bakımdan engelli çocuğa, özel durumunun gerektirdiği özel muamele, eğitim ve bakım sağlanır.

İlke 6

Çocuğun, kişiliğinin tam ve uyumlu gelişmesi için sevgiye ve anlayışa ihtiyacı vardır. Çocuk, mümkün olduğunda, ana-babanın bakımıyla ve sorumluluğu altında, muhakkak da sevgi ile maddî ve manevî güvenlik ortamında yetiştirilir; kolay incinebilir yaşlarda çocuk, istisnâî durumlar dışında, annesinden ayrılamaz. Ailesiz ve yeterli destekten yoksun çocuklara özel bakım sağlamak, toplumun ve kamu makamlarının ödevidir. Geniş aile çocuklarının korunması amacıyla, devletçe ve başka kaynaklardan yardım sağlanması arzu edilir.

İlke 7

Çocuğun, en azından ilköğretim aşamasında, ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almaya hakkı vardır. Çocuğa, genel kültürünü geliştirmeye yarayacak ve fırsat eşitliği temeli üzerinde yeteneklerini, kişisel yargı gücünü ve ahlâksal ve toplumsal sorumluluk duygusunu geliştirmesine ve yararlı bir toplum üyesi olmasına olanak sağlayacak bir eğitim verilir. Çocuğun eğitiminden ve rehberliğinden sorumlu olanlar için yol gösterici ilke, çocuğun yararındır. Bu sorumluluk en başta çocuğun annesi ile babasınındır. Çocuğa eğitimle aynı amaçlara yönelik bütün oyun ve eğlenme olanakları sağlanır; toplum ve kamu makamları çocuğun bu haktan yararlanmasını artırmaya çaba gösterir.

İlke 8

Çocuk her durumda ilk korunacaklar ve yardımdan yararlanacaklar arasındadır.

İlke 9

Çocuk, her türlü ihmal, zulüm ve sömürüye karşı korunur. Çocuk, her ne biçimde olursa olsun, ticaret konusu olamaz. Çocuk, uygun bir minimum yaş sınırına ulaşmadan önce çalıştırılmaz; hiçbir durumda sağlığına ve eğitimine zarar verecek ve bedensel,

zihinsel ya da ruhsal gelişmesine engel olacak bir işte çalıştırılmaz veya çalışmasına izin verilemez.

İlke 10

Çocuk ırk, din ve başka herhangi bir ayırmcılığı teşvik eden pratiklerden korunur; anlayış, hoşgörü ve halklar arasında dostluk, barış ve evrensel kardeşlik anlayışıyla, enerjisini ve yeteneklerini insanların hizmetine adanması gerektiği bilinciyle yetiştirilir.

EK 2. Türk Çocuk Hakları Bildirisi

28 Haziran 1963

1- İyi bakım, iyi yetiştirilme ve çocuğa uygun bir eğitim, her yerde ilgi, sevgi ve yardım görme her Türk çocuğunun hakkıdır. Resmi, özel her kurum, her yurttaş bu çocuk hakkını tanımak, eldeki olanaklarla onu gerçekleştirmek yükümlülüğündedir. Sıkıntı içinde bulunan çocuğun kurtarılmasına öncelik verilir.

2- 16 yaşından önce hiç bir çocuk resmi öğrenimden alıkonularak özel işlerde çalıştırılmaz. Hiçbir şekilde sömürülemez.

3- Her ana baba çocuğuna bakmak, onu bilgili, becerili ve en iyi şekilde yetiştirmekle yükümlüdür. Orta dereceli öğrenime devam etmeyen, edemeyenlerin gerekli bilgi ve becerileri kazanmaları için devlet kurslar açar. Ana babanın yeterli olmadığı durumlarda bu görev çocuğun birinci derece yakın akrabalarına ve devlete düşer.

4- İlk öğrenimden sonra orta dereceli okullara devam etmeyenler, edemeyenler için teknik, tarımsal bilgi ve beceri kazandıran kurslar açılması ve bu kurslardan çocukların yararlanması için Milli Eğitim Bakanlığı, Belediye Başkanlığı ve muhtarlar işbirliği yapmakla yükümlüdür.

5- Sakat ve uyumsuz çocukların iyileştirilmeleri, yaşama zorluğu çeken çocukların kurtarılmaları, durumlarına uygun bir meslek için kendi yaşamlarını kazanacak derecede başarılı ve güçlü yetiştirilmeleri ana baba ile birlikte devletin ve bu amaçla kurulmuş örgütlerin ödevidir.

6- Çocuğun korunması ile ilgili yasalar öncelikle hazırlanıp çıkarılmalı, geciktirilmeden uygulanmalıdır.

EK 3. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Çocuğa Getirdiği Haklar

20 Kasım 1989

Çocuğun Tanımı(Madde 1)

Sözleşme çocuğu tanımlayarak başlamaktadır. Sözleşmenin 1. Maddesine göre çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.

Ayrımcılık Yasağı (Madde2)

Sözleşmenin 2. Maddesine göre taraf devletler, sözleşmede belirtilen haklara saygı göstermek ve bu hakları kendi yetkileri altında bulunan çocuklara, hiçbir ayırım gözetmeksizin tanımakla yükümlüdür.

Çocuğun Yüksek Yararı (Madde 3)

Sözleşmenin bütününe hakim olan “çocuğun yüksek yararı” 3. Madde ile güvence altına alınmıştır. Bu madde ile çocuk ile ilgili alınan her kararda çocuğun yararının gözetilmesi vurgusu yapılmış, çocuğun bakımı ve korunması konusunda gerekli idari ve yasal önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır.

Çocuğun Ana-Babası Tarafından Yetiştirilme Hakkı(Madde 5 ve Madde 18)

Taraf Devletler, bu Sözleşme'nin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal vasilerinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler.

Yaşama ve Gelişme Hakkı (Madde 6 ve Madde 27)

Çocuğun yaşama ve gelişme hakkını 6.madde ile düzenlenmiştir. İmzacı devletler, çocuğun yaşaması ve gelişmesi için her türlü çabayı göstermekle sorumludur.

Çocuğun İsim, Vatandaşlık ve Kimlik Hakkı (Madde 7 ve Madde 8)

Sözleşmenin 7 ve 8. Maddeleri ile çocuğun isim ve tabiiyet haklarının kullanılmasını güvence altına alınmıştır.

Çocuğun Ailesi ile Birlikte Yaşama Hakkı(Madde 9, Madde 10 ve Madde 11)

Sözleşme'nin 9. , 10. ve 11. maddelerinde çocuğun ana-babası ile birlikte yaşama hakkı güvence altına alınmıştır.

Görüş ve Düşüncelerini Açıklama, Bilgi Alma Hakkı (Madde 12)

Çocuğun düşünce açıklama ve bilgi alma hakkı sözleşmenin 12.maddesi ile güvence altına alınmıştır.

Düşünceyi Açıklama, Vicdan ve Din Özgürlüğü (Madde 13 ve Madde 14)

13 ve 14. Maddeler ile çocuğun düşüncesini açıklama, din ve vicdan özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırlarına bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.

Dernek Kurma ve Barışçı Toplanma Özgürlüğü (Madde 15)

Madde 15 ile taraf Devletler, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul etmekle sorumlu tutulmuşlardır.

Özel Yaşam, Aile, Konut, Haberleşme Özgürlüğü (Madde 16 ve Madde 17)

Çocuğun özel hayatı, 16. madde ile güvence altına alınmıştır. Bu maddeye göre taraf devletlerin, çocuğun özel hayatına, ailesine, konutuna ya da yazışmasına keyfi veya hukuka aykırı müdahaleler yapmalarının önüne geçilmiştir. Madde 17 ile çocuğun toplumsal, ruhî, ahlakî esenliği ile zihni ve bedeni sağlığını da geliştirmeyi amaçlayan çeşitli kaynaklardan gelen bilgi ve belgeleri öğrenebilmesinin önü açılmıştır.

Kötü Muamele ve İşkenceye Tabi Tutulmama (İstismardan Korunma) Hakkı (Madde 19, Madde 32, Madde 33, Madde 34, Madde 35, Madde 36, Madde 37, Madde 39 ve Madde 40)

Bu madde ile taraf devletler, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri almakla yükümlü hale gelmiştir.

Çocuğun Ailesi Dışında Korunması (Madde 20 ve Madde 21)

Geçici ya da sürekli olarak ana-babasından ayrı kalan çocuklar, devletin özel yardım ve korumasını isteme hakkına sahip olup, taraf devletler, bu durumdaki çocuklar için kendi yasaları uyarınca uygun bakımı sağlamakla sorumludurlar.

Özel durumdaki çocukların korunması (Madde 22, Madde 23 ve Madde 38)

Özel gereksinimli çocukların özel bakım ihtiyaçları doğrultusunda korunması ve toplumsal uyumlarının sağlanması için taraf devletler her türlü önlemi almakla sorumludur.

Sağlık Hakkı (Madde 24 ve Madde 25)

Çocukların sağlıklı bir şekilde yaşama hakkı 24 ve 25. maddede güvence altına alınmıştır.

Sosyal Güvenlik Hakkı (Madde 26)

Bu madde ile taraf Devletler, her çocuğun, sosyal sigorta dâhil, sosyal güvenlikten yararlanma hakkını tanımakla ve bu hakkın tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için ulusal hukuklarına uygun, gerekli önlemleri almakla yükümlendirilmişlerdir.

Eğitim Hakkı (Madde 28 ve Madde 29)

Bu maddeler ile taraf devletlerin, çocuğun eğitim hakkını kabul ederek ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde gerçekleşmesi için gerekli düzenlemeleri yapmaları kararlaştırılmıştır.

Dinlenme ve Boş Zaman Değerlendirme Hakkı(Madde 31)

Sözleşme'nin 31. maddesi çocukların dinlenme ve boş zamanlarını değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence faaliyetlerini yapma ve kültürel, sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını güvence altına almıştır.

EK 4. Türk Ceza Kanununda Bilişim Suçları

1) Bilişim Sistemleri Aracılığıyla İşlenen Suçlar İle İlgili Düzenlemeler

Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı Suçlar

Madde 132- Haberleşmenin gizliliğini ihlali

(1) Kişiler arasındaki haberleşmenin gizliliğini ihlal eden kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu gizlilik ihlali haberleşme içeriklerinin kaydı suretiyle gerçekleşirse, verilecek ceza bir kat artırılır.

(2) Kişiler arasındaki haberleşme içeriklerini hukuka aykırı olarak ifşa eden kimse, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Kendisiyle yapılan haberleşmelerin içeriğini diğer tarafın rızası olmaksızın hukuka aykırı olarak alenen ifşa eden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(Ek cümle: 2/7/2012-6352/79 md.) İfşa edilen bu verilerin basın ve yayın yoluyla yayımlanması halinde de aynı cezaya hükmolunur.

Madde 133- (4) (Mülga: 2/7/2012-6352/79 md.) Kişiler arasındaki konuşmaların dinlenmesi ve kayda alınması

(1) Kişiler arasındaki aleni olmayan konuşmaları, taraflardan herhangi birinin rızası olmaksızın bir aletle dinleyen veya bunları bir ses alma cihazı ile kaydeden kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Katıldığı aleni olmayan bir söyleşiyi, diğer konuşanların rızası olmadan ses alma cihazı ile kayda alan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.

(3) (Değişik: 2/7/2012-6352/80 md.) Kişiler arasındaki aleni olmayan konuşmaların kaydedilmesi suretiyle elde edilen verileri hukuka aykırı olarak ifşa eden kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis ve dörtbin güne kadar adli para cezası ile

cezalandırılır. İfşa edilen bu verilerin basın ve yayın yoluyla yayımlanması halinde de aynı cezaya hükmolunur.

Madde 134- Özel hayatın gizliliğini ihlali

(1) Kişilerin özel hayatının gizliliğini ihlal eden kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Gizliliğin görüntü veya seslerin kayda alınması suretiyle ihlal edilmesi halinde, verilecek ceza bir kat artırılır.

(2) (Değişik: 2/7/2012-6352/81 md.) Kişilerin özel hayatına ilişkin görüntü veya sesleri hukuka aykırı olarak ifşa eden kimse iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. İfşa edilen bu verilerin basın ve yayın yoluyla yayımlanması halinde de aynı cezaya hükmolunur.

Madde 135- Kişisel verilerin kaydedilmesi

(1) Hukuka aykırı olarak kişisel verileri kaydeden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

Madde 136- Verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme

(1) Kişisel verileri, hukuka aykırı olarak bir başkasına veren, yayan veya ele geçiren kişi, iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Madde 138- Verileri yok etmeme

(1) Kanunların belirlediği sürelerin geçmiş olmasına karşın verileri sistem içinde yok etmekle yükümlü olanlara görevlerini yerine getirmediğinde bir yıldan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

(2) (Ek: 21/2/2014-6526/5 md.) Suçun konusunun Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre ortadan kaldırılması veya yok edilmesi gereken veri olması hâlinde verilecek ceza bir kat artırılır.

- **Mal Varlığına Karşı Suçlar**

Madde 142/2-e Nitelikli Hırsızlık

Hırsızlık suçunun bilişim sistemlerinin kullanılması suretiyle işlenmesi hâlinde, üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

Madde 158/1-f. Nitelikli Dolandırıcılık

Dolandırıcılık suçunun bilişim sistemlerinin, banka veya kredi kurumlarının araç olarak kullanılması suretiyle işlenmesi hâlinde, iki yıldan yedi yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adlî para cezasına hükmolunur. Ancak, TCK 158'nci maddenin 1'nci fıkrasında yer alan (e), (f) ve (j) bentlerinde sayılan hâllerde hapis cezasının alt sınırı üç yıldan, adlî para cezasının miktarı suçtan elde edilen menfaatin iki katından az olamaz.

Genel Ahlak Karşı Suçlar

Madde 226/5. Müstehcenlik

Çocukların kullanıldığı müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünlerin içeriğini basın ve yayın yolu ile yayınlayan veya yayınlanmasına aracılık eden ya da çocukların görmesini, dinlemesini veya okumasını sağlayan kişi, altı yıldan on yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır.

2) Doğrudan Bilişim Suçları ile ilgili Düzenlemeler

Madde 243 - Bilişim sistemine girme

(1) Bir bilişim sisteminin bütününe veya bir kısmına, hukuka aykırı olarak giren ve orada kalmaya devam eden kimseye bir yıla kadar hapis veya adlî para cezası verilir.

(2) Yukarıdaki fıkrada tanımlanan fiillerin bedeli karşılığı yararlanılabilen sistemler hakkında işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranına kadar indirilir.

(3) Bu fiil nedeniyle sistemin içerdiği veriler yok olur veya değişirse, altı aydan iki yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

Madde 244 – Sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme

(1) Bir bilişim sisteminin işleyişini engelleyen veya bozan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Bir bilişim sistemindeki verileri bozan, yok eden, değiştiren veya erişilmez kılan, sisteme veri yerleştiren, var olan verileri başka bir yere gönderen kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Bu fiillerin bir banka veya kredi kurumuna ya da bir kamu kurum veya kuruluşuna ait bilişim sistemi üzerinde işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(4) Yukarıdaki fıkralarda tanımlanan fiillerin işlenmesi suretiyle kişinin kendisinin veya başkasının yararına haksız bir çıkar sağlamasının başka bir suç oluşturmaması hâlinde, iki yıldan altı yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.

Madde 245 - Banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması

(1) Başkasına ait bir banka veya kredi kartını, her ne suretle olursa olsun ele geçiren veya elinde bulunduran kimse, kart sahibinin veya kartın kendisine verilmesi gereken kişinin rızası olmaksızın bunu kullanarak veya kullandırarak kendisine veya başkasına yarar sağlarsa, üç yıldan altı yıla kadar hapis cezası ve adli para cezası ile cezalandırılır.

(2) Sahte oluşturulan veya üzerinde sahtecilik yapılan bir banka veya kredi kartını kullanmak suretiyle kendisine veya başkasına yarar sağlayan kişi, fiil daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmadığı takdirde, dört yıldan yedi yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Yasak cihaz veya programlar

Madde 245/A- (Ek: 24/3/2016-6698/30 md.) (1) Bir cihazın, bilgisayar programının, şifrenin veya sair güvenlik kodunun; münhasıran bu bölümde yer alan suçlar ile bilişim sistemlerinin araç olarak kullanılması suretiyle işlenebilen diğer suçların işlenmesi için yapılması veya oluşturulması durumunda, bunları imal eden, ithal eden, sevk eden, nakleden, depolayan, kabul eden, satan, satışa arz eden, satın alan, başkalarına veren veya bulunduran kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

Madde 246 - Tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbiri uygulanması

(1) Bu bölümde yer alan suçların işlenmesi suretiyle yararına haksız menfaat sağlanan tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

EK 5. Dijital Hak ve Sorumluluklar Öğrenci Görüş Formu

Sevgili öğrenci;

Aşağıdaki sorular ile dijital hak ve sorumlulukların konusundaki düşüncelerini öğrenmek amaçlanmaktadır. Burada yer alan sorular ile ilgili puanlandırma yapılmayacak olup, ismini belirtmene gerek yoktur. Soruları atlamadan, fikirlerini istediğin gibi yazabilirsin. Vermiş olduğun cevaplar için teşekkür ederim.

Sevgi Yıldırım

Dijital ortam: Yazılı, sesli ya da görsel içeriklerin paylaşımını ve yayılmasını sağlayan, verilerimizi üzerine kaydedip saklayabildiğimiz her türlü ortamdır. Akıllı telefon, tablet, bilgisayar, internet örnek olarak gösterilebilir.

1.Dijital ortamları kullanırken hangi haklara sahip olduğuna düşünüyorsun?	
2.Dijital ortamları kullanırken ne gibi sorumlulukların olduğunu düşünüyorsun?	
3.Dijital ortamlara erişim hakkı senin için neler ifade ediyor?	Erişim hakkını kullanırken ne gibi sorumlulukların olabilir?

4.Dijital ortamlarda gelişme hakkı senin için neler ifade ediyor?	Bu hakkı kullanırken ne gibi sorumlulukların olabilir?
5.Dijital ortamlarda katılım hakkı senin için neler ifade ediyor?	Bu hakkı kullanırken ne gibi sorumlulukların olabilir?
6.Dijital ortamları kullanırken ayrımcılığa uğramama hakkı senin için neler ifade ediyor?	Bu hakkı kullanırken ne gibi sorumlulukların olabilir?
7.Dijital ortamlarda korunma hakkı senin için neler ifade ediyor?	Bu hakkı kullanırken ne gibi sorumlulukların olabilir?

<p>8.Dijital ortamlarda eğlenme ve boş zaman değerlendirme hakkı senin için neler ifade ediyor?</p>	<p>Bu hakkı kullanırken ne gibi sorumlulukların olabilir?</p>
<p>9.Dijital ortamlarda unutulma hakkı senin için neler ifade ediyor?</p>	<p>Bu hakkı kullanırken ne gibi sorumlulukların olabilir?</p>
<p>10.Dijital ortamlarda özel hayatın ve kişisel verilerin gizliliği hakkı senin için neler ifade ediyor?</p>	<p>Bu hakkı kullanırken ne gibi sorumlulukların olabilir?</p>

EK 6. Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği Uzman Değerlendirme Formu

DİJİTAL HAK VE SORUMLULUKLAR ÖLÇEĞİ

SUNUŞ

Sayın Hocalarım;

Aşağıda bulunan ölçek maddeleri ile ortaokul öğrencilerinin (5, 6, 7, 8. sınıf) dijital hak ve sorumlulukları konusundaki bilgi durumlarının belirlenmesi hedeflenmektedir.

Madde hazırlama sürecinde alanyazın taranarak Dijital ortamda çocuk hak ve sorumlulukları sekiz tema (Erişim Hakkı, Gelişme Hakkı, Ayrımcılığa Uğramama Hakkı, Katılım Hakkı, Özel Hayatın Gizliliğinin ve Kişisel Verinin Korunması Hakkı, Kişi Güvenliği Hakkı, Eğlenme ve Boş Vakit Değerlendirme Hakkı, Unutulma ve Lekelenmeme Hakkı) altında toplanmıştır. Bu başlıkların belirlenmesinde Evrensel İnsan Hakları Beyanname, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejileri, İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartları ve Küresel Dijital Vatandaş Vakfı tarafından hazırlanan Dijital Vatandaşlık Sözleşmeleri esas alınmıştır.

Madde havuzu oluşturma süreci iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak alanyazın taranarak maddeler oluşturulmaya başlanmıştır. İkinci aşamada ise rastgele 3 özel okul belirlenerek 5, 6, 7 ve 8.sınıftan toplam 10 öğrenciye dijital hak ve sorumlulukları konusundaki görüşleri sorulmuştur. Bu amaçla öğrencilere araştırmacı tarafından hazırlanmış bir form verilmiştir. Verilen formda öğrencilere dijital ortamda sahip olduklarını düşündükleri hak ve sorumluluklar sorulmuş, aynı zamanda daha önce 8 tema altında toplanan her bir hakka dair düşüncelerini yazmaları istenmiştir.

Öğrenci görüşleri ve alanyazın taraması sonucu elde edilen bilgiler ışığında ölçekte yer alması düşünülen 95 madde oluşturulmuş ve uzman değerlendirmesi için ilişikte sunulmuştur. Hazırlanan bu maddelerin içerik ve nitelik olarak uygunluğuna, öngörülen boyutların altında verilen maddeler için maddenin amaca uygunluğuna ve gerekliliğine, ifadelerin doğruluğuna ve anlaşılabilirliğine dair bir değerlendirme yapmanıza ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla aşağıda bulunan Uzman Değerlendirme Formu hazırlanmıştır. Hazırlanan bu formda maddelerin uygunluğunu belirtmeniz için her bir maddenin karşısında Uygun/Uygun Değil seçeneklerine maddeye eklemek istedikleriniz ve önerileriniz için Düzeltme/Öneri kısmına ve belirlenen hakların altına eklemek istediğiniz maddeler için ise her bir hakkın altında boş bir alana yer verilmiştir.

Değerli katkılarınız için teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Sevgi YILDIRIM

Ankara Üniversitesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü

Yüksek Lisans Öğrencisi

DİJİTAL HAK VE SORUMLULUKLAR ÖLÇEĞİ

	Haklar ve Sorumluluklar	Uygun	Uygun Değil	Düzeltilme/Öneri
ERİŞİM HAKKI VE SORUMLULUĞU	Dijital çağın getirdiği olanaklardan faydalanabilme hakkım var.			
	Dijital ortamlara erişebilme hakkım var.			
	Dijital ortamlarda yasal olan her şeye erişebilme hakkım var.			
	Dijital ortamları istediğim zaman kullanabilme hakkım var.			
	Dijital ortamları istediğim şekilde kullanabilme hakkım var.			
	İnternetin sunduğu içeriklerden faydalanabilmek için uygun altyapı ve imkâna ulaşma hakkım var.			
	Farklı dijital araçları (masaüstü bilgisayar, mobil cihaz, tablet) kullanabilme hakkım var.			
	Dijital ortamlara pek çok yerden (okul, ev vb.) ulaşabilme hakkım var.			
	Kendi dilimde çevrimiçi kaynağa ulaşma hakkım var.			
	İnterneti sınırlanılmadan güvenle kullanabilme hakkım var.			
	Dijital ortamlara erişim sorunu yaşadığımda çözüm yolları bulmaya çalışırım.			
	Yasal olmayan içeriklere hile yaparak erişim sağlamam.			
	Başkalarının dijital ortamlara erişim sağlamasına engel olmam.			
	Arkadaşlarımın ihtiyaç duydukları zaman dijital cihazlarımı kullanmalarına izin veririm.			
	Dijital ortamlara erişim sağladığım araçları özenli kullanırım.			
	Ekleme istediğiniz madde/maddeler:			

GELİŞME HAKKI VE SORUMLULUĞU	Haklar ve Sorumluluklar	Uygun	Uygun Değil	Düzeltilme/Öneri
	Dijital ortamlarda ihtiyaç duyduğum bilgiye rahatlıkla, engel olunmadan ulaşabilme hakkım var.			
	İlgi ve ihtiyaçlarıma uygun dijital içerik ve servislere erişim sağlama hakkım var.			
	Dijital ortamlarda gelişimimi destekleyecek içeriklere ulaşma hakkım var.			
	Dijital ortamları kullanarak kendimi geliştirme ve öğrenme hakkım var.			
	Dijital ortamları kullanarak merak ettiğim bilgilere ulaşabilme hakkım var			
	Bilgili, katılımcı ve dijital dünyada güvende olmak için dijital okuryazarlık eğitimi almaya hakkım var.			
	Dijital ortamları kullanırken ihtiyaç duyduğum sosyal ve teknik desteği alma hakkım var.			
	Dijital teknolojileri kullanarak yeteneklerimi geliştirecek bilgilere ulaşırım.			
	Dijital teknolojileri kullanarak zihinsel ve bedensel becerilerimi geliştirecek bilgilere ulaşırım.			
	Dijital teknolojileri kullanarak ihtiyaç duyduğum bilgiye ulaşırken güvenilir kaynakları kullanırım.			
	Eğitimim ile ilgili araştırmalarda dijital teknolojileri kullanırım.			
	Gelişimimi olumsuz yönde etkileyecek içeriklere erişim sağlamam.			
Ekleme istediğiniz madde/maddeler:				

Haklar ve Sorumluluklar		Uygun	Uygun Değil	Düzeltilme/Öneri
AYRIMCILIĞA UĞRAMAMA HAKKI VE SORUMLULUĞU	Her çocuk gibi ayırım yapılmadan dijital teknolojileri kullanabilme hakkım var.			
	Din, dil, ırk, cinsiyet ayırımı gözetmeksizin dilediğim bilgiye ulaşabilme hakkım var.			
	Dijital ortamları kullanırken başka insanlardan saygı görme hakkım var.			
	Dijital teknolojileri kullanırken benimle benzer koşullar ve benzer yetenekteki arkadaşlarımla eşit şanslara sahip olma hakkım var.			
	Korumasız durumda olan ve imkânları kısıtlı olan çocukların dijital ortamlarda karşılaştığı problemleri çözebilmeleri için desteklenme hakkı var.			
	Dijital ortamlar için geliştirilen uygulamaları herkesin kullanabilme hakkı var.			
	Her kadın ve erkeğin, internete erişme ve kullanma konusunda eşit hakları var.			
	Dijital ortamları kullanırken diğer bireyleri din, dil, ırk, cinsiyet gibi özelliklerine göre ayırmam.			
	Dijital ortamları kullanarak insanların sahip olduğu kişisel özellikler ile alay etmem.			
	Dijital ortamlara herkesin eşit şartlar altında ulaşabileceği bilinciyle hareket ederim.			
Ekleme istediğiniz madde/maddeler:				

Haklar ve Sorumluluklar		Uygun	Uygun Değil	Düzeltilme/Öneri
KATILIM HAKKI VE SORUMLULUĞU	Dijital ortamlarda beni ilgilendiren konularda düşüncelerimi özgürce dile getirebilme hakkım var.			
	Dijital ortamlarda beni ilgilendiren konularda istek ve dileklerimin dikkate alınmasını isteme hakkım var.			
	Dijital ortamlardaki içerikler hakkında saygı sınırları içerisinde eleştiri yapabilme hakkım var.			
	Dijital ortamlarda yazılı, görsel vb. içerikler oluşturup, bunları paylaşabilme hakkım var.			
	Yaşıma uygun sosyal medya platformlarını kullanabilme hakkım var.			
	İnternette kendi sitemi kurabilme hakkım var.			
	Dijital ortamlarda fikirlerimi paylaşırken başka bireylerin haklarını çiğnemem.			
	İnternette başkalarının inanç ve fikirlerine saygı duyarım.			
	Fikirlerimi paylaşırken başka insanlara saygısızlık etmem.			
	Dijital ortamlarda yaptığım yorumların diğer insanlara zarar vermemesine özen gösteririm.			
	Dijital ortamlarda yaptığım paylaşımların diğer bireyler üzerindeki etkisini düşünürüm.			
Dijital ortamlarda başka insanları aldatıcı, yanlış bilgiler paylaşmam.				
Ekleme istediğiniz madde/maddeler:				

	Haklar ve Sorumluluklar	Uygun	Uygun Değil	Düzeltilme/Öneri
ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİNİN VE KİŞİSEL VERİLERİNİN KORUNMASI HAKKI VE SORUMLULUĞU	Çocukların özel yaşamları vardır, bu yüzden her türlü ortamda özel yaşamımın gizliliğine saygı gösterilmesini isteme hakkım var.			
	Özel hayatıma yapılan bir saldırı durumunda kanuni olarak korunma hakkım var.			
	Dijital ortamlardaki hizmetleri kullanırken uygun filtreleme ve gizlilik ayarlarının sağlanmasını isteme hakkım var.			
	Dijital ortamları kullanırken gözetlenmeme hakkım var.			
	Kullandığım dijital ortamlarda veri gizliliğimin sağlanmasını isteme hakkım var.			
	İnternet ortamında var olan kişisel verilerimin yasalar ile güvence altına alınmasını isteme hakkım var.			
	Dijital ortamlarda kaydettiğim verilere belli kişilerin erişebilmesini engelleme hakkım var.			
	Fotoğraf ve videolarımın izinsiz kullanılmasını engelleme hakkım var.			
Dijital ortamlarda kişisel verilerimi iznim dışında toplayan, depolayan ve kullanan kurumları şikâyet etme hakkım var.				

ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİNİN VE KİŞİSEL VERİNİN KORUNMASI HAKKI VE SORUMLULUĞU	Başkalarının kaydettiği ve görmemi istemediği verilere ulaşmaya çalışmam.			
	Dijital ortamlarda başkalarının özel bilgilerini kullanmam.			
	Dijital ortamlarda başkalarının oluşturduğu içerikleri kaynağını belirterek kullanırım.			
	Dijital ortamlarda önemli kimlik bilgilerimi paylaşmam.			
	Dijital ortamlarda sahte kimlik kullanmam.			
	Kimlik bilgilerimi korumak için yalnızca güvenlik sertifikası olan web sayfalarından alışveriş yaparım.			
	Dijital ortamlarda gizlilik ayarlarımı düzenlerim.			
	Zararlı olduğunu düşündüğüm içeriklere ulaşmaya çalışmam.			
	Güvenilirliğinden emin olmadığım sitelere özel bilgilerimi girmem.			
Ekleme istediğiniz madde/maddeler:				

Haklar ve Sorumluluklar		Uygun	Uygun Değil	Düzeltilme/Öneri
KİŞİ GÜVENLİĞİ HAKKI VE SORUMLULUĞU	Dijital ortamlardaki her türlü kötü muameleden korunma hakkım var.			
	Her türlü siber suç, sanal takip ve sömürüden korunma hakkım var.			
	Dijital ortamları kullanırken uygunsuz içeriklere karşı korunma hakkım var.			
	Dijital ortamları kullanan güvenli bir şekilde internete bağlanabilme hakkım var.			
	Dijital ortamlarda iletişim kurduğum kişilerin güvenilirliğini kontrol ederim.			
	İnternetteki tehlikelere karşı kullandığım koruma programları ile gerekli önlemleri alırım.			
	Dijital ortamlarda uygunsuz olan içerikleri gerekli kişi ya da kurumlara şikâyet ederim.			
	Başkalarının kişisel verilerini tehdit ya da şantaj aracı olarak kullanmam.			
	Güvenli olmayan web sitelerine giriş yapmam.			
	Dijital ortamlarda kaynağından emin olmadığım reklamları açmam.			
	Dijital ortamlarda karşılaştığım olumsuz durumlara karşı çevremdekileri uyarırım.			
Ekleme istediğiniz madde/maddeler:				

Haklar ve Sorumluluklar		Uygun	Uygun Değil	Düzeltilme/Öneri
UNUTULMA VE LEKELENEME HAKKI VE SORUMLULUĞU	Dijital ortamlarda yaptığım herhangi bir paylaşımın istediğim an dijital platformlardan tamamen kaldırılmasını talep edebilme hakkım var.			
	Hakkımda yapılmış herhangi bir paylaşımın istediğim takdirde yetkililerce dijital platformlardan kaldırılmasını talep etme hakkım var.			
	Kullandığım sosyal medya platformlarını istediğim an tamamen kapatma hakkım var			
	Dijital ortamlarda yaptığım herhangi bir paylaşımın gelecekte 3. Kişilerce aleyhimde kullanılmaması hakkım var.			
	Dijital ortamlarda başkalarının kaldırdığı paylaşımlarını kullanmam.			
	Dijital ortamlarda aleyhimde kullanılabilecek paylaşımlar yapmamaya özen gösteririm.			
	Dijital ortamlarda herhangi bir paylaşım yapmadan önce dikkatli davranırım.			
	Dijital ortamlarda arkadaşlarım aleyhinde paylaşılan bilgiler gerçek dahi olsa arkadaşımı rencide edici davranışlarda bulunmam, bu paylaşımların yayılmasına katkı sağlamam.			
	Eklemek istediğiniz madde/maddeler:			

Haklar ve Sorumluluklar		Uygun	Uygun Değil	Düzeltilme/Öneri
EĞLENME VE BOŞ VAKİT DEĞERLENDİRME HAKKI VE SORUMLULUĞU	Dijital ortamları eğlenmek ve boş zamanlarımı değerlendirmek için kullanabilme hakkım var.			
	Dijital ortamları kullanarak oyun oynama hakkım var.			
	Dijital ortamları kullanarak arkadaşlarımla sohbet etme hakkım var.			
	Dijital ortamları kullanarak arkadaşlarımla oyun oynama hakkım var.			
	Dijital ortamlarda kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma hakkım var.			
	İnternette zaman geçirirken şiddet içerikli ya da psikolojimi olumsuz yönde etkileyecek sayfaları kullanmamaya dikkat ederim.			
	İnternette oyun oynarken, güvenilir web sitelerini kullanırım.			
	İnternette vakit geçirirken kaynağından emin olmadığım web sitelerini kullanmam.			
Dijital ortamlarda geçirdiğim zamanın sosyal hayatımı aksatmasına izin vermem.				
Ekleme istediğiniz madde/maddeler:				

EK 7. Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği Boyutlar, Maddeler ve Madde Sayıları
Haklar Başlığı Altındaki Maddeler

Boyutlar	Maddeler	Madde Sayısı
Erişim Hakkı	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dijital ortamlara erişme hakkımı kullanırım. 2. Dijital ortamlara istediğim yerden (okul, ev vb.) ulaşma hakkımı kullanırım. 3. Dijital ortamlara farklı dijital araçları (bilgisayar, akıllı telefon, tablet vb.) kullanarak erişme hakkımı kullanırım. 4. Dijital ortamları kullanırken ana dilimde kaynaklara ulaşma hakkımı kullanırım. 5. Dijital ortamlara erişebilmek için, uygun altyapı (internet kablosu, bağlantısı vb.) hizmeti alma hakkımı kullanırım.	5
Gelişim Hakkı	<ol style="list-style-type: none"> 6. Dijital ortamları kullanarak kendimi geliştirme hakkımı kullanırım. 7. Dijital ortamları kullanarak ilgi ve ihtiyaçlarıma uygun bilgi arama hakkımı kullanırım. 8. Dijital ortamları doğru bir şekilde kullanmak için dijital okuryazarlık eğitimi alma hakkımı kullanırım.	3
Ayrımcılığa Uğramama Hakkı	<ol style="list-style-type: none"> 9. Herhangi bir ayrımcılığa uğramadan (din, dil, ırk, cinsiyet vb.) dijital ortamları kullanma hakkımı kullanırım. 10. Özel bir durumum olduğunda (engellilik, hastalık vb.) bana uygun içeriğe ulaşabilme hakkımı kullanırım.	2
Katılım Hakkı	<ol style="list-style-type: none"> 11. Dijital ortamlarda düşüncelerimi özgürce dile getirebilme hakkımı kullanırım. 12. Dijital ortamlarda topluluk kurma hakkımı kullanırım. 13. Dijital ortamlarda bir grubun sayfasına katılma, ziyaret etme hakkımı kullanırım. 14. Dijital ortamlarda içerikler (yazılı, görsel vb.) oluşturup, bunları paylaşabilme hakkımı kullanırım.	4
Özel Hayatın Gizliliğinin ve Kişisel Verinin Korunması Hakkı	<ol style="list-style-type: none"> 15. Dijital ortamlarda özel hayatıma saygı gösterilmesini isteme hakkımı kullanırım. 16. Dijital ortamlarda özel hayatıma yapılan bir saldırı durumunda devlet tarafından korunma hakkımı kullanırım. 17. Dijital ortamlarda anonim (adınızın bilinmemesi) olarak iletişim kurma hakkımı kullanırım. 18. Dijital ortamlardaki fotoğraf ve videolarımın iznim dışında kullanılmasını engelleme hakkımı kullanırım. 19. Dijital ortamlardaki kişisel bilgilerimi benden habersiz kullanan kişi ve	4

	kurumları şikâyet etme hakkımı kullanırım.	
Kişi Güvenliği Hakkı	20. Dijital ortamlardaki her türlü kötü davranıştan (siber saldırı, siber zorbalık vb.) korunma hakkımı kullanırım. 21. Dijital ortamlarda kişi ya da kurumlardan gelen istemediğim mesajları (SMS, E-mail vb.) engelleme hakkımı kullanırım.	2
Unutulma Hakkı	22. Dijital ortamlarda daha önce yaptığım bir paylaşımın tüm dijital ortamlardan kaldırılmasını isteme hakkımı kullanırım. 23. Hakkımda yapılmış paylaşımların tüm dijital ortamlardan kaldırılmasını isteme hakkımı kullanırım.	2
Eğlenme ve Boş Vakit Değerlendirme Hakkı	24. Dijital ortamları kullanarak oyun oynama hakkımı kullanırım. 25. Dijital ortamları kullanarak arkadaşlarımla sohbet etme hakkımı kullanırım. 26. Dijital ortamlarda kültürel ve sanatsal etkinliklere (canlı konserler, oyun turnuvaları vb.) katılma hakkımı kullanırım.	3
Toplam		26

2) Sorumluluklar Başlığı Altındaki Maddeler

Boyutlar	Maddeler	Madde Sayısı
Erişim İle İlgili Sorumluluklar	1. Dijital ortamları kullanarak erişimi yasak olan içeriklere erişmemem gerekir. 2. Çevremdeki insanların dijital ortamlara erişmesine engel olmamam (hackleme, virüs gönderme vb.) gerekir.	2
Gelişim Hakkı İle İlgili Sorumluluklar	3. Dijital ortamlarda kişisel gelişimimi destekleyecek içerikleri kullanmam gerekir. 4. Dijital ortamlarda ihtiyaç duyduğum bilgiye güvenilir kaynakları kullanarak ulaşmam gerekir. 5. Dijital ortamlardan edindiğim bilgilerin doğruluğunu kontrol etmem gerekir.	3
Ayrımcılığa Uğramama İle İlgili Sorumluluklar	6. Dijital ortamları, insanları din, dil, ırk, cinsiyet gibi özelliklerine göre ayırmadan kullanmam gerekir. 7. Dijital ortamları kullanırken, insanların sahip olduğu kişisel özelliklere saygı duymam gerekir. 8. Dijital ortamları kullanan insanların inanç ve fikirlerine saygı duymam gerekir.	3

Katılım İle İlgili Sorumluluklar	<p>9. Dijital ortamlarda paylaşım yaparken başka insanların haklarını çiğnemem gerekir.</p> <p>10. Dijital ortamlarda insanları yanıltan, yanlış bilgiler paylaşmamam gerekir.</p>	2
Özel Hayatın Gizliliğinin ve Kişisel Verinin Korunması İle İlgili Sorumluluklar	<p>11. Dijital ortamlarda başkalarının yaptığı paylaşımları kullanırken izin almam gerekir.</p> <p>12. Dijital ortamlarda, başkalarının fotoğraf veya videolarını kullanırken izin almam gerekir</p> <p>13. Dijital ortamlarda başkalarının kimlik bilgilerini kullanmamam gerekir.</p> <p>14. Önemli kimlik bilgilerimi güvenilir olmayan dijital ortamlarda paylaşmamam gerekir.</p> <p>15. Dijital ortamlardaki hizmetleri kullanırken gizlilik ayarlarımı düzenlemem gerekir.</p>	5
Kişi Güvenliği İle İlgili Sorumluluklar	<p>16. Dijital ortamlarda güvenilir olan kişiler ile iletişim kurmam gerekir.</p> <p>17. İnternetteki zararlı yazılımlara karşı kullandığım koruma programlarıyla gerekli önlemleri almam gerekir.</p> <p>18. Dijital ortamlarda uygunsuz içerikleri gerekli kişi ya da kurumlara şikâyet etmem gerekir</p> <p>19. Dijital ortamlarda başkalarının kişisel bilgilerini tehdit aracı olarak kullanmamam gerekir.</p> <p>20. Dijital ortamları kullanırken nereden geldiğini bilmediğim mesajları ve reklamları açmamam gerekir.</p>	4
Unutulma Hakkı İle İlgili Sorumluluklar	<p>21. Dijital ortamlarda başkalarının sildiği paylaşımlara ulaşmaya çalışmamam gerekir.</p> <p>22. Dijital ortamlarda başkalarına zarar verecek paylaşımların yayılmasını sağlamamam gerekir.</p>	2
Eğlenme ve Boş Vakit Değerlendirme Hakkı İle İlgili Sorumluluklar	<p>23. Dijital ortamlarda yaşıma uygun oyunlar oynamam gerekir.</p> <p>24. İnternette vakit geçirirken (oyun oynarken, sohbet ederken vb.) güvenilir web sitelerini kullanmam gerekir.</p>	2
Toplam		24

EK 8. Etik Kurul Onayı

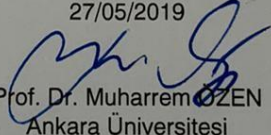
ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 27/05/2019
Toplantı Sayısı : 07
Karar Sayısı : 211

211- Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Sevgi Yıldırım**'ın "Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Hak ve Sorumlulukları Konusundaki Farkındalık Düzeylerinin Değerlendirilmesi" başlıklı tezi ile ilgili 17/05/2019 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Sevgi Yıldırım**'ın "Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Hak ve Sorumlulukları Konusundaki Farkındalık Düzeylerinin Değerlendirilmesi" başlıklı tezinin, araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNI DİR
27/05/2019

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

EK 9. Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma İzni

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 14588481-605.99-E.16588073
Konu : Araştırma İzni

10.09.2019

ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü)

İlgi: a)07.08.2019 tarihli ve 2989 sayılı yazımız.

b)MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü'nün 2017/25 nolu Genelgesi.

Enstitünüz Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı tezli yüksek lisans programı öğrencisi Sevgi YILDIRIM'ın "Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Hak ve Sorumlulukları Konusundaki Farkındalık Düzeylerinin Değerlendirilmesi" konulu çalışması kapsamında ekli listedeki okullarla uygulama talebi ilgi (b) Genelge çerçevesinde incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda, söz konusu araştırmanın Müdürlüğümüzde muhafaza edilen ölçme araçlarını; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Millî Eğitim Temel Kanunu ile Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına uygun olarak, ilgili yasal düzenlemelerde belirtilen ilke, esas ve amaçlara aykırılık teşkil etmeyecek, eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatmayacak şekilde okul ve kurum yöneticilerinin sorumluluğunda gönüllülük esasına göre uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Turan AKPINAR
Vali a.
Millî Eğitim Müdürü

Dağıtım:
Gereği:
Ankara Üniversitesi

Bilgi:
Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Mamak, Sincan,
Yenimahalle, Pirsaklar, Keçiören,Gölbaşı, İğçe
MEM

Adres: Emniyet Mh. Atışkırı, Türkiye Cad. 4/A
Yenimahalle/ANKARA
Elektronik Adı: www.mem.gov.tr
e-posta: istatistik@mem.gov.tr

Bilgi adı: D. KARAGÖZEL

Fax: 0(312) 212 36 00
Faks: 0(312) 221 82 36

Bu belge diğer elektronik sistem ile yayımlanmıştır. https://evrak.meb.gov.tr adresinden: 49407-3005-35ce-68fe-adfe kodu ile erişilebilir.

EK 10. Kişisel Bilgiler Formu

Dijital Haklar ve Sorumluluklar Ölçeği

Sevgili öğrenciler;

Bu araştırma, sizlerin dijital hak ve sorumluluklarınızı bilme durumunuzu ve bu haklarınızı kullanım durumunuz ile sorumluluklarınıza uyma durumunuzu belirlemek amacıyla yapılmaktadır. Üç bölümden oluşan ölçekte, birinci bölümde Kişisel Bilgiler Formu, ikinci bölümde Dijital Hak ve Sorumluluklar Bilgi Formu, üçüncü bölümde Dijital Haklar ve Sorumluluklar Ölçeği yer almaktadır. Sizlerden aşağıda verilen hak ve sorumluluk konusunda bu hakları ve sorumlulukları bilme durumunuzu ve bu hakları kullanım durumunuz ile sorumluluklarınıza uyma durumunuzu belirtmeniz beklenmektedir. Ekteki her bölümü soruları atlamadan, dikkatlice okumanız ve belirtilen ifadelerden size en uygun olanını (X) işareti koyarak işaretlemeniz gerekmektedir. Burada yer alan maddelere, doğru ya da yanlış şeklinde bir değerlendirme yapılmayacak olup araştırmadan elde edilen veriler, sadece bilimsel amaçla kullanılacaktır. İsminizi yazmanıza gerek yoktur.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

Danışman: Prof. Dr. Hafize KESER
Araştırmacı: Sevgi YILDIRIM
sevgi.yildirim.94@gmail.com

Dijital Ortam: Yazılı, sesli ya da görsel içeriklerin paylaşımını ve yayılmasını sağlayan, bilgilerimizi üzerine kaydedip saklayabildiğimiz her türlü ortamdır. Akıllı telefon, tablet, bilgisayar, laptop, internet örnek olarak gösterilebilir.

1.BÖLÜM
KİŞİSEL BİLGİLER FORMU

1. Cinsiyetiniz:	☐ Kız	☐ Erkek				
2. Okuduğunuz okul türü:	☐ Genel Ortaokul	☐ İmam Hatip Ortaokulu				
3. Kaçınıcı sınıfta öğrenim görmektesiniz?	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 8		
4. Annenizin eğitim durumu:	☐ Okuryazar değil	☐ İlkokul	☐ Ortaokul	☐ Lise	☐ Üniversite	☐ Lisansüstü
5. Babanızın eğitim durumu:	☐ Okuryazar değil	☐ İlkokul	☐ Ortaokul	☐ Lise	☐ Üniversite	☐ Lisansüstü
6. Ailenizin aylık geliri (TL):						
7. Hangi dijital araçlara sahipsiniz? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz.)	☐ Bilgisayar	☐ Tablet	☐ Akıllı Telefon	☐ Diğer	☐ Hiçbiri	
8. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilgili daha önce ders ya da kurs aldınız mı?	☐ Evet	☐ Hayır				
9. Daha önce dijital hak ve sorumluluklarınız konusunda ders aldınız mı?	☐ Evet	☐ Hayır				
10. Hangi sosyal medya ortamlarına üyesiniz? (Belirtiniz, birden fazla yazabilirsiniz.)						
11. Dijital ortamları hangi amaçlar ile kullanıyorsunuz? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz.)	☐ Oyun oynamak	☐ Ödev Yapmak	☐ Sosyal medya kullanmak	☐ Haber Okumak	☐ Diğer	
12. İnterneti günlük ortalama kullanım süreniz nedir?	☐ 1 saatten az	☐ 1- 3 saat arası	☐ 3- 5 saat arası	☐ 5 saatten fazla		

EK 11. Dijital Hak ve Sorumluluklar Bilgi Formu

HAKLAR	Bu Hakkınızı Biliyor Musunuz?	
	Evet	Hayır
1. Dijital ortamlara erişme hakkım olduğunu bilirim.		
2. Dijital ortamlara farklı dijital araçları (bilgisayar, akıllı telefon, tablet vb.) kullanarak erişme hakkım olduğunu bilirim.		
3. Dijital ortamları kullanırken ana dilimde kaynaklara ulaşma hakkım olduğunu bilirim.		
4. Dijital ortamlara erişebilmek için, uygun altyapı (internet kablosu, bağlantısı vb.) hizmeti alma hakkım olduğunu bilirim.		
5. Dijital ortamları kullanarak kendimi geliştirme hakkım olduğunu bilirim.		
6. Dijital ortamları kullanarak ilgi ve ihtiyaçlarıma uygun bilgi arama hakkım olduğunu bilirim.		
7. Herhangi bir ayrımcılığa uğramadan (din, dil, ırk, cinsiyet vb.) dijital ortamları kullanma hakkım olduğunu bilirim.		
8. Özel bir durumum olduğunda (engellilik, hastalık vb.) bana uygun içeriğe ulaşabilme hakkım olduğunu bilirim.		
9. Dijital ortamlarda düşüncelerimi özgürce dile getirebilme hakkım olduğunu bilirim.		
10. Dijital ortamlarda topluluk kurma hakkım olduğunu bilirim.		
11. Dijital ortamlarda bir grubun sayfasına katılma, ziyaret etme hakkım olduğunu bilirim.		
12. Dijital ortamlarda içerikler (yazılı, görsel vb.) oluşturup, bunları paylaşabilme hakkım olduğunu bilirim.		
13. Dijital ortamlardaki fotoğraf ve videolarımın iznim dışında kullanılmasını engelleme hakkım olduğunu bilirim.		
14. Dijital ortamlardaki kişisel bilgilerimi benden habersiz kullanan kişi ve kurumları şikâyet etme hakkım olduğunu bilirim.		
15. Dijital ortamlardaki her türlü kötü davranıştan (siber saldırı, siber zorbalık vb.) korunma hakkım olduğunu bilirim.		
16. Dijital ortamlarda kişi ya da kurumlardan gelen istemediğim mesajları (SMS, E-mail vb.) engelleme hakkım olduğunu bilirim.		
17. Dijital ortamlarda daha önce yaptığım bir paylaşımın tüm dijital ortamlardan kaldırılmasını isteme hakkım olduğunu bilirim.		
18. Hakkımda yapılmış paylaşımların tüm dijital ortamlardan kaldırılmasını isteme hakkım olduğunu bilirim.		

SORUMLULUKLAR	Bu Sorumluluğunuzu Biliyor Musunuz?	
	Evet	Hayır
1. Dijital ortamları kullanarak erişimi yasak olan içeriklere erişmemem gerektiğini bilirim.		
2. Çevremdeki insanların dijital ortamlara erişmesine engel olmamam (hackleme, virüs gönderme vb.) gerektiğini bilirim.		
3. Dijital ortamlarda kişisel gelişimimi destekleyecek içerikleri kullanmam gerektiğini bilirim.		
4. Dijital ortamlarda ihtiyaç duyduğum bilgiye güvenilir kaynakları kullanarak ulaşmam gerektiğini bilirim.		
5. Dijital ortamlardan edindiğim bilgilerin doğruluğunu kontrol etmem gerektiğini bilirim.		
6. Dijital ortamları, insanları din, dil, ırk, cinsiyet gibi özelliklerine göre ayırmadan kullanmam gerektiğini bilirim.		
7. Dijital ortamları kullanırken, insanların sahip olduğu kişisel özelliklere saygı duymam gerektiğini bilirim.		
8. Dijital ortamları kullanan insanların inanç ve fikirlerine saygı duymam gerektiğini bilirim.		
9. Dijital ortamlarda paylaşım yaparken başka insanların haklarını çiğnememem gerektiğini bilirim.		
10. Dijital ortamlarda insanları yanıltan, yanlış bilgiler paylaşmamam gerektiğini bilirim.		
11. Dijital ortamlarda başkalarının yaptığı paylaşımları kullanırken izin almam gerektiğini bilirim.		
12. Dijital ortamlarda başkalarının kimlik bilgilerini kullanmamam gerektiğini bilirim.		
13. Önemli kimlik bilgilerimi güvenilir olmayan dijital ortamlarda paylaşmamam gerektiğini bilirim.		
14. Dijital ortamlardaki hizmetleri kullanırken gizlilik ayarlarımı düzenlemem gerektiğini bilirim.		
15. Dijital ortamlarda uygunsuz içerikleri gerekli kişi ya da kurumlara şikâyet etmem gerektiğini bilirim.		
16. Dijital ortamlarda başkalarının kişisel bilgilerini tehdit aracı olarak kullanmamam gerektiğini bilirim.		
17. Dijital ortamları kullanırken nereden geldiğini bilmediğim mesajları ve reklamları açmamam gerektiğini bilirim.		
18. Dijital ortamlarda başkalarının sildiği paylaşımlara ulaşmaya çalışmamam gerektiğini bilirim.		
19. Dijital ortamlarda başkalarına zarar verecek paylaşımların yayılmasını sağlamamam gerektiğini bilirim.		

EK 12. Dijital Hak ve Sorumluluklar Ölçeği

HAKLAR	Bu Hakları Hangi Sıklıkla Kullanıyorsunuz?				
	Hiç kullanmam (1)	Nadiren kullanırım (2)	Bazen kullanırım (3)	Sıklıkla kullanırım (4)	Her Zaman kullanırım (5)
1. Dijital ortamlara erişme hakkımı kullanırım.					
2. Dijital ortamlara farklı dijital araçları (bilgisayar, akıllı telefon, tablet vb.) kullanarak erişme hakkımı kullanırım.					
3. Dijital ortamları kullanırken ana dilimde kaynaklara ulaşma hakkımı kullanırım.					
4. Dijital ortamlara erişebilmek için, uygun altyapı (internet kablosu, bağlantısı vb.) hizmeti alma hakkımı kullanırım.					
5. Dijital ortamları kullanarak kendimi geliştirme hakkımı kullanırım.					
6. Dijital ortamları kullanarak ilgi ve ihtiyaçlarıma uygun bilgi arama hakkımı kullanırım.					
7. Herhangi bir ayrımcılığa uğramadan (din, dil, ırk, cinsiyet vb.) dijital ortamları kullanma hakkımı kullanırım.					
8. Özel bir durumum olduğunda (engellilik, hastalık vb.) bana uygun içeriğe ulaşabilme hakkımı kullanırım.					
9. Dijital ortamlarda düşüncelerimi özgürce dile getirebilme hakkımı kullanırım.					
10. Dijital ortamlarda topluluk kurma hakkımı kullanırım.					
11. Dijital ortamlarda bir grubun sayfasına katılma, ziyaret etme hakkımı kullanırım.					
12. Dijital ortamlarda içerikler (yazılı, görsel vb.) oluşturup, bunları paylaşabilme hakkımı kullanırım.					
13. Dijital ortamlardaki fotoğraf ve videolarımın iznim dışında kullanılmasını engelleme hakkımı kullanırım.					
14. Dijital ortamlardaki kişisel bilgilerimi benden habersiz kullanan kişi ve kurumları şikâyet etme hakkımı kullanırım.					
15. Dijital ortamlardaki her türlü kötü davranıştan (siber saldırı, siber zorbalık vb.) korunma hakkımı kullanırım.					
16. Dijital ortamlarda kişi ya da kurumlardan gelen istemediğim mesajları (SMS, E-mail vb.) engelleme hakkımı kullanırım.					
17. Dijital ortamlarda daha önce yaptığım bir paylaşımın tüm dijital ortamlardan kaldırılmasını isteme hakkımı kullanırım.					
18. Hakkımda yapılmış paylaşımların tüm dijital ortamlardan kaldırılmasını isteme hakkımı kullanırım.					

SORUMLULUKLAR	Bu Sorumluluklara Hangi Sıklıkla Uyuyorsunuz?				
	Hiç Uyman (1)	Nadiren uyarım (2)	Bazen uyarım (3)	Sıklıkla uyarım (4)	Her zaman uyarım(5)
1. Dijital ortamları kullanarak erişimi yasak olan içeriklere erişmemem gerekir.					
2. Çevremdeki insanların dijital ortamlara erişmesine engel olmamam (hackleme, virüs gönderme vb.) gerekir.					
3. Dijital ortamlarda kişisel gelişimimi destekleyecek içerikleri kullanmam gerekir.					
4. Dijital ortamlarda ihtiyaç duyduğum bilgiye güvenilir kaynakları kullanarak ulaşmam gerekir.					
5. Dijital ortamlardan edindiğim bilgilerin doğruluğunu kontrol etmem gerekir.					
6. Dijital ortamları, insanları din, dil, ırk, cinsiyet gibi özelliklerine göre ayırmadan kullanmam gerekir.					
7. Dijital ortamları kullanırken, insanların sahip olduğu kişisel özelliklere saygı duymam gerekir.					
8. Dijital ortamları kullanan insanların inanç ve fikirlerine saygı duymam gerekir.					
9. Dijital ortamlarda paylaşım yaparken başka insanların haklarını çiğnememem gerekir.					
10. Dijital ortamlarda insanları yanıltan, yanlış bilgiler paylaşmamam gerekir.					
11. Dijital ortamlarda başkalarının yaptığı paylaşımları kullanırken izin almam gerekir.					
12. Dijital ortamlarda başkalarının kimlik bilgilerini kullanmamam gerekir.					
13. Önemli kimlik bilgilerimi güvenilir olmayan dijital ortamlarda paylaşmamam gerekir.					
14. Dijital ortamlardaki hizmetleri kullanırken gizlilik ayarlarımı düzenlemem gerekir.					
15. Dijital ortamlarda uygunsuz içerikleri gerekli kişi ya da kurumlara şikâyet etmem gerekir.					
16. Dijital ortamlarda başkalarının kişisel bilgilerini tehdit aracı olarak kullanmamam gerekir.					
17. Dijital ortamları kullanırken nereden geldiğini bilmediğim mesajları ve reklamları açmamam gerekir.					
18. Dijital ortamlarda başkalarının sildiği paylaşımlara ulaşmaya çalışmamam gerekir.					
19. Dijital ortamlarda başkalarına zarar verecek paylaşımların yayılmasını sağlamamam gerekir.					

BENZERLİK BİLDİRİMİ

“Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Hak ve Sorumluluklarına Yönelik Farkındalık Durumlarının Değerlendirilmesi” başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihali Engelleme Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) “Yedi sözcükten daha az olan benzeşmeler” (2) “Kaynaklar” (3) “Doğrudan Alıntılar” dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Rapor Tarihi	: 16.01.2020
Gönderim Numarası	: 1242602006
Sayfa Sayısı	: 117
Sözcük Sayısı	: 29499
Karakter Sayısı	: 213862
Benzerlik Oranı	: %10
Savunma Tarihi	: 14.02.2020

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihali Engelleme Programı'na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu beyanım ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10'dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı: Sevgi YILDIRIM

Tarih: 12.03.2020

İmza:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Sevgi YILDIRIM
E-Posta Adresi : sevgi.yildirim.94@gmail.com

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu:

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Yüksek Lisans	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	Ankara Üniversitesi	2020
Lisans	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	Gazi Üniversitesi	2016